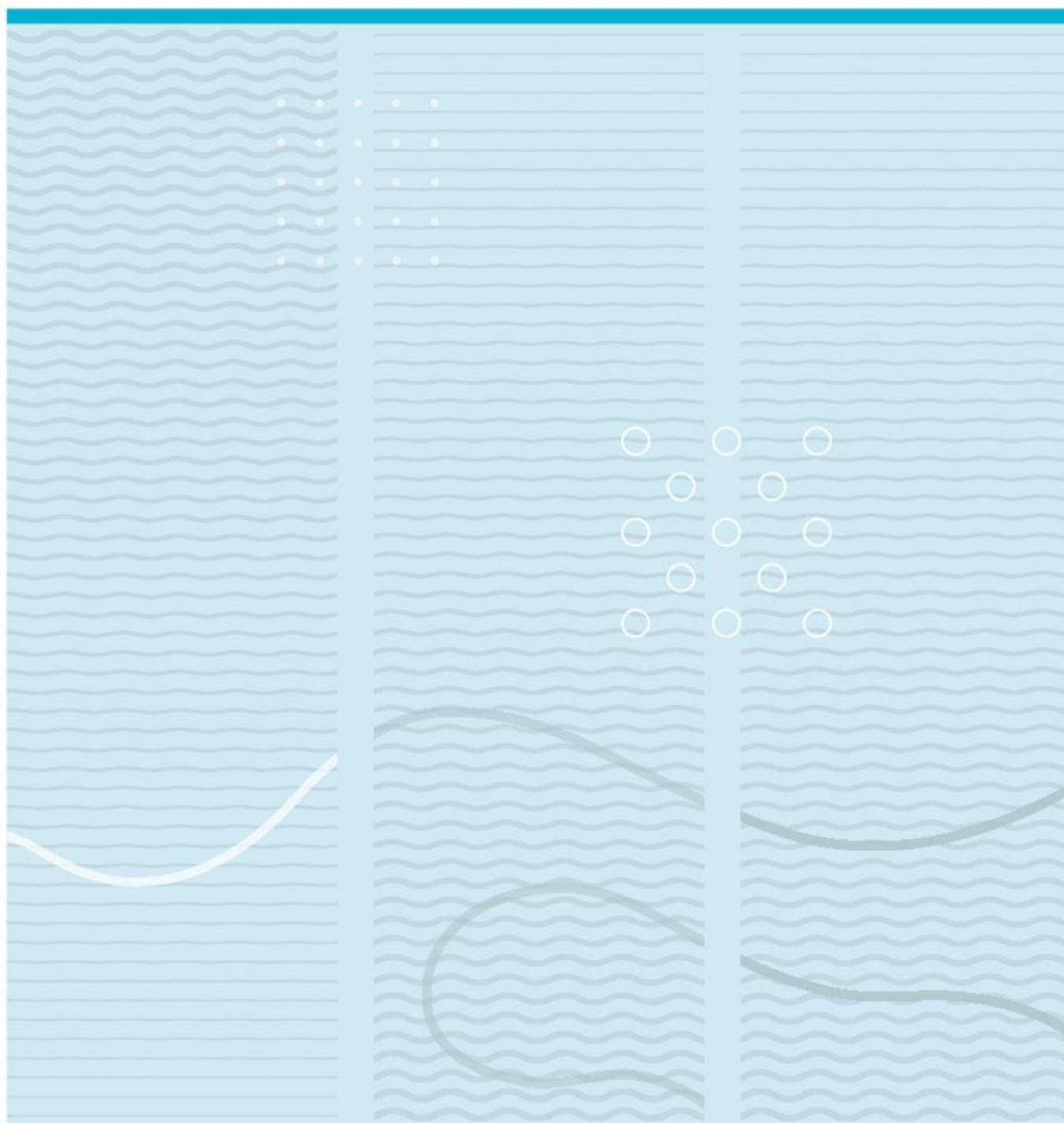

Sindre lobben

Tunsberghus og Vordingborg

En sammenligning av to skandinaviske middelalderborger.

Universitetet i Sørøst-Norge
Fakultet for Handelshøyskolen
Institutt for Økonomi, Historie, og Samfunnsvitenskap
Postboks 235
3603 Kongsberg

<http://www.usn.no>

© 2021 Sindre Lobben

Denne avhandlingen representerer 60 studiepoeng

Sammendrag

I Norge ble det bare bygget noen få borger i middelalderen sammenlignet med Sverige og Danmark, men det betyr ikke nødvendigvis at de norske borgene var kvalitetsmessig dårligere. På toppen av berget i Tønsberg lå Tunsberghus, den største av de norske middelalderborgene. På sørtuppen av Sjælland lå Vordingborg, en av kong Valdemars borger. Begge borger ble etablert tidlig i middelalderen, men ble oppdatert og utvidet med jevne mellomrom i løpet av levetiden. Tunsberghus ble stormet og brent i 1503, men Vordingborg overlevde og forfalt helt til store deler ble revet for å gjøre plass til et palass i 1671. I en periode mellom ca. 1360 og 1500 var begge borgene på sitt største og det er borgene fra denne perioden jeg sammenligner i denne oppgaven. Først har jeg gått inn på den europeiske borgbyggingen for å sette det hele inn i en større europeisk sammenheng, før jeg har sett på historien og utformingen til både Tunsberghus og Vordingborg. Til slutt har jeg sammenlignet de to borgene for å se om det fantes noen likheter og/eller forskjeller mellom den norske og danske borgbyggingen i middelalderen. I tillegg til å se om det var noen unike aspekter ved den skandinaviske borgbyggingen generelt, et felt som trenger flere undersøkelser før en endelig konklusjon kan presenteres.

Forord

Denne oppgaven ville aldri blitt ferdig uten hjelp fra mine medstudenter: Karina, Merethe, og Halvor, og de mange studiedagene på C3-87 og de flotte studiehelgene. Takk også til andre venner og familie, spesielt Farmor, som har støttet meg hele veien, selv om det ikke alltid var helt forståelig hva jeg skrev om. Sist men ikke minst ville det vært umulig å levere en oppgave uten alle de uvurderlige tilbakemeldingene fra veileder Bjørn Bandlien.

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	6
1.1	Tunsberghus og Vordingborgs forskningshistorie	7
1.2	Periodisering	12
1.3	Problemstilling, avgrensning, og metode	14
1.4	Begrepsforklaring.....	15
1.4.1	Kategorisering av borger	16
1.4.2	Begreper gjennom tidene.....	17
1.4.3	Forklaring av noen viktige aspekter	18
2	Borgbygging i Europeisk middelalder.....	19
2.1	Borgers utforming	19
2.2	Europeisk Borger.....	23
2.3	Svenske borger.....	26
2.4	Danske borger	29
2.5	Norske borger.....	31
3	Tunsberghus	34
3.1	Fra Olav den hellige til Magnus Eriksson	34
3.1.1	Erling Skakke og Kong Magnus	34
3.1.2	Birkebeinerne og baglerne	37
3.1.3	Beleiringen av Tunsberghus	39
3.1.4	Slutten av Borgerkrigen.....	41
3.1.5	Fra tre til stein	43
3.2	Byggverkene på Tunsberghus.....	44
3.2.1	Bredestuen	45
3.2.2	Teglkastellet	47
3.2.3	Tårn og ringmur	48

4	Vordingborg.....	52
4.1	Borgen midt i Danmark	52
4.2	Vordingborg gjennom tidene	53
4.2.1	Valdemar I den stores Vordingborg	54
4.2.2	Valdemar II Seiers Vordingborg.....	56
4.2.3	Erik VI Menved	57
4.2.4	Valdemar IV Atterdags Vordingborg.....	59
4.3	Valdemars store borg.....	60
4.4	Vordingborg etter Valdemarene.....	64
5	Sammenligning	66
5.1	Beliggenheten.....	67
5.2	Utformingen.....	69
5.3	Det ytre forsvaret.....	70
5.4	Det indre forsvaret.....	72
5.5	Sammenligning av forsvaret	73
5.6	De indre borggårders bygninger.....	76
5.7	De ytre borggårders bygninger	79
5.8	Sammenligning av bygningene	81
5.9	Mangler i utgravningene.....	82
6	Konklusjon.....	85
7	Litteratur	90
8	Figurer	92

1 Innledning

Helt siden tidenes midt utpå dagen har mennesker gjort sitt beste for å sikre seg selv og sine eiendeler mot angrep både fra andre mennesker og naturen. I begynnelsen utnyttet man naturforholdene rundt seg som for eksempel huler eller holmer til å gjemme seg og sitt. Men etter hvert trengte mennesker mer enn bare en fuktig hule til å beskytte seg. Da begynte man å grave groper i bakken, og bygge sperringer av jord og tre, disse tidlige forsvarsverkene utviklet seg etter hvert til å bli det vi i middelalderen kjenner som borger¹.

Forsvarsverker av alle slag finnes i mange kulturer over hele verden, under mange forskjellige tider. Bymurene, fortene, tilfluktstedene, og borgene avspeiler de samfunnene som bygde dem, samtidig som de viser til behovet mennesker har hatt til å forsvare seg, og de sier noe om økonomien som står bak disse byggverkene. Dette gjelder også for middelalderborgene, som skiller seg fra andre forsvarsverker som for eksempel bymurer, eller fort fordi borger er både private boliger og festninger samtidig. Konger, bisper, og fyrster av alle slag bygde borger, og noen eide flere borger samtidig. Små private borger kunne beskytte inntektsgivende virksomheter som landbruk, toll, eller gruver, men større borger kunne også huse en besetning som kunne motstå angrep fra større hærer over lang tid. Stormennene brukte også borgene sine som administrative sentrum for større eller mindre områder, og om stormennene ikke var til stede på borgen satte de igjen en bestyrer til å passe på den daglige driften av anlegget. Mange borger ble bygget på strategisk viktige punkter, som ved en grense, havneinnløp, eller på et godt utsiktspunkt. Riksborger var enorme anlegg som var bygget for å sikre landet mot fiender utenifra, og sikre lov og orden innenlands. Slike store riksborger kunne oppholde fiender i flere måneder, men små private borger kunne bli tatt på bare noen dager av krigsvante hærer. De fleste borer var selvforsynte, for livet på borgen var som på andre landbruk og endret seg med sesongen og avlingene. Uansett størrelse eller beliggenhet på borgene var de overklassens domene, og det var mye prestisje i å eie en borg².

I Sverige og Danmark var bruken av borger relativt lik bruken i resten av Europa, men i Norge var dette ikke tilfellet. Ifølge Ersland og Holm fantes det opp mot 100 borger i både Sverige og Danmark i middelalderen, men Norge hadde bare noen få³. De norske borgene var ikke nødvendigvis mindre imponerende forsvarsverker enn de som ble bygget i våre

¹ Olsen 2011, 11

² Olsen 2011, 11-12

³ Ersland og Holm 2000, 93

naboland. Så hvorfor ble det da bygget så få borger her til lands? Ifølge Arstad var borger og andre forsvarsverker simpelthen ikke viktig for krigføring i Norge, spesielt under borgerkrigstiden. Kommandørene fokuserte heller på bevegelseskrig og å slå fienden i åpen kamp, enn beleiring og forsvar av strategiske steder⁴. Noe som ikke er veldig overaskende med tanke på Norges lange utstrekking. Dermed hadde ikke de norske kongene det samme behovet for strategiske forsvarsverker på samme måte som de danske og svenske kongene. Men er de Norske borgene som ble bygget av konger som ikke var vant med beleiringer, like sterke med de bygget i Sverige og Danmark av konger som var mer vant med beleiringer? Jeg har valgt å analysere Tunsberghus, den største norske kongeborgen, og sammenligne denne med en annen kongeborg fra Danmark eller Sverige for å se om de norske kongeborger kan måles med de i våre naboland. Valget av den andre borgen var ikke spesielt vanskelig da Oscar Albert Johnsen skrev i «Tønsbergs historie» at det i: «... *Danmark finnes en merkelig parallell til Tønsberghus i Valdemarenes Vordingborg.*»⁵.

1.1 Tunsberghus og Vordingborgs forskningshistorie

Tidlig på 1700-tallet, ca. 1707 ble det tegnet et kart som inkluderer et ruinert slott på en høydetopp ved Tønsberg by, dette er den eldste bevarte tegningen av Tunsberghus vi har. Tegningen er veldig unøyaktig men interessant nok mangler den ringmuren i vest, noe som kan tyde på at den delen av muren var borte allerede 200 år etter borgen brant. Det er ikke før midten av 1700-tallet vi kommer til den første beskrivelsen av ruinene, skrevet av prostens Jens Müller. Han skrev at det var synlige ruiner av ringmur, en korskirke, og et slott på berget. Først i 1823 kommer den første mer profesjonelle beskrivelsen av borgen fra Major Lorentz Diderich Klüwer, som hadde god erfaring som kartograf. Han reiste gjennom store deler av Norge for å studere gamle monumenter og notere hvordan de så ut. Klüwer beskrev på en tørt men eksakt måte det han så, det er noen faktuelle feil i hans materiale men aldri noe fantasifullt. Uheldigvis døde han, bare 35 år gammel, før manuskriptet fra hans reiser kunne publiseres i et verk, heldigvis er notatene hans bevart⁶.

⁴ Arstad 2003, 171-172

⁵ Johnsen 1929, 176

⁶ Eriksson 1995, 26-27

Den første som satte spade i jorden på berget var arkitekt Haakon Thorsen i 1877. Vi har ingen skriftlig dokumentasjon fra hans utgravninger av Mikaelkirken og Teglkastellet. Det er mulig at det ble skrevet en form for rapport fra utgravningene, men denne har i så fall gått tapt før 1898. Disse utgravningene er alt i alt uheldige da kulturlaget både på innsiden og utsiden av bygningenes vegger ble fjernet helt, og alle gjenstander som kunne ha vært her er gått helt tapt. Eriksson påpeker at dette er ekstremt uheldig rundt Mikaelkirken da myntfunn herfra kunne hjulpet med å datere bygningen. Det er ikke før 1898 det blir gjort noen seriøse utgravninger på berget, da av professor Johan Meyer som undersøkte bredestuen. De omfattende funnene herfra ble kategorisert i Tønsbergs museum i 1901. Meyer har åpenbart tilegnet seg kunnskap om arkeologiske metoder for han noterer funnlister, men renskriver og publiserer ikke disse notatene. Han følger heller ikke opp på disse metodene når han i 1926 graver ut ved Teglkastellet og Mikaelkirken, grunnen til dette kan være at det ikke var noe igjen å dokumenter etter Thorsen. Meyers beskrivelser av både Bredestuen, Mikaelkirken, og Teglkastellet er gjengitt i Oscar Albert Johnsen's «Tønsbergs Historie» i kapittelet om Tønsberghus⁷.

På 1920-tallet ble det bestemt at det skulle skrives en historie om Tønsberg by, Oscar Albert Johnsen tok utfordringen. Det viste seg at kunnskapen om Tønsberghus var for liten, og Johnsen trengte mer data om borgen. Arkitekt Gerhard Fischer ble kontaktet og begynte utgravningene for å skaffe opplysningene Johnsen trengte. Utgravningene foregikk i ca. et tiår der de første årene var preget av punktsøking og prøvegravninger, før ringmuren ble gravd fram noen år senere. I tillegg ble det gjort konservering av ruinene og rekonstruksjon, så ruinene man kan se i dag er bygget av Fischer. Utgravningene var ferdig i 1934 og rapporten kom ut samme år. Den består av en beskrivende tekst, en oversiktsplan i 1:500 skala, 23 detaljerte tegninger i 1:100 skala, og 257 fotografier. Fotograferingen var omfattende for den tiden, og erstattet tegning av mange funn. Men rapporten har visse mangler da Fischer så på rapporten som en deskriptiv arkivrapport og forarbeid til en større publikasjon han ville komme ut med. Publikasjonen skulle være et bind i serien «Norske kongeborger», men han ble aldri ferdig med denne boken. Heldigvis skrev Fischer og hans assistent dagbøker som inneholder mye av det rapporten manglet⁸.

⁷ Eriksson 1995, 27

⁸ Eriksson 1995, 28-29

I nyere tid har det i hvert fall blitt skrevet en doktorgradsavhandling, og tre mastergradsavhandlinger som alle tar for seg Tunsberghus. Doktorgraden til Anna-Lena Eriksson er den første som ble ferdigstilt i 1995 som bruker Tunsberghus som en case-study om norske riksborger⁹. I 2013 skrev Fredrik Bjønnes om Tunsberghus rolle i forvaltningen av Viken under middelalderen. To år senere vurderte Arild Braa Norli planen om å rekonstruere borgens ringmur¹⁰. Bare to år siden i 2019 skrev Thor Arve Vartdal om hvorfor Tunsberghus ble plyndret og brent i 1503. I tillegg ble det utført en laserskanning av ruinene i 2010 av NIKU i samarbeid med ingeniørfirmaet Geoplan 3D, Tønsberg kommune, og riksantikvaren. Formålet var å detaljdokumentere ruinene og landskapet rundt¹¹.

Vordingborg innleder den første årboken av «Antiquariske annaler» i 1812. Oldsagskommissionens sekretær, Rasmus Nyerup, skrev denne vitenskapelige redegjørelsen av borgen. Det er interessant at Nyerups vitenskapelige redegjørelse ledsages av en lite troverdig og romantisk tegning. Vordingborgs viktigste begivenheter og dens utforming blir også beskrevet i flere bøker om Danmarks historie, blant annet: Peder Hansen Resens «Atlas Danicum» fra andre halvdel av 1600-tallet, Erik Pontoppidans «Danske Atlas fra 1767, og Peter Friderich Suhms «Historie af Danmark» fra ca. år 1800. I 1830 kom Johan Gottfriedsen (pseudonym for J.G. Burman Becker) ut med en oversikt over 90 danske borger og viktige hendelser knyttet til dem¹².

På begynnelsen av 1800-tallet dukket det også opp arkeologiske undersøkelser av danske borger. Vedel Simonsen kom med to hefter av «Borgruinerne» som var et samleverk om danske borger. Heftene inkluderer historisk data, og en detaljert arkeologisk- topografisk beskrivelse av de anleggene han tok for seg. Uheldigvis er målene bare oppgitt i skritt, men skildringen gir i det minste et inntrykk av utseendet til borgene. Omtrent 100 år senere i 1902 fikk det danske Nasjonalmuseet en bevilgning for å systematisk måle opp og registrere de danske borgene. I 1907 fikk dermed P. Hauberg og Vilhelm la Cour målt opp ca. 150 borger og forsvarsverker, men disse studiene ble aldri fullført eller publisert. På midten av 1900-tallet begynte la Cour igjen med oppmåling av borger. Han kom med både «Danske voldsteder I-II» og «Danske Borganlæg fram til midten af det trettende Århundrede I-II» i tillegg til en monografi om utgravinger av Næsholm. Selv etter en heroisk innsats står Danmark fortsatt

⁹ Eriksson 1995

¹⁰ Norli 2015

¹¹ Gustavsen 2010, 3-4

¹² Wille-Jørgensen 2014, 12

uten et landsdekkende faglig register av alle borger og forsvarsverker. Det har ikke stoppet verken Aage Roussell i 1942 og Rikke Agnete Olsen i 1986 og revidert utgave i 2011 fra å utgi gode oversikter over de danske middelalderborgene. I tillegg har Vivian Etting kommet med «The Royal Castles in Denmark during the 14th century» som supplerer la Cours verker. Dorthe Wille-Jørgensen mener det nå vil være vanskelig å komme med et samlet verk som omtaler alle danske borger og forsvarsanlegg, spesielt siden digitale medier har tatt over. Noe hun mener er bra siden opplysningene kan oppdateres fortløpende når ny forskning kommer ut¹³.

Parallelt med ønsket om et dansk nasjonalt borgregister har det foregått undersøkelser og oppmålinger på Vordingborg. Allerede i 1822 blir borgen nøyaktig og presist oppmålt og beskrevet av Ludvig Boesen. I tillegg til de gode oppmålingene og beskrivelsene av Gåsetårnet og det gjenværende murverket er terrenget tegnet meget nøyaktig. Vordingborg blir også beskrevet i 1875-1876 av Sophus Müller, med forklarende skisser som er utarbeidet fra andre tegninger og oppmålinger fra 1864¹⁴.

Som Danmarks største kongeborg på 4 hektar ble flere arkeologer også tiltrukket til stedet. Dessverre er disse undersøkelsene ofte dårlig dokumenterte, rapporter mangler, og notater har gått tapt. Vilhelm la Cour oppsummerte situasjonen i 1972 ved å si at det var bedre å vente på nye utgravninger av borgen, enn å finne noe fra notatene til tidligere arkeologer. I 1993 ble det ønsket oppfylt da Sydsjællands Museum fikk en treårig bevilgning for å gjøre arkeologiske undersøkelser av borgen. Disse undersøkelsene fortsatte, og var fortsatt pågående når Dorthe Wille-Jørgensen publiserte boken sin om funnene på Vordingborg¹⁵.

Den første arkeologiske undersøkelsen av Vordingborg begynte i 1889, utgravningene skulle vare i 5 år men fortsatte til inn på 1900-tallet. Henry Petersen ledet utgravningene som fokuserte på borgens nordre del i begynnelsen. De lokaliserte den nordre delen av borgens ringmur og jobbet seg innover for å finne Andreaskirken. Kirken ble lokalisert i 1895 men Petersen døde plutselig året etter. Da var de langt inn i utgravninger og restaureringer av deler av borgens ringmur og flere av tårnene. Ivar Hertzprung overtok i en utgravningssesong der kirkegården med nesten 100 gravsteder ble funnet og registrert. Selve utgravningene avsluttes i 1902 når den daværende lederen for utgravningene må reise vekk på grunn av sin svigerfars

¹³ Wille-Jørgensen 2014, 14-15

¹⁴ Wille-Jørgensen 2014, 15

¹⁵ Wille-Jørgensen 2014, 17-18

død. C.M. Smidt tok over med oppmålinger og registrering av murverket som han ble ferdig med i 1906, men rapporten sto ikke ferdig før 1914. De eneste resultatene av utgravningene var en artikkel om Andreaskirken skrevet av professor Løffler og en generell beskrivelse av hva nasjonalmuseets 2. avdeling hadde drevet med på Vordingborg i 15 år¹⁶.

I 1916-1918 ble det et av Vordingborgs mest spennende funn gravet fram av C.M. Smidt. Funnet var en sammenhengende bit med tømmer som Smidt tolket til å være en del av skyttergangen eller en blynese. Neste store utgravningskampanje begynte i det små i 1921 da museumsinspektøren Kai Uldall registrerte kulturlag rundt en bensinstasjon som skulle etableres i nærheten av borgen. Samtidig ville kommunen sette i stand den nordre vollgraven, Uldall satte i gang arbeidet samme år. Det ble også gjort restaureringer av deler av borgen samtidig, blant annet fikk Gåsetårnet et nytt tak under ledelse av Smidt. I tillegg ble deler av ringmuren restaurert med flere teknikker som fortsatt er i bruk i dag, det ble også skrevet en artikkel som detaljerer arbeidet¹⁷.

I 1941 var det behov for å skaffe arbeid for arbeidsløse, da ble det startet mange arkeologiske undersøkelser flere steder i Danmark også på Vordingborg. Disse undersøkelsen varte gjennom hele krigen fram til 1946. Aage Roussell var leder for utgravningene men overlot den daglige ledelsen til andre. Han besøkte utgravningene med jevne mellomrom for å hente funn og rapporter, og gi retningslinjer for videre arbeid. Det første utgravningsåret ble det tatt nøyaktige og regelrette notater, men disse blir mer sporadiske etter hvert. Arbeidet fortsatte etter krigen i november 1945 under Paul Simonsen, men arbeidet måtte stoppes en måned senere grunnet frost. I Mars 1946 ble alt arbeid stoppet umiddelbart på arbeids- og sosialministeren ordre. Man prøvde å fortsette arbeidet ved å argumentere at de var midt i utgravningene av en tidligere ukjent tre-bygning, men til ingen nytte. Som ansvarlig skulle Roussell egentlig utarbeide en avsluttende rapport og evaluering av borgen, men det skjedde ikke da han ble distraheret av annet arbeid. Etter dette har det ikke blitt satt en spade i jorden før utgravningene som Wille-Jørgensen oppsummerer i sin bok startet i 1993¹⁸.

Det er gjort mindre utgravninger rundt om i Vordingborg by og i havnen som jeg ikke kommer til å gå nærmere inn på¹⁹. Lars Sass Jensen arbeider på en doktorgradsavhandling etter å ha gjort videre studier av Vordingborg. Det ser ut til at Knud VI hadde mer å si for

¹⁶ Wille-Jørgensen 2014, 20-23

¹⁷ Wille-Jørgensen 2014, 23-24

¹⁸ Wille-Jørgensen 2014, 24-28

¹⁹ Disse utgravningene blir oppsummert i: Wille-Jørgensen 2014, 28-34

Vordingborgs utvikling enn tidligere antatt, men resultatet har i skrivende stund ikke blitt publisert og jeg vil derfor ikke ta med de eventuelle resultatene i denne oppgaven²⁰. Jensen forventer å avslutte avhandlingen i første halvdel av 2021²¹.

Som vi har sett begynte forskningen og utgravningene på både Tunsberghus og Vordingborg relativt tidlig. Thorsen satte spaden i jorden på berget for første gang i 1877²², og ved Vordingborg begynte et langt prosjekt i 1889²³. Begge borger ble undersøkt før dette også, bare ikke arkeologisk. Utgravninger fortsatte inn på tidlig 1900-tall, og fortsatte i mellomkrigstida. Men det er også slutten på parallellene, den siste arkeologiske rapporten fra Tunsberghus er Fischers rapport fra 1934. Etter Fischer har det bare vært mindre undersøkelser som laserskanningen av ruinene i 2017²⁴, og noen mastergrader og en doktorgrad. På Vordingborg har det foregått større utgravninger fra 1995 til 2010 som har resultert i en 240 sider bok som omhandler borgen, og undersøkelsene²⁵. Noe lignende har ikke blitt gjort på Tunsberghus i moderne tid. Det nærmeste vi kommer Wille-Jørgensens bok om Vordingborg i forhold til Tunsberghus må være Johnsens formidling av Fischers rapporter i «Tønsbergs Historie»²⁶, eller Erikssons doktorgradsavhandling om Tunsberghus. Fischer planla at et bind i serien «Norske kongeborger» skulle omhandle Tunsberghus men han kom aldri så langt²⁷. Både Tunsberghus og Vordingborg er godt undersøkt, og spesielt utformingene er godt etablert for begge anlegg.

1.2 [Periodisering](#)

Både Tunsberghus og Vordingborgs historie kan deles i tre distinkte perioder fra et arkitektonisk perspektiv. Hvis vi ikke regner med tiden før 1160 for Tunsberghus, siden man vet lite om denne tiden, og tiden som prins Jørgens palass for Vordingborg. Det vil si at perioden fra 1160 til 1503 for Tunsberghus, og 1160-1671 for Vordingborg kan deles i tre for begge borgene. For Tunsberghus varer første periode fra 1160 da vi først hører om borgen, selv om den sannsynligvis eksisterte tidligere, fram til Håkon IV bygger ringmuren av stein i

²⁰ Beck 2016

²¹ Sass Jensen u.d.

²² Eriksson 1995, 26

²³ Wille-Jørgensen 2014, 20

²⁴ Gustavsen 2010

²⁵ Wille-Jørgensen 2014, 34

²⁶ Johnsen 1929, 137-176

²⁷ Eriksson 1995, 29

1234²⁸, i denne perioden består borgens forsvarsverker primært av tre. Den andre perioden er fra 1234 fram til 1340. Den tredje perioden begynner da Magnus Eriksson bygger ut ringmuren med rondeller og støttepilarer på 1340-tallet. Det er i denne perioden borgen blir til den borgen vi kan se ruinene av i dag²⁹. Den tredje perioden ender da den blir angrepet og brent i 1503. Dette er den siste og sterkeste versjonen av borgen, det er også i denne perioden at den blir utdatert på grunn av kanoner.

Vordingborgs historie er lettere å dele inn da det var tre forskjellige versjoner av borgen: Valdemar den Stores Vordingborg, Valdemar Seiers Vordingborg, og Valdemar Atterdags Vordingborg. Valdemar den Stores Vordingborg var en liten borg av tre og jord som ikke hadde plass til stort mer enn kongen selv og hans nærmeste hird som kunne bemanne jordvollen under et angrep³⁰. Vordingborgs første periode er dermed mellom 1160 da borgen blir oppført fram til ca. 1220 da den blir byget om av Valdemar Seier. Han river ned jordvollen og tre-bygningene som sto på stedet og setter opp en ringmur av tegl, og et steinhus langs sørsiden av ringmuren³¹. Den andre perioden ender med Valdemar Atterdags totalreovering rundt 1364. Den tredje perioden er Valdemar Atterdags Vordingborg, som er den vi kan se ruinene av i dag. Han rev deler av Valdemar Seiers ringmur, men holdt på sørsiden og steinhuset³². Bare den indre borggården var mye større enn de gamle borgene, og størrelsen på den store ytre borggården var sammenlignbar med Tunsberghus. Denne tredje perioden varte dermed fra ca. 1364 fram til 1671 når prins Jørgen river store deler for å bygge et moderne palass. Men perioden 1503-1671 på Vordingborg er ikke veldig interessant da det ikke lengre finnes noen Tunsberghus å sammenligne med.

	Tunsberghus	Vordingborg
Første Periode	1160-1234	1160-1220
Andre Periode	1234-1340	1220-1364
Tredje Periode	1340-1503	1364-1671

²⁸ Johnsen 1929, 139

²⁹ Johnsen 1929, 175-176

³⁰ Wille-Jørgensen 2014, 201

³¹ Wille-Jørgensen 2014, 204

³² Wille-Jørgensen 2014, 216

1.3 Problemstilling, avgrensing, og metode

I denne avhandlingen vil jeg sammenligne de to borgene Tunsberghus og Vordingborg fra et militært og arkitektonisk ståsted, for å se om det finnes felles skandinaviske prinsipper når det kommer til borgbygging i middelalderen, og/eller gjøre rede for større forskjeller mellom borgene. I tillegg vil jeg se om de norske kongeborgene kan måle seg med de danske. Til slutt vil jeg si litt om hvor like borgene var, og hva som kan skyldes enkelte likheter. Fokuset vil ligge på borgenes tredje periode da de var på sitt sterkeste i denne perioden, og vi vet mer om borgene i denne perioden enn de tidligere. Men jeg vil komme inn på hvilke andre funksjoner borgen har huset, og hvordan borgene utviklet seg fram til den tredje perioden. Jeg vil også få muligheten til å teste Johnsens påstand om at det i: «... *Danmark finnes en merkelig parallell til Tønsberghus i Valdemarenes Vordingborg.*»³³.

Det finnes flere borger rundt om i Europa som kunne vært interessante å sammenligne med Tunsberghus og Vordingborg. Jeg har valgt å begrense meg til hovedsakelig disse to da det vil gi meg muligheten til å analysere de to på et dypere plan. For å kunne si noe om hvor godt de to borgene fungerte i samtiden, og ikke bare i forhold til hverandre, kommer jeg også til å se generelt på borgbygging i Europa i tillegg til de skandinaviske landene. Ved å ta fram eksempler fra andre borger vil jeg være i en bedre posisjon for å kunne vurdere styrker og svakheter med Tunsberghus og Vordingborg. Tidsmessig kommer jeg til å forholde meg til borgenes tredje periode mellom 1230/1264 fram til ca. 1503 da Tunsberghus blir stormet og brent³⁴. Vordingborg ble stående i sin mer eller mindre middelalderlige utforming fram til 1671 da store deler av borgen blir revet for å gjøre plass til et moderne palass³⁵. Men perioden mellom 1503 og 1671 er ikke veldig interessant å se på i denne oppgaven da Tunsberghus mangler helt i den perioden. I tillegg mister Vordingborg sin forsvarsmessige betydning på grunn av introduksjonen av kanoner.

For å sammenligne de to borgene vil jeg først se nærmere på andre borger i Europa for å sette Tunsberghus og Vordingborg inn i en større europeisk sammenheng. Deretter vil jeg ta for meg de forskjellige aspektene ved hver borg for seg, før jeg sammenligner de to i et eget kapittel. Hovedvekten vil bli lagt på den arkitektoniske utformingen til borgene og hva den har å si for forsvarsmuligheten til borgen. Jeg vil også komme inn på hvilke andre funksjoner borgene huset, men det vil ikke bli lagt et fokus på disse. I sammenligningskapittelet vil jeg

³³ Johnsen 1929, 176

³⁴ Eriksson 1995, 78

³⁵ Wille-Jørgensen 2014, 242

sette disse aspektene opp mot hverandre for å se hvilke likheter og forskjeller som fantes mellom de to borgene.

1.4 [Begrepsforklaring](#)

I denne oppgaven kommer jeg til å bruke den samme definisjonen av «borg» som Eriksson legger fram i hennes verk. Hun mener at en bygning er en borg hvis den oppfyller tre krav:

- Det må være et befestet område
- Det må være mulig for å bo på området
- Det må være god mulighet til å ha oversikt over lokalområdet derfra.

Beskyttelsen kan oppnås på mange måter, det enkleste vil være å bruke naturforhold slik som berg eller øyer. Man kan også konstruere bygninger som: vegger, palisader, murer, og vollgraver. Oversikten kan enkelt oppnås gjennom høyde, så om man ikke har en naturlig høyde som et berg blir det nødvendig med et tårn. Bomulighet kan være både midlertidige eller faste. En borg er dermed et forsvarsanlegg med faste eller midlertidige boliger³⁶.

Hansson presenterer sin definisjon for borger i boken «Medeltida Borgar, maktens hus i norden» slik: En borg er en eller flere bygninger omringet og avgrenset av vollgraver, palisader, murer, eller en kombinasjon av disse, som begrenser og kontrollerer adgang og innsyn til borgens indre. Borgen ligger ofte men ikke alltid, avsides i landskapet og fungerer som et økonomisk, administrativt, og symbolsk maktsentrum. Borger bebos og eies av det middelalderske samfunnets styrende lag: konger, biskoper, og aristokrater³⁷. Denne definisjonen er en del lengre og mer komplisert enn Erikssons definisjon, men de har samme hovedpoenger i at borger er forsvarsverker som også er boliger. Samtidig legger den til andre aspekter som er viktig for borger slik som: borgens plassering i terrenget, og at de fungerte som maktsentre. Jeg mener at disse aspektene ikke er nødvendig i en definisjon, selv om de er viktig for mange borger.

Jeg velger å bruke Erikssons definisjon av flere grunner. Det er en bred nok definisjon til at det ikke blir nødvendig å ta med flere andre begreper som «hus» og «slott», som bare ville

³⁶ Eriksson 1995, 15

³⁷ Hansson 2011, 34

ført til at jeg også måtte argumentert for hvilken betegnelse et spesifikt forsvarsverk hører til under. I tillegg kunne flere slike lignende begreper fort blitt forvirrende. Samtidig er hennes definisjon klar og enkel nok til at det ikke er noe tvil om hvilken bygningstype det er snakk om. Selv om denne bygningstypen har store variasjoner når det kommer til utformingen, noe jeg kommer tilbake til senere. Jeg ser det også som en fordel å videreføre en mer eller mindre konsekvent bruk av begrepet «borg»³⁸.

1.4.1 Kategorisering av borger

Vi har mange ord og begreper som kan brukes til å beskrive forskjellige forsvarsverker, for eksempel: borg, slott, festning, hus, virke, kastell, herreborg, osv. Det er vanskelig å gi en klar definisjon av alle begrepene da de blir brukt forskjellig under forskjellige tidsperioder, og fordi flere begreper kan bli brukt til å beskrive den samme bygningen. I tillegg har begrepene blitt preget av en mer enn hundre år lang forskningstradisjon, som også har ukritisk tatt inn begreper fra andre språk som bare har bidratt til uoversiktlig begrepsutvalg. Samtidig finnes det mange begreper med «borg» som grunnbegrep, for eksempel: «Tårnborg». Eriksson påpeker at bruken av slike begreper med «borg» som grunnbegrep kan deles inn i fem kategorier:

- **Topografisk:** beskriver borgens topografiske plassering, for eksempel: høydeborg
- **Politisk geografisk:** beskriver borgens geografiske plassering fra en politisk synsvinkel, for eksempel: grenseborg og statsborg
- **Funksjonelt:** beskriver funksjonen som borgen har, funksjonen kan ligne på det politiske aspektet ved punkt 2 men funksjonen har ikke med det geografiske aspektet, for eksempel: føydalborg, og forvaltningsborg
- **Typologisk:** den typologiske kategorien forsøker å gruppere borger i forskjellige kategorier ut ifra borgens utforming, som for eksempel: ringborg, ringmursborg, tårnborg, eller Mott and Bailey
- **Tidsmessig:** beskriver når borgen ble bygget eller var i bruk, her blir århundretallet ofte tatt i bruk, som for eksempel: 1300-talls borg³⁹

³⁸ Eriksson 1995, 15

³⁹ Eriksson 1995, 11

Slike begreper gjør det enklere å kommunisere enkelte ideer om borgene til andre personer så lenge det bare er enkelte aspekter ved borgen man vil forklare. Ingen av begrepene er brede nok til at man får en full forståelse av borgen. Da er man nødt til å bruke en lengre beskrivelse av anlegget eller flere slike begreper. Jeg kommer ikke til å bruke alle disse begrepene aktivt da jeg føler at de hver for seg ikke sier nok om den enkelte borg for at jeg skal gi en definisjon på alle de begrepene. Men de begynner å understreke den enorme variasjonen i borgbygging, som jeg kommer litt tilbake til i kapittelet om «Europeiske borger».

1.4.2 Begreper gjennom tidene

Historisk ble både «borg», «virke», og «hus» brukt i middelalderens Norge for å beskrive forsvarsverker. «Borg» hadde et større bruksområde enn «virke» da det ble brukt til å beskrive befestede bygninger og posisjoner som kunne forsvares uten bygninger. I tillegg ble det brukt som et suffiks på mange utenlandske borger, som Canterbury ble Kantaraborg, Scarborough ble Skardaborg, og Jerusalem ble Jorsalaborg. «Virke» ble brukt til å beskrive et større vollenlegg på mer eller mindre flatmark, slik som for eksempel Danevirke. Southwark i London het også «Sudervirke», og ble beskrevet som en stor handelsplass omringet av en vegg av tømmer og vollgrav. Det ser ut som «virke» falt ut av bruk etter tidlig middelalder. En annen forskjell er at en «borg» beskyttet et mindre område og «virke» sperret av et stort område, men selv da blir «borg» brukt på enkelte anlegg som kunne blitt beskrevet som et «virke». «Borg» blir også brukt for å beskrive forsvarsanlegg i sagaene fra slutten av vikingtiden, men opptrer relativt sjeldent i offisielle dokumenter der det for det meste blir brukt på 1200- og tidlig 1300-tallet. Fra 1300-tallet skjer en gradvis overgang til «-hus» navn, som Tunsberghus, Bergenhus, og Akershus. Fra midten av 1300-tallet dominerer ordet «slott». «Festning» på sin side kommer ikke fram før på 1500-tallet da det blir brukt på utbygde forsvarsanlegg slik som Akershus festning. Så Akershus og Bohus var ikke festninger i middelalderen men ble det senere, Tunsberghus kom aldri så langt⁴⁰.

I kildematerialet blir det aldri definert nøyaktig hva som må til for at et byggverk skal kalles en borg i middelalderen. Men vi kan se fra kildematerialet at det som ble betegnet som borger alltid hadde forsvarselementer, og kanskje inkluderte boliger eller administrative funksjoner. I tillegg ble det latinske begrepet «castellum» oversatt til «kastell» bli brukt på nesten hva som helst. Kastell kunne ha vidt forskjellige størrelser, bygningsmaterialer, utforming, og kunne

⁴⁰ Eriksson 1995, 12-13

plasseres nesten hvor som helst, inkludert på båter, broer, og berg. Den eneste fellesnevneren var forsvarsmulighetene, og som oftest et tårn. I tillegg bruker Saxo på 1160-tallet begrepet «castrum» som kunne brukes på borger, slott, og hus. Så som vi kan se var betegnelse på forsvarsverker hverken enhetlige eller konsekvente. Derfor er det vanskelig å forstå noe om hvordan forsvarsanlegget så ut, eller ble brukt til ut ifra betegnelsen. I tillegg har noen av begrepene endret betydning opp gjennom tidene for eksempel var et romersk «kastell» en regelmessig lagerkastell, men som i middelalderen er alt annet enn regelmessig. I slike tilfeller blir det viktig å si hvilken periode det er snakk om⁴¹.

1.4.3 Forklaring av noen viktige aspekter

I tillegg finnes det begreper som beskriver enkelte aspekter ved borger. En ringmur er den frittstående muren som omringer en borg eller deler av en borg. En halvrandell var en del av ringmuren som stakk litt ut i en halvsirkel form. Flankerende tårn var et tårn som stakk litt ut fra ringmuren, så angripere kunne beskyttes fra flere vinkler. Skyttegangen var gulvet bak muren som forsvarerne sto på, og kreneleringen var delen av muren som forsvarerne kunne gjemme seg bak og skyte over. Borgtårn var et boligårn på borgen, ofte borgens største, se «Keep» i kapittel 2.1 Borgers utforming, og borggården var det åpne området som ringmuren omringet. Dette er ikke alle aspektene, men noen av de viktigste.

⁴¹ Eriksson 1995, 14

2 Borgbygging i Europeisk middelalder

De tidligste middelalderborgene stammer fra Karolingerriket til Karl den Store. Stormennene i Karolingerriket befestet gårdene sine med forsvarsverker av jord og tre i løpet av 800- og 900-tallet. Disse tidlige borgene kalles for «Mott and Bailey» borger, navnet stammer fra engelsk og gammelfransk. Motte betyr høyde, og bailey betyr yttermur eller borggård⁴². Denne borgtypen besto av to deler, motten var en jordhøyde med en vollgrav rundt og et borgtårn på toppen som var bygget av tre. Nedenfor motten fantes bailyen som fungerte som borggård med alle bygningene en vanlig gård trengte. Rundt dette var en ringmur av tre og kanskje en vollgrav. Hvis borgen ble angrepet måtte angriperne først ta bailyen før de kunne angripe borgtårnet på toppen av motten, dermed hadde disse tidligste borgene to forsvarslinjer. Det kunne også være flere bailyer knyttet til en Motte, da ville det bli enda flere forsvarslinjer og rom for mer aktivitet⁴³.

Det finnes mange eksempler på Mott og Bailey borger på det europeiske fastlandet og i England, i tillegg er det bilder av disse borgene brodert inn på Bayeux-teppet. Et av slagene på Bayeux-teppet viser beleiringen av en Motte i Dinant i Belgia. Vilhelm erobreren tok også med Motte og Bailey borgene til England der det ikke var vanlig med befestede gårder enda. Mott og Bailey ble vanlig i den vestlige delen av Karolingerriket som var preget av indre strid, svak sentralmakt, og vikingangrep. De ble bygget av lokale stormenn som ville ha mer beskyttelse fra konfliktene som omringet dem. Vikingene bygde også Mott og Bailey borger når de bosatte seg i Normandie, men de tok ikke med borgene tilbake til norden⁴⁴.

2.1 Borgers utforming

Karolingerne bygde ikke bare private Mott og Bailey borger i den vestlige delen av riket, de bygde også grensevern i den østlige delen. Borgene i øst besto av kasteller til vaktmannskap som var omringet av murer med tydelig inspirasjon fra romerske leirer. Selv om Mott og Bailey borger var kjent i den tyske delen av karolingerriket skulle det gå lengre tid før herskerne her faktisk begynte å befestet sine palasser⁴⁵.

⁴² Rygh 2020

⁴³ Olsen 2011, 14

⁴⁴ Olsen 2011, 15

⁴⁵ Olsen 2011, 17

Mot slutten av 900-årene begynte man i Nord-Frankrike og Normandie å bygge borger og store tårnbygninger av stein. Disse store tårnene hadde samme funksjonen som Mott delen av Mott og Bailey borgene, samtidig som den rommet boligen i samme bygning. Dermed hadde også funksjonen til Baileyen blitt flyttet opp til Motten. Denne nye stilen med store boligårn, slik som Tower og London, kalles: «Keep» på engelsk, «Donjon» på fransk, og «borgårn» på norsk. Vilhelm Erobreren tok med seg denne borgstilen til England i hans erobring, og den var allerede introdusert på Sicilia. Store borgårn med ringmurer rundt ble mest vanlig i Frankrike og England⁴⁶.

At det ble vanlig med borger av stein betyr ikke at Mott og Bailey falt av moten, den typen borg ble fortsatt brukt. En borg av tre var mye billigere og enklere å bygge opp enn en av stein. Et trent mannskap eller gårdens egne folk sette opp en Mott og Bailey på kort tid. Bygging av et borgårn og ringmur kunne på sin side ta flere år og krevde enorme mengder ressurser og mannskap med spesialkunnskap for å få til. Vilhelm erobreren satte opp flere Mott and Bailey borger på strategiske steder i hans erobring for å sikre seg landet. De nye herskerne begynte raskt å bygge borger av stein, Tower of London sto ferdig før 1100. Borgene av tre, som de vant makten med, ble snart erstattet av stein-borger som de brukte til å holde på makten. Den engelske kongen hevdet fra 1100-tallet enerett til borgbygging i landet, da ble det lettere å holde på makten siden kongen selv kunne velge hvem som hadde lov til å bygge borger. Det fungerte også som en inntektskilde for kongemakten da de solgte «licences to crenellate», dvs. bygge kreneler og vaktårn på private boliger⁴⁷.

Selv om borgårnet var stort og kunne romme mye kunne det ikke romme alt som var nødvendig for driften av en borg. Mang trengte staller, kjøkken, magasiner, rom til mannskap, mer beskyttelse, osv. Rundt borgårnet ble det derfor bygget en ringmur med bygninger innenfor muren som huset de funksjonene som borgårnet selv ikke kunne huse. På noen borger ble det bygget flere ringmurer rundt borgårnet for å lage enda flere borggårder og for å forsterke forsvarsverket. Disse utvidelsene oppsto allerede fra tidlig på 1100-tallet⁴⁸.

⁴⁶ Olsen 2011, 17

⁴⁷ Olsen 2011, 18-19

⁴⁸ Olsen 2011, 19

I Tyskland og Sentral-Europa ble det ikke bygget borgtårn på samme måten som i Frankrike og England. De tyske «Bergfried» var et høyt tårn som aldri ble så store som den franske og engelske borgtårnet, de hadde istedenfor en ren forsvarsmessig betydning og kunne stå som en del av ringmuren eller midt i borggården. Bergfrieden var det siste tilfluktsstedet til forsvarerne, men fungerte ikke som et boligårn i fredstid slik som et borgtårn gjorde. Her kan det sies at bergfrieden hadde funksjonen til motten fra de gamle Mott og Bailey borgene, bare at den sto i bailyen og ikke utenfor på sin egen høyde. Bergfrieden var også et prestisjebygg da det skulle imponere med sin høyde. De tyske borgene ble i veldig høy grad tilpasset terrenget, så på 1100-tallet sto det borger på mange klippetopper og andre strategiske steder over hele riket som symboler på keisermaktens svekkelse⁴⁹.

Innen 1200 var borger velkjente og utbredt i store deler av Europa, alle utnyttet et samspill mellom mur, tårn, og natur. Etter hvert kom det også enda flere tårn inn i de enkelte anleggene, for eksempel ble det bygget store tårn over inngangsportene. De fleste kjente borger fra denne tiden var store konstruksjoner bygget hovedsakelig av stein eller tegl. Dermed sto alle hoveddelene av borgbygging ferdig før 1200, og etter det skjedde det ikke stort mer enn utbedring av gamle teknikker før kruttet og kanonen utdaterte borgen. Siden hver enkel borg var et individuelt arkitektonisk prosjekt blir det vanskelig å kategorisere alle borger i forskjellige typer. Utenom de lite beskrivende borgtypene definert av Eriksson som jeg gjenga i «1.5.1 Kategorisering av borger». Det ble aldri noen standardisert stil gjennom hele Europa, hverken tidsmessig eller geografisk. Hver enkelt borg ble bygget utfra de lokale naturforholdene, eierens personlige økonomi, og eierens behov. Byggherren kan også simpelthen ha foretrukket visse aspekter over andre⁵⁰. Men samtidig er det fullt mulig å se mindre fellesnevner i deler av borgen, og de fleste borger deler enkelte grunnleggende prinsipper. Som for eksempel: flere borggårder, porttårn, borgtårn, osv.

Borgbyggingens fornyelse kom tidlig både utenifra og fra fortiden. Under det første korstog erobret de kristne korsfarerne store deler av Levanten, en region der de som kristne var i mindretall og ikke velkommen. For å sikre sitt herredømme over området bygde de sterke festningsverker. Der de kom til å leve under konstant beleiring når de muslimske herskerne samlet seg og gikk til motangrep. Både ridderordener, fyrster, og adelige godsherrer bygde alle gigantiske borger, slik som Crac des Chevaliers. Disse nye korsfarerborgene var grundig

⁴⁹ Olsen 2011, 19

⁵⁰ Olsen 2011, 20

gjennomtenkt fra starten, så de inkorporerte alle de nye forsvarsteknikkene som ble tatt i bruk. Mange av de nye detaljene kom fra antikkens Roma og Hellas, i tillegg til Bysants, og andre detaljer kom igjen fra de lokale araberne som de kristne ville forsvare seg mot⁵¹.

Det dreier seg om flankerende tårn, overhengende skyttegang, skrå sokkel, og mer, men det viktigste var at hele borgen ble nøye planlagt slik at det ikke ble noen svake punkter. Den skrå sokkelen gjorde det også vanskelig for angriperne å komme helt opp til muren siden den stakk lengre ut på bunnen. I tillegg til at ting som forsvarerne kastet ned på angriperne ikke bare samlet seg i hauger rett under muren, og heller rullet ned på angriperne. Den overhengende skyttergangen gjorde det også mulig å lage hull i gulvet så forsvarerne kunne se rett ned på angripere som sto under muren. Dermed kunne forsvarerne skyte ned på angriperne og kaste steiner ned på dem. Disse hullene kalles på engelsk: «machicolations». Når alle disse mindre detaljene ble brukt sammen gjorde det at borgen kunne bygges slik at potensielle angripere ikke hadde noen steder der de kunne gjemme seg fra piler. I tillegg ble borgene bygget slik at angriperne måtte erobre små deler av borgen før de kunne gå videre til neste del. Hvis en del av yttermuren falt hadde forsvarerne trekke tilbake til en ny mur de kunne fortsette forsvaret fra. I løpet av 1100-tallet ble korsfarernes borgbygging til en kunst som snart spredde seg tilbake til Europa der den snart ble tatt i bruk⁵².

I løpet av de neste få århundrene nådde borgbyggingen sitt høydepunkt, i de områder der borgbyggingen var utbredt. Nybyggingen og utvidelsen av gamle borger ble mer og mer gjennomtenkt, i tillegg til at samspillet mellom natur og arkitektur ble perfektjonert. Det ble til og med eksperimentert med perfekt symmetriske borger der naturen tillot det. Borgene ble større da krigene ble større enn tidligere, det trengtes også mer plass til fyrstehoffene. Store riksborger ble bygget på grensen til nylig erobrede områder eller midt i dem slik som i Wales, for å forsvare disse områdene og holde på makten. Mindre stormenn kunne bare bygge borger som kunne motstå sine likemenn, røvere, eller opprørske bønder. Noen steder hadde stormennene ikke engang lov til å befeste gården. Siden det var en kongelig oppgave å sikre freden i riket var det ikke nødvendig med private borger. Der sentralmakten faktisk fungerte fantes det derfor få private borger, det var tilfellet her i Norge. Noen steder klarte man seg lenge med steinhus, noen slike hus ble så høye at de kalles tårnhus⁵³.

⁵¹ Olsen 2011, 20-21

⁵² Olsen 2011, 21-22

⁵³ Olsen 2011, 22-23

I senere middelalder begynte stormenn å bygge palasser som til tider kunne se ut som borger grunnet kannelene på taket eller lignende forsvarselementer. Disse kunne absolutt ikke kunne motstå et angrep hvis det skulle komme. Det betydde bare at eieren hadde en «license to crenelate» i England, eller hadde fått tillatelse fra kongen i Frankrike, noe som ga dem høy prestisje. Utover 1500-tallet fortsatt denne stilen da stormenn reiste herregårder forkledd som borger, som på engelsk kaltes: «manor houses», fransk: «Châteaux maoirs», på tysk: «Adelssitze», og på norsk: «herreborger». Borgens historie begynte ulikt rundt omkring Europa, men den endte omtrent likt; med krutt. På 1500-tallet ble kriger ført med store leiehærer og for første gang kanoner. De gamle borgene hadde ikke mannskap nok til å stå imot hærene, eller tykke nok vegger til å motstå kanonene. Det militære forsvarsverket ble derfor skilt ut fra adelens bolig, og man begynte å bygge militære festninger til krig, og palasser eller herreborger som boliger⁵⁴.

2.2 [Europeisk Borger](#)

I England var borgbyggingen på sitt høyeste under Edward I (1272-1307) da han bygde hele 14 nye imponerende borger i Wales for å sikre og konsolidere erobringen sin. Noen av de største er Conway, Caernarvon, Harlech, og Beaumaris, som alle var enorme prosjekter bygget med de mest moderne teknikkene. De hadde to sett med ringmurer, med flankerende tårn, som var omringet av vollgraver fylt opp med vann. Det er også bevart mange dokumenter fra denne tiden som inneholder lister over mannskapet som bygde borgene, hvor mye de fikk betalt, og hvor mye materialene kostet. Det krevdes rundt 3000 menn for å bygge disse store borgene. Den første borgen Edward I bygde var Flint castle nord i Wales. Flint var en firkantet borg med et tårn i hvert hjørne, tårnet i sørøst-hjørnet fungerte som borgtårn og var separert fra resten av muren av en våt vollgrav. Mange av de engelske borgene fra denne tiden inkluderte bruk av vann i forsvaret, da ble det nødvendig med oppdemning for å skape innsjøer og øyer. Sluser og barrikader av jord ble brukt for å holde vannet i vollgravene, lignende teknikker ble brukt rundt flere danske borger. I tillegg til byggingen av helt nye borger ble mange borger sterkt utvidet. Goodrich borg er et godt eksempel, her ble det gamle normanniske borgtårnet nedgradert til et fengsel og vaktrom da borgen ble utvidet rundt år 1300. Den nye delen av borgen var en firkantet mur med et rundt tårn i hvert hjørne, langs

⁵⁴ Olsen 2011, 24-25

innsiden av muren ble det bygget forskjellige bygninger som kjøkkenet og en stor hall. Rundt dette var det nok en ringmur med flere tårn, og en stor D-formet inngangsport⁵⁵.

Mot slutten av 1300-tallet i England begynte antallet borger å gå ned. Samtidig ble de mindre og den militære funksjonen var ikke lengre et hovedfokus for borgen, boligdelen ble nå satt i fokus. Men disse borgene hadde fortsatt sterke forsvarsverker i motsetning til herreborgene i senere tid. Bodiam borg i Sussex ble bygget i 1383 som en firkantet borg med et rundt tårn i hvert hjørne og flankeringstårn på midten av muren. Alle bygningene lå langs innsiden av muren så det var en stor plass i midten. Midt på nord og sørmuren lå inngangsportene som var koblet til broer som gikk over vollgraven. Porten i sør var hovedinngangen og hadde to vindebroer, en barbican, og broen hadde en rett vinkel. En Barbican var et slags porttårn som lå utenfor resten av borgen koblet til borgens faktiske porttårn, og den rette vinkelen gjorde det vanskeligere å krysse broen med beleiringsmaskiner. Det var også noen borger som brukte et stort tårn som boligdelen, som man kan se på som en fortsettelse av de gamle borgtårnene; bare at disse nye versjonene var mer komfortable å bo i. Warkworth borg hadde et slikt tårn som en del av ringmuren. Borgtårnet hadde kjøkken, en hall, et kapell, matskap, flere soverom, osv. I borggården var det flere bygninger som også oppfylte disse funksjonene⁵⁶. Som vi da kan se utviklet de engelske borgene seg fra å være forsvarsverker med sterke militære funksjoner bygget for å holde på makten Til etter hvert å være primært boliger for de rike når de ikke lengre var omringet av fiender. Men borgene hadde fortsatt sterke forsvarsverker, i hvert fall på 1300-tallet.

I Frankrike var synet på bruken av borger og antall borger annerledes enn i England på 1300-tallet, mest på grunn av all konflikten på Franske territorier under hundreårskrigen. Det var mindre fokus på komforten enn i England, istedenfor ble det mer fokus på forsvarsverkene. I denne perioden ble mange nye borger bygget og gamle ble utbedret. Vincennes ble bygget mellom 1336 og 1368, byggeprosjektet ble satt på pause under deler av krigføringen, den hadde en ytre ringmur som var 1100meter lang med ni tårn. Hovedporten lå ved det største tårnet som var hele 42 meter høyt, og selve borgtårnet har seks etasjer på 51meter høyde. Borgtårnet lå midt i den store borggården og var omringet av en våt vollgrav og deretter en indre ringmur. Bastillen ble også bygget i perioden 1370-82 som et rent militært prosjekt⁵⁷.

⁵⁵ Etting 2010, 81-82

⁵⁶ Etting 2010, 82-84

⁵⁷ Etting 2010, 84-86

Selv om fokuset lå på forsvar i Frankrike betydde ikke det at luksus ble ignorert. Coucy borg ble bygget på midten av 1200-tallet og ombygget på slutten av 1300-tallet. Borgtårnet var 31m i diameter, var 55 meter høyt, og hadde 7 meter tykke vegger! Her ble overdådig luksus kombinert med sterkt forsvar. Charles V gjorde også om Louvre fra å være en del av Paris sitt forsvarsverk til å bli en luksuriøs borg i andre halvdel av 1300-tallet⁵⁸. Selv om det i Frankrike var fokus på forsvar av borger delvis grunnet hundreårskrigen ble borger fortsatt bygget delvis som luksuriøse boliger. I motsetning til de engelske borgene var kreneleringer og andre forsvarsverker på borgene fortsatt ment for å faktisk forsvare borgen, og ikke bare for å vise prestisje.

I de tyske områdene fantes både den Tyske orden og mange av de viktigste Hansabyene, i tillegg til utallige fyrster. Den Tyske orden ble flyttet fra det hellige land til Prøysen i 1230, her baserte de makten sin rundt et nettverk av sterke borger. Marienburg, nå Malbork i Polen, var den største av disse borgene og ble hovedbasen til ordenen i 1309. Borgen var delt i tre deler, den innerste borggården huset hovedkirken, kjøkkenet, spisehallen, soverommene, og lagrene. Den midterste borggården hadde for det meste en administrativ og offisiell funksjon, i tillegg til å huse Stormesterens bolig og et sykehus. Den ytterste borggården hadde staller, lagrer, og verksteder og var omringet av en ytre ringmur med sterke tårn. Den Tyske orden bygde rundt 150 borger på 1300- og 1400-tallet, ofte i samme stil. Borgene var firkantede med bygninger langs innsiden av murene som omringet en åpen plass i midten. På hvert hjørne var det et flankerende tårn. Ordenens borger var konstruert for å huse både militære og geistlige funksjoner. Derfor var de nok ikke direkte modeller for andre adelige borger, selv om det kunne hentes mye inspirasjon fra dem som bruken av tegl som bygningsmateriale⁵⁹.

Vest for Den Tyske orden langs den tyske østersjøkysten lå flere hertugdømmer, de fleste hørte til under den tyske keiseren utenom Slesvig som hørte til Danskekongen; i tillegg var mange av de største Hansabyene i dette området. Bergfrieden inngikk i borgene i dette området, den var, som nevnt tidligere, primært et forsvarstårn som var forsvarernes siste tilfluktsted. Det fantes fortsatt noen tårn her som sannsynligvis fungerte som boliger også, for eksempel det store tårnet på Stargard borgen. Dette tårnet hadde fem etasjer og var 17meter i diameter med 3,9 meter tykke vegger. På grensen mellom Danmark og det tyske riket lå Gottorp borg som ble beskrevet som «nøkkelen og låsen til hele Danmark»⁶⁰. Borgen lå på en

⁵⁸ Etting 2010, 87

⁵⁹ Etting 2010, 89-90

⁶⁰ Etting 2010, 93

liten øy midt i Slien elva så den hadde vann på alle kanter. I dag er det for det meste bare senere bygninger på stedet, men arkeologiske utgravninger har vist at borgen sannsynligvis var kvadratisk med en åpen plass i midten og bygninger langs innsiden av ringmuren. Borgen ble revet i 1288 av hertug Valdemar, og materialene ble brukt i Schleswig, men borgen ble sannsynligvis bygget opp igjen da den ble beleiret flere ganger i løpet av 1300-tallet⁶¹.

Randhausburgen var en borgtype som ble plassert på toppen av høye klipper eller fjelltopper som kunne forsvares enkelt. Ringmuren fulgte toppen av klippekanten, på innsiden ble bygninger plassert rundt den åpne plassen. Karlštejn er et godt eksempel på en slik borgtype som ble bygget i 1348 av keiser Karl IV. Borgtårnet var hele 37 meter høyt og huset et kapell og en stor hall⁶². Ytermurene fulgte klippekantene og huset flere kapeller, det keiserlige palasset, boliger, og et brøntårn. I tillegg hadde borgen flere borggårder med hver sin port man måtte gjennom før man kom til selve borgtårnet⁶³. På 1200- og 1300-tallet ble det bygget veldig mange borger på Rhinområdet, totalt sto det omtrent 200 borger der. De var ofte så nærme hverandre at man kunne se en borg fra muren på en annen. I dette området ble funksjonen til borgtårnet endre til å fungere mer som luksuriøse tårnhus⁶⁴.

2.3 [Svenske borger](#)

1300-tallet var borgens århundre for Sverige, i denne perioden ble antallet store borger i riket firedoblet fra 11 til nesten 40 borger. Men det var borgene fra andre halvdel av 1200-tallet fortsatt var de sterkeste i riket, Stockholm borg, Axevalla, Borgholm, og Kalmar var de viktigste. I tillegg ble det bygget flere palasser i denne perioden, blant annet Vadstena som var 65meter lang og 17,5meter bred med to etasjer og kjeller. Det ble ikke bygget mange nye borger i begynnelsen av 1300-tallet, men det endret seg mot slutten av Magnus Erikssons regjeringstid (1319-1363) på grunn av interne stridigheter om makten. Hans etterkommer, Albrecht av Mecklenburg fortsatte å bygge flere borger, mange av disse borgene var relativt enkle bygninger av tre og bare noen få hadde ringmurer. Mange av tre-borgene ble ødelagt under opprør i 1434 mot Kalmarunionen. Noen borger var sterkere og holdt på sin relevans

⁶¹ Etting 2010, 91-94

⁶² Etting 2010, 95

⁶³ Medieval Histories 2016

⁶⁴ Etting 2010, 96

mye lengre slik som Örebro. Den var bygget på en øy i elven Svartån, den var firkantet med flere bygninger langs innsiden av muren med et utstikkende tårn som huset inngangsport. Borgen var sannsynligvis bygget for å sikre administrasjonen i området⁶⁵.

Kalmar var en av de store borgene i Sverige, den første delen ble bygget på slutten av 1100-tallet og den nye borgen på slutten av 1200-tallet. Den eldste delen besto av et stort rundt borgtårn 14meter i diameter. Den nye borgen besto av en firkantet yttermur med et tårn i hvert hjørne bygget av kalkstein, som også er det første eksempelet på rundt flankerende tårn i Skandinavia. Inngangen besto av et stort porttårn, 25 meter høyt, med en vindebro som gikk over en tør vollgrav. Byen Kalmar hadde også en ringmur, og på 1400-tallet ble det bygget flere bygninger i Borgen samtidig som det store tårnet ble revet. I 1336 ble borgen kalt «vår sterkeste borg og by» av kong Magnus Eriksson i et offisielt dokument. Kalmar er nok mest kjent for møtet i 1397 når både Norge, Sverige, og Danmark kronet Erik av Pommern som konge av alle tre landene og gikk inn i Kalmarunionen. Nyköping borg lå 150km sør for Stockholm og ble også bygget på 1200-tallet. I 1318 ble borgen beleiret og ingen bygninger var uskadede etter bombardementet fra katapultene, men borgen ble gjenoppbygget på 1360-tallet. Det har ikke vært noen stor undersøkelse av Nyköping selv om deler av middelalderborgen fortsatt står. Borgen var firkantet og beskyttet av en ringmur, ca. 6meter høy. Et stort firkantet tårn sto i nordøst-hjørnet av borgen, og et mindre tårn i sørvest-hjørnet, men ingen av disse sto i en flankerende posisjon. Borgtårnet delte borgen i en nordlig og en sørlig borggård⁶⁶.

De svenske borgene i Finland ble bygget både for å forsvare området og for å kontrollere landet. Åbo, Tavastehus, og Vyborg var alle kongelige borger som ble bygget på slutten av 1200-tallet. Tavastehus lignet på borgene til den Tyske Orden da den var firkantet med et flankerende tårn i hvert hjørne, og bygninger langs innsiden av ringmuren rundt en sentral borggård. Den ble også ombygget og utbygget på 1300-tallet, og hele borgen var bygget i teglstein. Åbo ble også utbygget på 1300-tallet, da ble det bygget flere bygninger i borggården og porttårnet ble utvidet. Originalt var borgen firkantet omringet av en ringmur med fire porter, hovedporten hadde et porttårn. Raseborg ble bygget i andre halvdel av 1300-tallet i Finland. Ringmuren gikk langs en klippekant og ble bygget først i likhet med Tunsberghus, vanligvis startet man med et borgtårn. Bygningen som sannsynligvis hadde boligen ble bygget

⁶⁵ Etting 2010, 98-101

⁶⁶ Etting 2010, 102-104

nord langs ringmuren, senere ble flere bygninger etablert i borggården og det ble bygget en ytre borggård øst for den originale. På 1470-tallet ble det bygget et stort borgtårn i midten av borgen, som man først trodde var den eldste delen, i tillegg til flere bygninger og enda en borggård sør for den originale⁶⁷.

Visby på Gotland er også interessant da hele byen ble omringet av en ringmur og en vollgrav, og det var en av de beste forsvarsverkene i Skandinavia under middelalderen. Visby var et viktig handelssted i middelalderen da byen lå midt i Østersjøen. Den eldste delen av bymuren var fra 1100-tallet og beskyttet byen fra sjøen, resten av den 3,5km lange bymuren ble bygget på 1200-tallet. Muren omringet et område som var mye større enn selve byen, så det faktisk var plass til nye bygninger på innsiden av bymuren. I tillegg ble det bygget en rekke flankerende tårn langs muren, tre av disse fungerte også som porttårn. Tårnene manglet veggen som pekte inn mot byen, dermed kunne ikke en beleirende styrke bruke tårnene imot byen siden de ikke ville hatt noen beskyttelse der inne. Bymuren var ca. 6 meter høy med kreneler i begynnelsen, men ble bygget høyere før år 1300 samtidig ble det gravd en vollgrav og bygget en voll⁶⁸.

I 1361 ble Visby angrepet av den danske kong Valdemar Atterdag som slaktet en hær utenfor byen og handelsmennene på innsiden ble tvunget til å overgi byen. Senere i 1398 ble byen erobret av den Tyske Orden, dronning Margrete prøvde å gjenerobre byen i 1404 men klarte ikke å ta den så hun betalte den Tyske Orden en enorm sum for å få tilbake hele Gotland i 1407. Etter dette bygget Erik av Pommern en stor borg på sørøst-hjørnet til bymuren kalt Visborg i 1411 for å stoppe fremtidige angrep, og for å huse den kongelige vasallen. Erik ble nødt til å sende ut et brev til handelsmennene i byen om at borgen ikke ville være i veien for dem, og at de beholdt privilegiene sine. Borgen ble erobret av Sverige i 1645 og gjenerobret av Danmark i 1676, men de hadde ikke muligheten til å holde på den så de valgte å sprengte borgen. Den indre borggården ble bygget i samme stil som borgene til den Tyske Orden, og den ytre borggården var trekantet med tårn i hvert hjørne⁶⁹.

⁶⁷ Etting 2010, 104-105

⁶⁸ Etting 2010, 106

⁶⁹ Etting 2010, 107

2.4 Danske borger

Den danske kongen holdt på makten ved hjelp av et nettverk av borger, og kriger ble kjempet fra borg til borg. I tillegg til å være viktig i administrasjon av landområdene ble det satt av stor plass i de danske borgene til låver og lagerhus. Offisielle dokumenter nevnte ofte borger, spesielt når hertugene av Holstein deler det danske landet mellom seg og sine allierte i første halvdel av 1300-tallet. Samtidig ba de om at flere kongelige borger skulle rives. Under gjenoppbygging og utviding av borgene ble det satt inn nye tårn og ringmurer, i tillegg til at vann ble brukt mer og mer i forsvaret. Da trengtes det dammer, menneskeskapte innsjøer og øyer, og sluser for å regulere vannmengden, noe som krevde mye planlegging og god forståelse av ingeniørkunsten. Samtidig økte den administrative funksjonen til borgene, noe som krevde plass til verksteder, hus, staller, osv. inne i borggården. Borgene krevde også store mengder mat og andre tjenester, noe som stimulerte den lokale økonomien⁷⁰.

I løpet av 1300-tallet ble mange borger utvidet, og det ble bygget flere nye borger:

Vordingborg, Kalundborg, Helsingborg, Stegeborg, og Gurre er blant de første. Kalø, Byholm, Riberhus, Falsterbo, Lindholmen, Korsør, og mange flere er i den andre gruppen. Utbyggingen av borger skjedde i to perioder, først under Erik Menved, og deretter under Valdemar Atterdag. I denne perioden ble Kalundborg og Vordingborg blant de viktigste og største borgene i Danmark selv om begge stammer fra 1100-tallet. København borg ble også viktigere under Valdemar Atterdag etter han konfiskerte borgen fra biskopen. Den ble også revet ned i 1369 og gjenoppbygget på samme sted. Den nye borgen ble bygget mange ganger større enn den gamle. Den inkluderte en kirke, riksarkivet, en ytre ringmur, og kanselli. Selv om borgen gikk tilbake til biskopen etter Valdemar Atterdags død, tvang kong Erik biskopen til å overgi borgen og byen i 1416. Under Valdemar Atterdag ble Vordingborg også totalrenovert, med unntak av palasset ble borgen revet og vollgraven fylt inn.⁷¹

Et av Danmarks sterkeste tårn lå som en del av Kalundborg, vest på Sjælland. I likhet med Vordingborg var det en gammel borg her, forskjellen er at gamle Kalundborg ble erobret og plyndret i 1285. Sannsynligvis var det dette som førte til byggingen av den nye borgen på østsiden av byen av Erik Menved. Den ble planlagt som en stor borg fra begynnelsen av, hoveddelen av borgen var en femkantet bygning i midten av en stor borggård. I tillegg ble vannet hevet tre meter over havnivå for å skape en våt vollgrav rundt både borgen og byen.

⁷⁰ Etting 2010, 111

⁷¹ Etting 2010, 113

Etter at Valdemar Atterdag beleiret og tok borgen i 1343 bygde han en ytre ringmur med firkantede tårn rundt både borgen og byen i 1356⁷². I midten av det sentrale femkantede borgtårnet var det en brønn. Rundt borgtårnet var det to ringmurer, den innerste var enkel, men den ytre ringmuren hadde seks tårn og flere halvroundeller. Det ene av de firkantede tårnene var det store tårnet kalt Folen⁷³. Folen var 16 meter i begge retninger, med opp til 3,3meter tykke vegger, det hadde tre etasjer over en kjeller og kreneler på toppen. Tårnet kan minne om det i Karlštejn da det var bygget for å huse statskassen og riksarkivet, det tok over denne funksjonen fra Gåsetårnet på Vordingborg. Etter en krig med Sverige i 1657-60 var borgen så ødelagt at den ble revet ned⁷⁴.

På den lille øya Bornholm lå en av de største danske borgene fra middelalderen: Hammershus. Byggingen av den enorme borgen begynte rundt 1260-tallet under erkebiskopen av Lund. Den lå på toppen av en 75m høy klippe og hadde fire borggårder, noe som gjorde den nesten uinntagelig. Ringmuren fulgte klippekanten på samme måte som de tyske randhausborgen. Den enorme størrelsen var planen fra starten av, men deler av borgen ble utvidet og forbedret på 1300-tallet. I midten av borgen lå et stort borgtårn kalt: Manteltårnet, som lå over inngangen til den innerste borggården. Tårnet var firkantet med vegger ca. 12,6meter lange og 1,65meter tykke. I begynnelsen hadde tårnet fire etasjer med kreneler på toppen, på 1300-tallet ble det bygget på en ekstra etasje, og på 1500-tallet ble det bygget på en sjette etasje med tak. Det fungerte både som forsvarsverk og inngang til den innerste borggården, og boligårn som også hadde en stor hall og kanselli⁷⁵.

Nordøst på Sjælland lå den lille borgen Gurre som besto av et sentralt borgtårn omringet av en firkantet ringmur med flankerende tårn i hvert hjørne. Hvert tårn var ca. 9x9 meter og var kanskje brukt som bolig siden det var toaletter i de øverste etasjene. Mellom ringmuren og borgtårnet var det ca. 11 meter åpen plass der det ikke er funnet rester av noen bygninger. Alle bygningene må derfor ha vært utenfor ringmuren. Borgtårnet var på 15x11,5meter, veggene i første etasje står fortsatt som deler tårnet i to rom, et stort og et lite. Begge rommene ble sannsynligvis brukt til lagring og det store rommet hadde en brønn som sikret forsvarerne vann under beleiring. Tårnet hadde sannsynligvis minst tre etasjer og inngangen var på andre etasje. På sørvest-kysten til Skåne lå Falsterbo, som var en annen liten dansk

⁷² Etting 2010, 122

⁷³ Etting 2010, 133

⁷⁴ Etting 2010, 123

⁷⁵ Etting 2010, 125-126

borg. Borgen lå på en liten øy ca. 42x42 meter omringet av to vollgraver med en voll mellom. En ringmur på ca. 33x28 meter omringet borggården som huset et lite borgtårn på 9x9 meter. Tårnet var sannsynligvis bare tre etasjer høyt med en inngang i andre etasje. Første etasje var sannsynligvis brukt for lager, andre for kontor og bolig, og tredje til forsvar. Borgen var et administrativt senter for det store sild-markedet som tok plass hver høst i området, på borgen ble skatten mottatt og lagret i kongens navn⁷⁶.

2.5 Norske borger

Festningsverker ble konstruert tidlig i Norge sammenlignet med nabolandene Sverige og Danmark. Men borgbyggingen stoppet opp i Norge, samtidig som det bare ble flere og flere borger i Sverige og Danmark. Mot slutten av middelalderen fantes det bare noen få borger i Norge mens nabolandene hadde opptil 100 stykker hver. Her er det regnet med befestede byer med kraftige bymurer, tårn, og byporter, noe som var vanlig for de største og viktigste byene i Europa. Både Stockholm, og København hadde slike forsvarsverker, men det fantes ikke noe slikt innenfor Norges grenser. En av grunnene til mangelen på festningsverker i Norge kan være at Norge også manglet de militære strukturene som gikk sammen med borger og andre festningsverker. Det gjelder spesielt bruken av kavaleri, noe Norge manglet helt. Kavaleriet kunne ri ut fra en borg for å patruljere et område, eller plyndre og plage fiendtlig tropper, før de trakk tilbake til bak de sterke murene. Kavaleriets evne til å bevege seg raskt, angripe raskt, og trekke seg raskt tilbake gjorde det avgjørende å erobre borger før man beveget seg videre forbi dem. Når Norge da manglet kavaleri blir en av de viktige grunnene til å ha borger også borte⁷⁷. I tillegg fokuserte det norske militæret på flåtemakten i denne perioden. Som vi kan se fra leidangsloven som fokuserer helt på at bøndene skulle møte opp i skip når leidangen ble kalt ut. Denne flåten fungerte godt så lenge de opererte fra skipene, eller på land rett i nærheten av skipene så de kunne komme seg raskt unna større hærer. Leidangsflåten ble brukt så lenge som ut til første halvdel av 1400-tallet mot Russland⁷⁸. Krigføringen på land under borgerkrigstiden var også fokusert på bevegelse og kamp, ikke forsvar og beleiringer⁷⁹. Disse faktorene gjorde at borgene for det meste hadde en administrativ funksjon⁸⁰.

⁷⁶ Etting 2010, 119-121

⁷⁷ Ersland og Holm 2000, 91-93

⁷⁸ Ersland og Holm 2000, 76, 132

⁷⁹ Arstad 2003, 171-172

⁸⁰ Etting 2010, 96

I Norge var det først og fremst kongen som sto for den lille borgbyggingen vi hadde under middelalderen. Før middelalderen fantes det også noen former for borger, spesielt bygdeborger mange steder i Sør-Norge på 400- og 500-tallet. I Vikingetiden fantes det også mange festningsverker som besto av jordvoller med palisader av treverk på toppen, Danmark hadde også mange store eksempler på dette. Olav den Hellige (konge:1015-1028) skal ha bygget en borg ved Sarpsfossen som kan ha vært en type jordvollanlegg. De første borgene vi vet var bygget av stein var Kong Sverres (konge: 1177-1202) to Sverreborger i Trondheim og Bergen. Vi vet ikke mye om utformingen til disse borgene annet enn beliggenheten, de skal ha vært på toppen av to knauser. Dermed kan vi se at allerede ved disse tidlige borgene brukes naturen for å gjøre forsvaret lettere⁸¹.

Sverreborgene ble bygget på 1100-tallet under kampen om kongemakten. På 1200-tallet ble det bygget enda større anlegg rundt om i Norge. Det første var borgen som i dag heter Bergenhus som ligger på holmen i Bergen. Det var flere steinhaller på Bergenhus, Håkonshallen var den største. Magnus Lagabøtes tårn sto som en del av yttermuren og ble utvidet på 1500-tallet da borgen fikk navnet Bergenhus. I Muren var det også to porter, en som pekte mot byen og en som pekte mot sjøen. Fra midten av 1000-tallet til 1299 oppholdt kongen seg som oftest i Bergen, da fungerte Bergenhus også som kongelig residens. Under kongeskiftet i 1299, når Håkon V ble konge, tok Oslo over som byen der kongen oppholdt seg. Håkon bygde derfor Akershus festning i 1300, det fantes også en annen kongsgård i Oslo som lignet på Bergenhus bare mindre men denne vet vi ikke mye om⁸².

Hele Akershus festning ble bygget i murstein med flere lag av borggårder (Figur 4). Et sentralt borgtårn kalt Våghalsen dominerte midten av borgen, tårnet var 17x17meter med 3meter tykke vegger og var muligens opp mot 20meter høyt. Våghalsen var omringet av tre borggårder, den innerste borggården i nord huset den store hallen, kongens bolig, kjøkkenet, arkivene, og et kapell. Den midterste borggården lå sør for Våghalsen, der sto det en stor bygning langs muren helt sør i borggården. Den eneste inngangen var å krysse en bro over vollgraven i den ytterste borggården, og det var bare en vei inn til den innerste borggården derfra. Den veien gikk gjennom en trang passasje kalt mørkegangen som kunne forsvares fra en annen passasje over, og hadde flere porter som kunne stenge gangen⁸³.

⁸¹ Ersland og Holm 2000, 93

⁸² Ersland og Holm 2000, 93

⁸³ Etting 2010, 97

Den største av de få norske borgene var Tunsberghus som lå på slottsfjellet i Tønsberg ca. 64meter over havet. Det fantes festningsverker der oppe før 1100-tallet, men det ble kraftig oppgradert på 1200-tallet. Den ytre ringmuren dekket et område på ca. 340 x 170 meter, og den indre ringmuren dekket ca. 125 x 70 meter. Innenfor den indre ringmuren var det flere haller og en kirke, i tillegg til privatrom for kongen og gjester. Selv om borgbyggingen i Norge aldri ble særlig utstrakt ble den viktig for kongemakten, de tidlige Sverreborgene ble bygget for å sikre makten i byene han så på som viktigst, Bergen og Trondheim. Bergenhus, Akershus, og Tunsberghus var også viktige av samme grunn. De ble både kongelige residenser samtidig som de skulle sikre makten i lokalområdet, og i Tunsberghus sitt tilfelle: kontrollere skipstrafikken i den viktige handelsbyen. De siste kongelige borgene var Vardøhus og Båhus, Vardøhus ble bygget på en øy ved grensen til Russland, og Båhus ble bygget på en øy i munningen av Göta elv etter en strid mot svenskene i 1308. Båhus spilte en sentral militær rolle for Norge, og var den sterkeste festningen på norsk jord på 1400-tallet. Den var firkantet med firkantede tårn i hvert hjørne og bygningene lå rundt en åpen plass i midten. I Europa var det også vanlig for adelen å bygge borger, noe som aldri tok av i Norge. Men det finnes to eksempler: baron Audun Huggleiksson bygde en borg i Jølster, og Alv Erlingsson bygde en på øya Isegran i utløpet til Glomma⁸⁴.

⁸⁴ Ersland og Holm 2000, 94

3 [Tunsberghus](#)

Midt i Tønsberg ligger det et berg der det i dag står et tårn fra 1888 midt blant borgruiner som ble konstruert av Gerhard Fischer på 1920- på 1930-tallet over der Tunsberghus en gang sto⁸⁵. Borgen som en gang sto på berget var den største i Norge, og ble beskrevet som uinntagelig allerede før borgen av stein ble bygget. Under borgerkrigen på 1100- og 1200-tallet ble borgen senter for en beleiring med Kong Sverre på den beleirende siden, og Baglerne ledet av Reidar Sendemann på den beleirede siden. Baglerne holdt ut i 20 uker før de ble nødt til å gi seg. I fredstider ble Tunsberghus brukt til å huse kongefamilien når de oppholdt seg i Tønsberg, og som et administrativt sentrum både for lokalområdet og noen ganger for hele landet. Håkon Håkonsson, og hans sønn Magnus Lagabøte sto for mesteparten av forbedringen av borgens materiale fra tre til stein, og utbygningen av forsvarsverkene. Under unionstiden huset borgen danske fogder som danskekongens forlengende arm, og tidlig på 1500-tallet var misnøyen med det danske styret stort. Når en svensk hær kom til Tønsberg i mai 1503 var befolkningen dermed klar til å gå til angrep på borgen, noe de gjorde. Borgen ble plyndret og brent, og ble aldri gjenoppbygget⁸⁶.

3.1 [Fra Olav den hellige til Magnus Eriksson](#)

Sagaene nevner at allerede under kong Olav den helliges tid fantes det befestninger av tre oppe på berget. Olav hadde med seg mange skip, så han må ha hatt behov for både bryggeplass og hus til mennene. Så allerede tidlig på 1000-tallet eksisterte det sannsynligvis en form for forsvarsverk på berget⁸⁷.

3.1.1 [Erling Skakke og Kong Magnus](#)

I 1161 ble Tønsberg fokuset for et slag da Erling Skakke angrep Håkon Sigurdsson som oppholdt seg i byen etter å ha blitt hyllet til konge over hele riket på Øreting. Erling kom fra Danmark, men han tok veien om Agder og deretter Bergen før han dro tilbake til Tønsberg. Han la til ved den nordvestlige spissen av Nøtterøy og gjorde seg klar for kamp. Håkon var bare 14 år gammel, og siden Sigurd jarl var ved Konghelle var Anund Simonsson leder for

⁸⁵ Norli 2015, 9

⁸⁶ Slottsfjellmuseet

⁸⁷ Johnsen 1929, 62

forsvaret av byen. Han stilte opp hæren på brygge til byen, som besto delvis av deres egne menn, og delvis av byfolket. En dag når vinden blåste mot Tønsberg fylte Erling et skip med halm og ved som de satte fyr på, og de lot det drive innover mot byen ledet av to robåter. Forsvarerne på bryggen kunne ikke se på grunn av røyken, men Erlings menn ble ikke påvirket så de begynte å skyte på forsvarerne. Bymennene ble redde for at flammene skulle spre seg til husene deres så de sendte en prest ut til Erling Skakke for å be om nåde for dem og byen. Det fikk de og de forlat straks kongens menn, Anund Simonsson la på flukt innover i landet med kongen og hæren. Erling tok dermed kontroll over Tønsberg, alle skipene til kongen, og de forsvarsverker som fantes på berget⁸⁸. I dette slaget får vi ikke høre noe om berget eller de forsvarsverkene som sannsynligvis eksisterte der siden hele slaget skjedde på bryggen. Det er mulig at Anund Simonsson valgte å ikke gjøre slaget til en beleiring der han satt på berget siden forsvarsverkene ikke var sterke nok til å stå imot Erling Skakkes hær. Anund kan også ha tenkt at en rask seier var mulig hvis de møtte Erling Skakkes menn når de hoppet ut av skipene før de kunne komme i noen form for formasjon, men uten noen som helst beskrivelse av forsvarsverkene så kan vi ikke si noe sikkert.

Sommeren 1162 falt kong Håkon i slaget ved Sekken, hele landet underkastet seg dermed kong Magnus sønn av Erling Skakke. Sigurd jarl kom med en hær mot Viken i 1163, Erling Skakke hadde overvintret i Tønsberg og sendte ut speidere for å holde øye med Sigurds hær. Når Sigurd jarl var kommet til Re, omtrent halvannen mil nordvest for Tønsberg, kalte Erling Skakke inn hæren, og alle bymennene som hadde våpen og var kampdyktige. Hæren besto av 1560 mann, og de dro ut av byen sent den 19 februar. På veien møtte de speiderne som informerte Erling om at hæren til Sigurd jarl talte ca. 600 mann, Erling valgte å vente til dagen etter med å angripe. Sigurd jarl fikk vite om Erlings hær først på morgenen og stilte opp sin egen hær på en bakke mellom gården der de overnattet og en bekk. Det var en bro over bekken, Sigurds plan var å angripe nedover bakken så snart Erling krysset broa. Erling tok hæren oppover bekken og krysset et annet sted, her møttes de to hærene i kamp. Erling Skakkes hær som var tallmessig overlegene vant slaget, og de fleste av Sigurd jarls menn flyktet til skogen, men Sigurd jarl kjempet til døden⁸⁹. Også denne gangen velger forsvareren av Tønsberg å forlate de forsvarsverker som kan ha eksistert på berget, for å møte den fiendtlige hæren i felten.

⁸⁸ Johnsen 1929, 78-79

⁸⁹ Johnsen 1929, 80-82

På sommeren i 1165 dro kong Valdemar den Store på krigstog til Viken for å tvinge Erling Skakke til å oppfylle et gammelt løfte om å gi han viken. Når han kom til Østfold hyllet de han der til konge, deretter dro han videre til vestsiden av Viken for å hylles til konge der også. Her var alle han møtte fiendtlige innstilt mot han, uansett hvor han nærmet seg land kom de lokale ut å skøyt mot skipene hans. Når han kom til Tønsberg flyktet noen av Erlings tilhengere opp på det befestede berget ifølge Saxo, P. A. Munch antar at også store deler av innbyggerne flyktet opp dit. Valdemar vurderte å brenne ned byen, men valgte å ikke gjøre det siden byens kirker lå tett inntil husene. Deretter kalte han inn Haugating men ingen møtte opp, ikke engang byens prester. Kong Valdemar dro deretter hjemover til Danmark uten å starte fiendtligheter mot innbyggerne i viken⁹⁰. Det er interessant at forsvarerne her valgte å sitte på berget sammen med innbyggerne, og at Valdemar valgte å ikke beleire det. Igjen kan vi ikke mer enn spekulere på hvorfor de denne gangen brukte forsvarsverkene. Siden kong Erlings menn valgte å faktisk bruke forsvarsverkene denne gangen betyr det at berget må ha vært befestet nok til å holde ut mot en beleiring eller angrep.

I 1166 oppholdt Erling Skakke seg i Tønsberg og rustet opp mot et nytt opprør. Året etter i 1167 dro han på et krigstog til Danmark, og Kong Valdemar den Store svarte i 1168 med å dra tilbake til Viken. Dermed så det ut til at den nye opprørsflokket kunne vinne med Valdemars hjelp. Erlings menn rømte helt fra regionen denne gangen istedenfor å oppholde seg på berget. Derfor var befolkningen også mer vennlig innstilt mot danskekongen enn før, og de forhandlet med han som en høvding⁹¹. Denne gangen fikk Valdemar muligheten til å studere befestningen på berget nærmere, Saxo skrev: «[kong Valdemar] *betraktet fjellet, beundret dets steile topp og erkjente at festningen var uinntagelig, fordi naturen her hadde gjort mere enn kunsten*»⁹². Valdemar dro deretter tilbake til Danmark, men det var fortsatt krig mellom landene så han forbød all handel med Norge. Det norske folket var avhengig av kornimporten så de ba Erling om å slutte fred med Valdemar. Erling dro derfor personlig til Danmark og forhandlet med kong Valdemar. De ble enig om at Viken skulle tilhøre Valdemar, men at Erling skulle sverge troskap til han og ble dermed Jarl over viken. Viken ble et eget jarledømme under Danmark med Tønsberg som hovedstat, det ble ingen store forskjeller for lokalbefolkningen utenom at det nå var fred⁹³.

⁹⁰ Johnsen 1929, 82

⁹¹ Johnsen 1929, 83

⁹² Saxo, i Johansen 1929, 83

⁹³ Johnsen 1929, 84-85

3.1.2 Birkebeinerne og baglerne

I 1176 hadde birkebeinerne funnet seg en Øistein til konge, som skulle være sønn av Øistein Haraldsson. De kom samme året til Viken hvor kong Magnus, nå 20 år, oppholdt seg. Når Magnus fikk høre om birkebeinerne og Øistein kalte han inn hæren sin og dro ut av byen til Re. Der overnattet han på samme gård som Erling Skakke vant over Sigurd i 1163, birkebeinerne oppholdt seg på en nabogård. Snøen gikk på denne tiden opp til knærne, så Magnus lot hæren sin på 1800 mann trække til et område der de kunne stilles opp. Når birkebeinerne som talte 2400 mann så at de var tallmessig overlegne angrep de umiddelbart, men på grunn av snøen hadde de vanskeligheter med å komme fram og holde formasjon. Når kong Magnus sine menn da angrep oppsto det stor forvirring hos birkebeinerne, og de ble hugget ned. Snart rømte Øistein sine menn til alle kanter, og Øistein rømte inn i et nærliggende hus der han ble drept. Kong Magnus var ble nå godt likt etter å ha vunnet over en hær som var større enn hans egen⁹⁴. Nok en gang kan vi se at kongen som sitter på det befestede berget velger å dra ut for å møte den fiendtlige hæren i felten. Når Erling Skakke dro ut i felten hadde han en større hær enn fienden sin, selv om han ikke visste det når han dro ut. Men kong Magnus var tallmessig underlegen og valgte fortsatt å møte sin fiende i felten istedenfor å holde seg på berget der han ville hatt fordel av å sitte i en borg. Borgen ble tross alt beskrevet av kong Valdemar som uinntagelig. Dermed er det sannsynlig at de dro ut i felten enten fordi det var større ære av å seire på slagmarken enn å sitte på berget, eller fordi de var redde for hva fienden kunne gjøre i lokalområdet uten at Erling eller Magnus kunne stoppe dem. Det kan være at kong Magnus ikke hadde kavaleri nok til å gjøre utfall fra berget og plage birkebeinerne for å tvinge dem inn i en beleiring.

På vinteren i 1176 dro kong Sverre til Sverige der han møtte det som var igjen av birkebeinerne som hadde blitt beseiret av kong Magnus på Re. Sverre dro med birkebeinerhæren til Viken i 1178, da slo han kong Magnus sin hær i felten som hadde planer om å gjøre det samme med Sverre som de hadde gjort med Øistein noen år tidligere. Året etter mistet kong Magnus sin far i et slag, og i 1184 døde kong Magnus i et slag. Sverre reiste så med en gang rundt i hele landet for å legge hele Norge under sitt styre. Året etter reiste folket i Tønsberg seg til opprør, og drepte Sverres sysselmann i byen. De valgte så Jon til sin høvding, som skal ha vært sønn av Inge Krokrygg. Sverre dro til Tønsberg i 1188 hvor han la

⁹⁴ Johnsen 1929, 85-86

deler av flåten sin til på bryggen i byen, og resten lå rett utenfor byen. Opprørerne seilte noen skip inn til byen og angrep skipene til Sverre som lå der, men Sverre merket dette og tok resten av flåten inn til bryggen. Opprørerne som var i mindretall flyktet fra Tønsberg, og Sverre beholdt skipene deres⁹⁵. Nok en gang blir forsvarsverkene på berget ikke brukt.

I 1194 ble det kjente baglerpartiet stiftet av biskopen i Oslo Nikolaus Arnesson, og flere andre verdslige høvdinge sluttet seg også til baglerne. En natt i 1197 dro de uventet til Tønsberg der Sverres bror satt og drakk med noen birkebeinere. Baglerne brukte hele natta på å finne og drepe de våpenløse birkebeinerne, dagen etter forlot de byen. Borgerne i Tønsberg og viken var fortsatt ikke glade i Sverre og militærherredømmet hans. Både Sverre og hans Sysselmenn var harde mot folket i Viken. Så når Sverre skrev ut nye skatter i 1199-1200 brøt det ut et opprør i viken området. Opprøret ble planlagt i Oslo samtidig som Sverre oppholdt seg der. Selv om det var midt på vinteren gjorde Tønsberg mennene seg klare og seilte nordover mot Oslo, de fortøyde skipene sine langs isen og gikk innover mot byen. Sverre hadde allerede beseiret opprørerne fra Oslo og innlandet, og han gjorde det samme med de fra Tønsberg. Sverre visste dermed at han ikke kunne stole på folket i viken så han dro av gårde til Bergen, men han valgte å ikke straffe folket i viken siden han ikke følte seg sterk nok til dette. Baglerne tok Tønsberg til sitt hovedsete, for de visste at de kunne stole på bymennene her og de kunne bruke Tunsberghus som en sikker base⁹⁶.

Reidar Sendemann som var en av baglerhøvdingene satte seg ned på Tunsberghus for å holde øye etter birkebeinere. I mellomtiden forsterket han befestningene som allerede fantes på berget, han valgte å bygge to tårn. De ble bygget over de to veiene opp på berget, den ene på nordsiden, og den andre på sørsiden. Disse tårnene var bare bygget av tre, sannsynligvis i likhet med murene rundt berget, men de hadde en sterk konstruksjon og var bygget så høyt oppe at det var vanskelig å sette fyr på dem. Sverre var på denne tiden i Bergen, men han kom seilende mot viken med en stor hær før våren var over. Det gjaldt å slå ned opprøret og tvinge folket i området til lydighet, men når han kom til Tønsberg og så hvor sterk festningen nå var dro han umiddelbart vekk fra byen og kommenterte på hvor sterk borgen hadde blitt⁹⁷. Våren etter i 1201 kom han tilbake, men brukte sommeren på å kreve inn skatter i området. Han kom tilbake til Tønsberg den 8. september med planer om å drive baglerne vekk fra berget. Han

⁹⁵ Johnsen 1929, 86-89

⁹⁶ Johnsen 1929, 93-95

⁹⁷ Johnsen 1929, 96

satte dermed i gang den første beleiringen av berget som vi vet om⁹⁸. Det kan være at Reidar Sendemann valgte å sitte på berget denne gangen fordi det nå var forsterket, og siden han hadde allierte lengre innenlands. I tillegg kan han ha sett det som umulig å overvinne Sverre i åpen kamp. Dermed ville det være tryggere å befeste seg der og sende forespørsler til sine allierte om forsterkninger, samtidig som det tvinger Sverre inn i en beleiring hvis han faktisk vil ha kontroll over byen.

3.1.3 Beleiringen av Tunsberghus

På berget i 1201 satt Sigurd Sendemann med ca. 240 menn, selve baglerkongen Inge lå med hoveddelen av hæren på Opplandene og kom sjeldent ned til Viken. Sverre kom som sagt til Tønsberg på den 8. september og satte umiddelbart i gang beleiringen. Han satte opp en beleiringsleir og gravde en vollgrav rundt hele berget. På utsiden av vollgraven ble det bygget palisader og Sverres mannskap ble delt i grupper som hver fikk ansvar for et bestemt område rundt berget. Hele borgen var nå omringet av en vollgrav med bemannede palisader på alle sider utenom kanten der berget ligger ved sjøen. Det er antatt at vannet gikk helt opp til fjellsiden på den tiden (se antagelig strandlinje på Figur 1). Sverres gjester lå på nordsiden av berget rett ovenfor nord-tårnet, og Sverre selv oppholdt seg i byen ovenfor sør-tårnet herfra planla han stormingen av berget. Han forsøkte tidlig på et direkte angrep på borgen, birkebeinerne stormet opp så nærme sør-tårnet at de kunne stikke etter forsvarerne med spyd. Baglerne var klare for dette og de lot det regne med skudd og steiner fra tårnet. Til slutt ble birkebeinerne nødt til å gjøre retrett ned fra berget, til baglernes store glede. Slik lærte Sverre at han ikke kunne ta berget med et direkte angrep, så han gjorde seg klar til en lang beleiring. Han sendte menn ut i lokalområdet for å hente inn mat og andre nødvendige forsyninger, bøndene turte ikke å gjøre motstand⁹⁹.

For å finne ut hvordan baglerne hadde forberedt seg på å holde berget sendte Sverre en birkebeiner opp klokketårnet til Lavranskirken som sto der Tønsberg domkirke står i dag¹⁰⁰. Baglerne fikk raskt øye på han og begynte å skyte, men tårnet beskyttet han mot pilene. Når han kom seg ned fortalte han Sverre at baglerne hadde dratt flere skip opp på berget. En av skipene hadde de veltet over brønnen som lå nedenfor nord-tårnet så de kunne komme lettere

⁹⁸ Johnsen 1929, 96-97

⁹⁹ Johnsen 1929, 97-98

¹⁰⁰ Norske kirker u.d.

til brønnen uten å bli skutt (Figur 1). Han fortalte også at tårnene var bygget mellom fire hjørnestokker med sviller mellom dem, og lave dører. Hvordan denne birkebeineren så brønnen på nordsiden av berget fra sørsiden uten at noen andre hadde sett brønnen som lå utenfor borgen med et skip over seg blir ikke forklart. En mørk natt ble en birkebeiner sendt opp på berget med et langt tau, han kom seg usett opp på berget og bandt tauet så høyt oppe på et av tårnene han kunne. Han ga et signal og 120 mann i andre enden av tauet begynte å dra så hardt de kunne for å velte tårnet, men de klarte bare å vakle det sterkt før tauet røyk. Sverre prøvde også å lage et tak av bord som birkebeinerne kunne bruke som dekning når de gikk opp mot porten, men veien opp dit var for smal og bratt for at det kunne brukes¹⁰¹.

Reidar Sendemann og baglerne visste at de ikke kunne holde ut oppe på berget i evig tid uten hjelp. Så en natt tok baglerne en av båtene de hadde på berget og firte den rett nedi vannet på vestsiden av berget med mannskap og utstyr. Baglerne kom seg i land og satte av gårde mot opplandene for å overtale kong Inge om å hjelpe dem. Når de kom fram til kong Inge klarte de ikke å overtale han om å sende hjelp, Inge sa at Sverre ville gi opp beleiringen når snøen og kulden kom. Sverre gjorde et forsøk til på å lure baglerne før snøen kom. Han sendte halve hæren vekk usett, så det skulle se ut som at Baglerne fikk forsterkninger når de kom tilbake. Når de gikk inn i kamp så Reidar Sendemann at de bare latet som at de slåss¹⁰².

Vinteren kom og baglerne satt fortsatt på berget, men de hadde ikke annet å spise enn rep og hvalrosskinn. I slutten av julen, så rundt 13.januar, begynte baglere å rømme ned fra fjellet og møtte Sverre som ga dem nåde. Reidar Sendemann sendte til slutt bud til Sverre om at han dagen etter ville komme ned fra berget da det var bedre å dø i kamp enn av sult, men at han gjerne tok imot Sverres nåde. Når Reidar kom ned fra berget i den fjerde uken av Januar og fikk nåde fra Sverre, hadde beleiringen av berget vart i 20 uker. Så snart beleiringen var over dro han tilbake til Bergen på skipene, men i løpet av beleiringen hadde Sverre blitt syk så han ble sengeliggende for deler av skipsturen. Han døde den 9.mars etter ankomsten i Bergen. Håkon, Sverres sønn, inngikk fred med bispene og baglerne mistet da mesteparten av sin støtte. Regjeringen hans ble kortvarig da han døde i 1204 bare to år etter at han ble konge¹⁰³.

Etter kong Håkons død ble Inge Bårdsson tatt til konge av birkebeinerne, og baglerne tok Erling Steinvegg til konge og Philippus til jarl. I 1205 flyktet alle baglerne i Tønsberg fra

¹⁰¹ Johnsen 1929, 98

¹⁰² Johnsen 1929, 101

¹⁰³ Johnsen 1929, 104-105

byen fordi birkebeinerne kom med en større hær. To år etter i 1207 døde Erling Steinvegg og Philippus ble tatt til konge av baglerne. Det samme året kom birkebeinerne med en stor flåte mot Tønsberg igjen, denne gangen spurte kong Philippus sine menn om de skulle gå om bord i skipene sine og møte de tallmessige overlegne birkebeinerne i kamp. Eller om de skulle holde seg i byen, men han synes selv det ville være lurest å dra opp i landet og helle holde hæren samlet. En av baglernes stormenn overtalte flokken til å gå om bord i skipene og møte birkebeinerne i kamp. Da baglerne så flåten med birkebeinere flyktet de fra skipene, ut av byen, over Frodeåsen og hele veien til Bergen der de beleiret Bergenhus. Birkebeinerne fikk dermed alle baglernes skip med utstyr i bytte, de beholdt så mange de kunne bemanne og brente resten¹⁰⁴.

3.1.4 Slutten av Borgerkrigen

Baglerne og birkebeinerne gikk inn i en fredsavtale i 1217 som delte Østlandet mellom dem, Birkebeinerne kontrollerte allerede resten av landet. Baglerne beholdt dermed Tønsberg og brukte byen som hovedsetet deres, selv i fred var de to partiene usikre på hverandre. Selv om det var fred mellom baglerne og birkebeinerne reiste fortsatt andre flokker seg for å ta baglernes plass. Den første flokken var slittungene under ledelse av en ung prest som het Benedikt som påsto at an var sønn av Magnus Erlingsson. Selv om slittungene fikk med seg noen rike bønder var de fortsatt generelt fattig med dårlige våpen, men de besto av 600 mann. Slittungene seilte inn mot Tønsberg og overnattet rett utenfor byen siden det var sent. Når baglerne så at de var tallmessig underlegne bestemte de seg for å angripe så de hadde overraskelsen på sin side. Baglerne hadde bare 360 mann, men de hadde en bedre stilling, var bedre rustet, bedre ledet, og var trente krigere. Det ble en hard kamp, men det var hardest for slittungene som mistet mange av sine egne før de flyktet til skipene med Benedikt først om bord¹⁰⁵. Igjen bestemte forsvarerne av Tønsberg seg for å gå i kamp med angriperne i felten, istedenfor å sitte på berget og vente på forsterkninger selv når de visste at de var hadde færre menn, og at forsvarsverket kunne holde.

Over vinteren 1220-1221 samlet det seg en ny flokk i Viken som kalte seg for Ribbungene. Disse besto av bønder som var bedre trent og bedre utrustet enn slittungene. De kontrollerte snart mesteparten av Viken, så kongens sysselmenn satte seg på berget i Tønsberg på høsten

¹⁰⁴ Johnsen 1929, 106-110

¹⁰⁵ Johnsen 1929, 120-122

og vinteren 1221-1222. Der ventet de til jarlen kunne få hjelp fra andre regioner. De som satte igjen på berget samlet til seg folk og skip for å stå imot ribbungene, og planla å komme de i forkjøpet ved å angripe ribbungenes flåte i havn. Men de fikk høre at kongen hadde kommet fra Vestlandet og dro istedenfor til han for å forsterke hans flåte. Ribbungene seilte mot Tønsberg men kongen møtte dem på veien og de flyktet inn på land, kampen mot ribbungene kom til å vare i flere år. På denne tiden ble Tønsberg da brukt av kongen som hans base østenfjells og herfra dro han ut for å møte ribbungene i felten flere ganger. Under et slikt hærtokt i januar 1225 hadde kongen dratt til Värmland for å finne ribbungene der, i Tønsberg satt det 300 mann. Ribbungene hadde dratt vekk fra Värmland i retning av Viken, så de var allerede i Tønsberg når kongen ankom Värmland. Ribbungene plyndret deler av byen og drepte alle birkebeinere de kom over, de prøvde også å brenne kongens skip som lå på stranden men disse kunne senere fikses. Kanskje en slik plyndring av byen var det flere av de tidligere kongene ville unngå når de valgte å møte fiender i åpen kamp, istedenfor å forsvare seg på berget. Sverre kan ha valgt å ikke plyndre byen noe særlig da han allerede var dårlig likt der. Etter denne hendelsen satt kong Håkon i Tønsberg, han sendte ut streifekorps for å gjøre skade på ribbunger som herjet i området¹⁰⁶.

Senere i 1226 når kong Håkon var i nærheten av Tønsberg fikk han bud fra høvedsmannen i byen som sa at de 120 mennene som Håkon satte igjen ikke ville sitte på berget. Hvorfor de ikke ville dette vet vi ikke, men kongen dro tilbake og truet dem med hard straff om de mistet berget. Etter dette døde lederen av ribbungene og Håkon valgte en ny høvedsmann til Tønsberg: Erling Ljodhorn. Han sørget for store tap på ribbungenes side og de som var igjen søkte forlik, dermed var borgerkrigen over for Tønsberg¹⁰⁷. Selve borgerkrigstiden var ikke over før hertug Skule falt i 1240, men i denne delen av borgerkrigen spiller ikke Tønsberghus en rolle annet enn å være målet for et angrep som aldri fant sted.

¹⁰⁶ Johnsen 1929, 124-130

¹⁰⁷ Johnsen 1929, 132

3.1.5 Fra tre til stein

Som vi har sett tidligere omtales Berget i Tønsberg som befestet og uinntagelig allerede i 1160-årene av den danske kong Valdemar. De forsvarsverkene som eksisterte på berget ble forsterket i år 1200 med to porttårn over inngangene til berget av Reidar Sendemann for å forsvare festningen mot kong Sverre. Festningsverkene besto fortsatt bare av tre, men dette var ikke problematisk med tanke på festningens beliggenhet på toppen av berget. Det må også ha vært barrikader der oppe siden det nesten konstant fantes en garnison på berget, men hvis det fantes ble det ikke nevnt i sagaene. Kirken som også sto på berget når en gruppe korsfarere besøkte byen i 1191 blir heller ikke nevnt i sagaene selv om det sannsynligvis var den største bygningen der oppe fram til Håkon Håkonsson begynte sine byggeprosjekter. I 1220-årene må det også ha vært boliger siden kong Håkon og dronningen tilbrakte vinteren der oppe i 1225-1226¹⁰⁸.

Det var under kong Håkon IV Håkonssons regjering at Tunsberghus gikk fra å være en festning av tre til å ha forsvarsverker av stein, og hans sønn Magnus Lagabøte fortsatte utbygningen av forsvarsverkene. Kong Magnus begynte utbyggingen utradisjonelt ved å først forsterke yttermurene før han bygde et borgtårn, det vanlige var å begynne med et borgtårn for deretter å bygge utover. Når kong Håkon satt i Tønsberg om våren 1234 lot han ifølge sagaene: «*forsterke kraftig den steinmuren som gikk omkring berget ...*»¹⁰⁹. Johnsen teoretiserer om at steinmurene kanskje var påbegynt før kong Håkons tid muligens under baglerkongene Erling Steinvegg og Philippus, siden sagaen sier «forsterke kraftig» og sagaskriveren Sturla Thordsson hadde gode kilder og neppe uttrykte seg slik med uhell. Men det blir også sagt i slutten av sagaen at kong Håkon: «*lot også reise en steinmur rundt Tønsberg og et kastell over portene og Gautekastellet over Danakleiv. Han lot også bygge hus på hele berget ...*»¹¹⁰, men som Johnsen påpeker blir det aldri nevnt hva som fantes på berget før kong Håkon begynte på sine byggeprosjekter. Johnsen konkluderer derfor med at det sannsynligvis fantes stensperrer eller steingjerder på de mest utsatte stedene før kong Håkon, men at Håkons byggeprosjekter var så store og viktige at han kan ses på som steinmurens egentlige opphavsmann. I tillegg konkluderer han med at både nord-, sør-, og vest-tårnene stammer fra kong Håkons tid¹¹¹.

¹⁰⁸ Johnsen 1929, 139

¹⁰⁹ Håkon Håkonssons saga, kapittel: 179, Hentet fra: Norges kongesagaer 4

¹¹⁰ Håkon Håkonssons saga, kapittel: 333, Hentet fra: Norges kongesagaer 4

¹¹¹ Johnsen 1929, 139-141

Kong Håkon var ikke ferdig med bare en yttermur, han bygde også en kongsgård på berget. Som nevnt før har det nok allerede vært trehus på berget som kunne huse både kongefamilien og en garnison. Det nye huset ble Bredestuen som ble påbegynt allerede i 1234. Håkon fikk aldri påbegynt et borgtårn på berget, selv om dette vanligvis er den første delen av en borg som blir bygget. Det var Håkon sønn, Kong Magnus Lagabøte, som begynte konstruksjonen av borgtårnet i 1270 årene, den sto ferdig i 1276 og er kalt Teglkastellet. Sannsynligvis ble det bygget da fordi det var urolige forhold i Sverige og spenning mellom Norge og Danmark¹¹². De fleste av byggeprosjektene på berget består av teglsten som sannsynligvis kom fra teglverket på teglhagen som lå like nedenfor oppgangen til nord-kastellet¹¹³. Med andre ord kom byggematerialene fra lokalområdet. Etter Magnus Lagabøte forfalt borgen fram til Magnus Eriksson ble konge. Det norske riksrådet ba Magnus Eriksson om å reparere borgen på 1240-tallet, noe han så gjorde. Fischer regner med at rondellene og støttestilene blir bygget i denne perioden, han kan også ha bygget muren høyere samtidig. Senere brukte han også Tunsberghus som sin faste residens. Etter Magnus Erikssons utbygging fikk borgen det utseendet den hadde når den i 1503 ble angrepet og brent¹¹⁴.

3.2 [Byggverkene på Tunsberghus](#)

Mikaelskirken som lå på berget var en av de første steinbygningene vi vet om da vi vet at den sto ferdig i 1191 når en gruppe danske korsfarerne besøkte byen og ga sin beretning av den. Kirken er innviet til St. Mikael som skal veie sjelene ved dommedagen. Det skal også ha vært en kirkegård som lå nordøst for kirken, mellom kirken og den en del av den indre ringmuren som stakk ut fra østmuren. Vi vet at berget var befestet i 1168 da kong Valdemar besøkte byen og fikk tid til å studere festningen der. Siden berget var befestet og kongen ofte enten satt i Tønsberg, eller hadde en garnison her kan man anta at kirken ble bygget av en konge for å fungere som et kongelig kapell og kirke for garnisonen. På en liste over de 14 kongelige kapeller i Norge under kong Håkon V sin regjering blir Mikaelskirken satt som den tredje på lista. Den lå bare bak Apostelkirken i Bergen, og Mariakirken i Oslo. Kong Håkon V ga også 109 1/3 markebol jordegods til kirken i 1317 til sin egen og hans families sjelehjelp. Kong Håkon V må ha satt kirken høyt, da den ble en av de rikeste kirkene i landet når kongens gave ble lagt til det jordegodset som kirken allerede eide. Til kirken hørte det på den tiden til en

¹¹² Johnsen 1929, 141

¹¹³ Fischer 1932, 4

¹¹⁴ Johnsen 1929, 175-176

prost, 4 korsbrødre, 2 diakoner, 1 klokker, og deres tjenere. Kirken ble som resten av borgen revet under angrepet i 1503, kirkens land gikk da til verdslige eiere¹¹⁵.

Mikaelskirken besto opprinnelig av et langskip som lå i øst-vestlig retning, og var innvendig nesten 10 meter langt og 6 meter bredt, med tverrskip som stakk ut ca. 2 meter og var ca. 3,8 meter bredt. Koret var omtrent 5,6 meter bredt og avsluttet med en 4,6 meter bred halvrund alternisje. Det gamle koret vet vi ikke om da det ble revet og erstattet senere. Begge tverrskipsarmene kunne fungere som egne kapeller med hver sin halvrunde alternisje som stakk ut mot øst. Der langskipet, tverrskipet, og alternisjen møttes har sannsynligvis kirketårnet stått, hvor høyt dette var er umulig å si. Men kirken var delt i to høyder, overkirken og underkirken. En gang på 1300-tallet ble koret revet ned og erstattet av et større kor. Det nyere koret er hele 12 meter langt og 5,8 meter bredt, langs nordveggen til det nye koret ligger et rom som stikker 7 meter ut fra kirken og er 4 meter bredt. Dørers og vinduers plassering i den nyere delen kan vi ikke si noe sikkert om etter Professor Meyers beskrivelse¹¹⁶.

3.2.1 Bredestuen

Johnsen refererer igjen til professor Johan Meyer sin beskrivelse av Bredestuen fra hans utgravninger i 1898. Selve Bredestuen er delt i to deler, på sørsiden ligger den store hallen som er ca. 12 meter bred og 21 meter lang innvendig med ca. 1,1 meter tykke vegger. Langs kortveggen stikker nordfløyen ut 34 meter, og er 6 meter bred, med ca. 1 meter brede vegger. Nordfløyen er ikke sentrert på veggen, den ligger 4,2 meter fra hallens vestvegg, og 1,9 meter fra østveggen. Ut fra Nordfløyen stakk det sannsynligvis ut en gang som koblet sammen Bredestuen og kirken, så kongen kunne komme seg til overkirken uten å måtte gå gjennom flokken med pilegrimer. Det eneste stedet der det med sikkerhet fantes en inngang er ved sørfløyens nordvestre hjørne. Andre innganger kan muligens ha eksistert i sørfløyens sørøstre hjørne langs østveggen, og i nordfløyen kan det ha vært en dør midt på østveggen i tillegg til en litt sør for midten på vestveggen. Langs østveggen i sørfløyen ligger det ca. 6,8 meter fra sørvestre hjørne et ildsted for matlaging med en avløpskanal som gikk gjennom østveggen nede på fjellgrunnen¹¹⁷. Meyer mener at murene virker tynne for en to-etasjes bygning, så det

¹¹⁵ Johnsen 1929, 144-147

¹¹⁶ Johnsen 1929, 147-151

¹¹⁷ Johnsen 1929, 154-155

kan tyde på at andre etasjes vegger besto av teglstein i likhet med Teglkastellet, og at det fantes stolper innvendig for å holde på noe av vekten¹¹⁸.

Meyer regner med at både kjøkkenet og vaktstuen lå i første etasje rett inn fra døren i det nordvestre hjørnet av sørfløyen. Denne inngangen regner han med at kunne forsvares fra svalen som gikk langs nordfløyens langvegg og som Meyer mener stakk ut ca. 1,3 meter, hvis Meyer hadde en begrunnelse for dette målet så har ikke Johnsen tatt det med. Rett ved denne inngangsdøren regner Meyer med at trappeoppgangen fantes, den ville koblet første etasje med kongshallen i andre etasje. Kongens trone fantes sannsynligvis langs søndre tverrvegg. Valget på tak sto nok imellom torv og spon, skifer var ikke vanlig i landet på den tid. Meyer regner med at et torvtak ble lagt da dette ga bedre isolasjon og var mer ildsikkert. Taket må ha trengt støtte fra innvendig trestolper da det sannsynligvis ikke var mulig å bygge et tak som bare var holdt oppe av ytterveggene som sto 12 meter fra hverandre. Derfor tror Meyer at sørfløyens andre etasje må ha vært delt i tre «skip» der sideskipene var omtrent halvparten så brede som midtskipet, disse ville da ha ligget i en nord-sørlig retning. Disse støttene må ha fortsatt ned i første etasje, men her kan de ha bestått av teglstein. Meyer sammenligner Nordfløyen med bispegårdsanlegget i Stavanger, da begge bygningene var lange og smale. Nordfløyen har da huset kongefamiliens private bolig, med rom for gjester og tjenere. Her har fløyen sannsynligvis vært delt i fire stuer med hver sin forstue og sitt kammer. Denne konklusjonen får han fra at det var en vanlig utforming av hus i Norge selv etter middelalderen og det har vært funnet deler av 30cm tykke skillevegger som korresponderer med en slik teori. Meyer tror også at veggene i andre etasje fulgte samme utforming som i første, men det ville vært større plass i andre etasje på grunn av svalgangen som gikk langs begge langvegger. Helt oppe i takmønet kan det ha vært soverom for tjenere, men dette kan ikke bevises¹¹⁹.

¹¹⁸ Johnsen 1929, 157

¹¹⁹ Johnsen 1929, 155-159

3.2.2 Teglkastellet

Kong Håkon rakk aldri å bygge et borgtårn før han døde i 1263, kanskje han ikke så dette som en nødvendighet siden naturforholdene gjorde borgen nesten uinntagelig. Men hans sønn kong Magnus Lagabøte begynte konstruksjonen av et borgtårn en gang i første halvdel av 1270-årene, og den sto ferdig i 1276. Teglkastellet blir som de forrige bygningene beskrevet av professor Meyer, gjengitt av Johnsen. Tårnet ligger omtrent 30 meter øst for Bredestuens sørvegg, og er kvadratisk med 14 meter lange vegger. Den eneste døren vi vet om ligger langs nordveggen, altså inn mot den indre borggården, og hele tårnet er orientert i en nord-sørlig retning. Inngangen kommer inn i et kjellerrom som er ca. 8 x 5,6 meter stort. Langs østveggen ligger det to mindre rom ca. 1,5m brede og det nordre rommet er ca. 4 meter langt, og det søndre ca. 2,8 meter langt. Skilleveggen mellom det store kjellerrommet og de to mindre rommene er ca. 1 meter tykk. Ned til de to mindre rommene kom det en bratt trapp til hvert av rommene som begge var ca. 60 cm brede, og kom ut fra en trang passasje i den østlige yttermuren. Meyer mener at det ene rommet var fengsel og det andre var et lagerrom. Det fines også noen utydelige spor på at det var en vaktstue i nordveggen vest for inngangsporten. Man kom seg ned i vaktstuen via en liten trapp i yttermurens nordvestre hjørne, og der hadde vakten skyteskår inn mot porten. Men det store kjellerrommet var isolert fra resten av tårnet¹²⁰.

Meyer regner med at utformingen av kjelleretasjen har vært kopiert i to eller tre etasjer over med mindre endringer. Ut ifra sammenligninger med samtidig skotske borge tror Meyer at andre etasje ville huse et kjøkken, tredje etasje kongshallen, fjerde etasje ville hatt soverommene til herskapet, og femte etasje ville hatt et stort rom for mannskap med utgang til forsvarsbalkonger. Hvis det stemmer at det store kjellerrommet var isolert fra resten av tårnet må hovedinngangen ha vært via en vindebro inn i andre etasje, med et kammer for å kontrollere broen i tredje. Forsvarsbalkonger av sten var ikke vanlig på tiden da tårnet ble bygget ifølge Meyer, dermed regner han med at de ble bygget av tre, støttet opp av kragsteiner på alle fire sider. Meyer mener også at taket på tårnet besto av torvtak da dette var det vanligste på Magnus Lagabøtes tid¹²¹.

¹²⁰ Johnsen 1929, 160

¹²¹ Johnsen 1929, 162-163

3.2.3 Tårn og ringmur

Langs ringmuren ligger det tre firkantede tårn som fungerer som inngangsporter i tillegg til å forsterke forsvarsmulighetene, langs muren er det også funnet rester etter seks rondeller. Tre av rondellene er halvroundeller, de andre tre er hele tårn. Både Johnsen og Eriksson refererer til de runde tårnene som rondeller, og de er listet opp slik på Fischers plantegning så jeg vil også gjøre dette. De tre firkantede tårnene det nordlige- og det sørlige-porttårnet og vestkastellet, nord- og sørtårnet blir referert til som porttårnene da disse bevoktet hovedveiene opp til berget. Johnsen og Fischer kaller alle tre firkantede tårn for kasteller, men Eriksson refererer til det nordlige og sørlige som porttårn. Jeg kommer her til å kalle det nordlige- og sørlige porttårnet for porttårn og ikke kasteller, da porttårn er mer presist og Eriksson bruker også porttårn. Vestkastellet kommer jeg fortsatt til å kalle vestkastellet da jeg føler dette fungerer mer som et navn på tårnet, men det er fortsatt et tårn. Sørtårnet er også ofte referert til som Gautakastellet som ifølge sagaen bevoktet danakleiv som er antatt å være den sydlige veien opp, Johnsen mener at dette ikke stemmer da det er dårlig begrunnet og kildene peker mot at Gautakastellet egentlig var vestkastellet. Johnsen referer til to kilder som sier at danakleiv lå ved den nordligste skibsstø under berget, i tillegg nevner Håkon Håkonssons saga Gautakastellet side om side med portkastellene: «... og et kastell over portene og Gautakastell over Danakleiv»¹²². Derfor mener Johnsen at Gautakastellet er navnet på vestkastellet eller en annen bygning som fantes på vestsiden av berget. Hvis det stemmer så vil sannsynligvis Danakleiv da referere til bestigningen som er mulig på vestsiden av berget fra vannkanten, der skibsstøen da ville vært¹²³. Dette er Fischer ikke enig i, han mener på sin side at Danakleiv lå ved den nordligste lagringsplassen for skip. Fischer påpeker at vannet sto for høyt til at det var mulig å lagre skip på land rett under vestkastellet, så han mener det er usannsynlig at dette er Gautakastellet¹²⁴. Jeg kommer ikke til å referere til noen av tårnene som Gautakastellet for enkelthets skyld.

Sørtårnet er det som på Fischers kart er markert som Gautakastellet som bevokter veien opp fra byen (Figur 1). Tårnet var ca. 7x8 meter utvendig mål, selve grunnmuren har vært av naturlig stein, og overbygningen av teglstein. Muren stakk ut rett sørover fra det sørøstlige hjørnet, den kunne dermed bevokte veien fra siden samtidig som tårnet bevoktet veien forfra. Inngangen lå på bakkenivå men vi vet ikke nøyaktig hvilke forsvarsverker fantes i tårnet. I

¹²² Håkon Håkonssons saga, kapittel: 333, Hentet fra: Norges kongesagaer 4

¹²³ Johnsen 1929, 163

¹²⁴ Eriksson 1995, 44

ruinene som er igjen har det blitt funnet tydelige rester etter brann med flere hengsler, spikere, kjettinger, jernhåndtak med mer. Brannrestene stammer sannsynligvis fra borgens ødeleggelse i 1503¹²⁵. På andre siden av berget lå nordtårnet som bevoktet veien opp til nordsiden av berget. Tårnet var ca. 10 meter i øst-vestlig retning og 7,2 meter nord-søt i utvendig mål. På østsiden og vestsiden av tårnet kobler ringmuren seg på ca. 2 meter fra de nordre hjørnene. Stigningen opp til tårnet er bratt og går gjennom bygningen langs østveggen, dermed er det plass til en vaktstue og trapp opp i rommet på vestsiden av bygget. Også her har det blitt funnet rester etter kraftig brann, som igjen sannsynligvis stammer fra ødeleggelsen i 1503¹²⁶. På vestsiden av berget er skråningen slakere og mye lettere å bestige, dermed har ringmuren på vestsiden av berget ikke samme naturlige fordel som ringmuren på østsiden av berget. For å lettere bevokte denne delen av ringmuren ble derfor vestkastellet bygget se Figur 1. Tårnet var ca. 13 x 16 meter i utvendig mål, dermed er det større enn borgtårnet som var på 14 x 14 meter og sammenlignbart med Vågehalsen på Akershus som var 17 x 17 meter (Figur 4). Fischer tenker seg at ringmuren som kom nordfra koblet på seg på tårnets nordøstre hjørne og at muren har fortsatt ut fra det sydvestlige hjørnet, tårnet er dermed plassert i en flankerende posisjon. Vest-kastellet har sannsynligvis også hatt i funksjon å beskytte baglerbrønnen i samarbeid med vinkelmuren¹²⁷.

Ringmuren på berget gikk rundt hele berget langs fjellsiden, mur og fjell gir til sammen en nesten uinntagelig stilling. Vest for sørtårnet kom ringmuren inn på tårnets østvegg fra en nordvestlig retning, øst for tårnet gikk muren rett sørover i ca. 9 meter slik at menn på muren hadde oversikt over veien opp mot tårnet. Videre gikk muren ca. 16 meter sørøstover før den traff en halvrandell som nå er kalt R5, denne randellen hadde også oversikt over veien opp mot berget. R5 hadde et tverrmål på 6 meter og er bygget senere enn resten av muren siden det er funnet spor av en mur som gikk rett gjennom der randellen ligger. Øst for R5 begynner muren å gå nordøstover, og deretter rett nordover langs fjellkanten. Muren passerer teglkastellet som ligger ca. 10 meter fra ringmuren. I dette området er det funnet rester som kan vise til at muren har vært endret og at den eldre muren kanskje hadde en forbindelse med teglkastellet, men det kan ikke påvises. Langs ringmuren rett nord for Teglkastellet lå den

¹²⁵ Johnsen 1929, 164

¹²⁶ Johnsen 1929, 169-170

¹²⁷ Johnsen 1929, 173-174

såkalte kjøkkenfløyen (se figur 1)¹²⁸. Jeg kommer tilbake til kjøkkenfløyen, B.I, B.II, og B.III som lå litt lengre nord i kapittel: «5.6 De indre borggårds bygninger».

Ringmuren treffer på Rondell nr.4 ca. 25 meter nord-nordøst for Slottsfjelltårnet, R4 er en av de runde tårnene. R4 hadde et innvendig mål på ca. 5,5 meter og utvendig på ca. 8, dermed var ytterveggene ca. 1,25meter tykke. Rett ved R4 lå både B.I og B.II. Ringmuren fortsetter i ca. 30 meter før den treffer på Rondell nr.3 (se Figur 1) som også var et tårn med et innvendig mål på 6 meter. I likhet med R5 er det funnet spor av en mur som gikk rett gjennom R3, så også denne er sannsynligvis bygget senere. På sørsiden av R3 er det funnet B.III som Fischer tror kan ha vært et mannskapsrom så forsvarerne enkelt og raskt kunne bemanne ringmuren om nødvendig. Professor Meyer var uenig og trodde bygningen var en prestegård siden den ligger så nær kirken, men den ligger også på det høyeste punktet på berget som kan peke mot Fischers forklaring¹²⁹.

Rett nord for R3, ca. 40meter nord for Mikaelkirken, stikker det en mur ut fra ringmuren rett vestover i ca. 55meter før den endte i et hjørne. Denne tverrmuren, som også kalles kirkegårdsmuren, har sannsynligvis fortsatt rett sørover i retning av bredestuens vestside, og dermed dannet deler av den indre ringmur. Den indre borggården lå på den øverste delen av berget og innehold kirken, bredestuen og teglkastellet. Fra der tverrmuren stikker ut fra den ytre ringmur til det nordlige porttårnet går ringmuren ca. 110 meter i nordvestlig retning, langs hele muren her fantes det støttepilarer. 37 meter fra R3 finnes en halvrandell, R2, med et utvendig mål på 8,5 meter. Enda 30 meter videre fantes enda en halvrandell, R1, som lå ca. 30 meter fra det nordlige porttårnet¹³⁰.

Ringmuren fortsatte vestover for det nordlige porttårnet, men sporene stopper i nærheten av Baglerbrønnen. Mellom noen fjellkløfter er det funnet små spor av teglsten som tyder på at muren også fortsatte langs fjellkanten på vestsiden av berget, og at den er bygget så rett som mulig siden den går over kløfter. Brønnen ble ifølge Sverres saga brukt av baglerne under Sverres beleiring av berget, men merkelig nok lå brønnen utenfor ringmuren. I 1847 blir brønnen fortsatt beskrevet som godt vedlikeholdt. Det virker veldig merkelig at en så stor festning skal ha klart seg med en brønn som lå utenfor ringmuren, men det er ikke funnet rester av en annen brønn oppe på berget. Sør for baglerbrønnen, langs vestsiden av berget er

¹²⁸ Johnsen 1929, 164-167

¹²⁹ Johnsen 1929, 167

¹³⁰ Johnsen 1929, 168-169

det ikke funnet rester av ringmuren. Men det er ikke noen grunn til å tvile på at ringmuren fortsatte også her fram til vestkastellet, og videre sørover mot restene som er funnet i nærheten av det sørlige porttårnet. Johnsen mener at restene har forsvunnet helt siden berget her heller sterkt nedover så regn, is og grus har skrapet vekk alle sporene av muren. Sporene etter ringmuren kommer tilbake ca. 80meter vest for sørtårnet der fjellsiden dreier østover. Langs denne delen av ringmuren finnes restene av R6 og B.IV ca. 40meter fra sørtårnet. Langs ringmuren vest for sørtårnet, og delen vest for nordtårnet er det ikke funnet rester av støttepilarer. Ringmuren var da til sammen mer enn 700meter lang, borggården var over 300 meter lang og nesten 200 meter bred. Høyden på ringmuren er vanskelig å si noe om¹³¹.

¹³¹ Johnsen 1929, 171-175

4 Vordingborg

4.1 Borgen midt i Danmark

Vordingborg ble bygget ved kysten helt sør på Sjælland. Den var omringet av en vollgrav som gikk rundt hele den 8-12 meter høye ringmuren. Sørsiden av borgen peker ut mot sjøen der det fantes en havn, herfra kunne man seile ut i farvannet som bandt Danmarks rike sammen. I tillegg kunne man, med god vind, raskt seile mot den sørlige østersjøkysten på bare noen få dager. Valdemar den Store brukte denne ruten aktivt i sine østersjøkorstog¹³². Wille-Jørgensen påpeker at vi ikke kan si noe nøyaktig om hvordan terrenget rundt Vordingborg var i middelalderen, men vi kan gjøre forsiktig gjetting basert på kart og tekst fra 1700-tallet. Nord for Vordingborg fantes det sannsynligvis store myrlandskap som var relativt ufremkommelig, men mellom myrene stakk det opp høyder dekket av skog. Mellom myrene og skogtoppene strakk deg seg en enkel landevei mellom Vordingborg og Præstø som ligger på sørøst kysten av Sjælland. Præstø fungerte som havn for et stort benediktetekloster lengre innenlands, derfor var det sannsynligvis ikke mye trafikk mellom Præstø og borgen. Landet øst for Vordingborg var preget av skoglandskap, der løp det en vei mot Stege. Sør-Sjælland var dermed i middelalderen preget av myr og skog, som understrekes av at kong Christian IV bygde en 15km lang innhegning for å gjøre området til en dyrehage¹³³.

Hvis man går i en nordvestlig retning fra Vordingborg finner man en liten festning kalt Lille Gurre ca. 13km i luftlinje fra borgen. Ca. 8km øst for Vordingborg fantes det også en liten festning kalt Stensby voldsted, også kjent som kong Valdemars lystslott på folkemunne. Begge disse lignet på hverandre da de var små steinbygninger med en vollgrav rundt. Lille Gurre har ikke blitt datert, men det er på Stensby at kong Valdemar II Seier deler Estland med den tyske orden i 1238. Disse to små anleggene kan ha fungert som små vaktposter for Vordingborg, som en slags ytre grense¹³⁴.

Sør for Vordingborg går Storstrømmen, en sterk strøm der det gjemmer seg grunner og steinrev. Så hvis man ikke var lokalkjent med havet her så kunne det bli vanskelig å komme seg helskinnet gjennom. I tillegg finnes det en bank som strekker seg 1km ut fra land østover, sør for havnen som bare er 0,5-1meter dyp. Med andre ord er Vordingborg ideelt for de som kjenner lokalområdet, da de kan reise gjennom trygt til borgen. For de som ikke

¹³² Wille-Jørgensen 2014, 200-201

¹³³ Wille-Jørgensen 2014, 18-19

¹³⁴ Wille-Jørgensen 2014, 19

kjenner området og farvannet kan innreisen raskt bli farlig, både til havs og til lands. Dette kan også tyde på at Vordingborg by ikke akkurat var en handelsby, den eksisterte sannsynligvis for å støtte kongeborgen. Borgene på sin side har basert økonomien på sitt enorme landområde, som i hvert fall på 1500-tallet dekker størstedelen av Sør-Jylland¹³⁵.

4.2 Vordingborg gjennom tidene

Den første Vordingborg ble bygget i 1160-årene under Valdemar I den store, men det fantes beboelse her lenge før Valdemars borg. Det er funnet objekter og flintøkser fra steinalderen på området under utgravingene av borgen, noe som viser at det var beboelse her hele 3000 år f.Kr. Sannsynligvis fungerte området som en samlingsplass for folkene rundt i området, som kanskje var beskyttet av palisader. Det er også funnet blant annet, glassperler fra vikingtiden. I tillegg ble det funnet en runestein på 1600-tallet i Vordingborg by, runene var risset inn i steinen rundt år 800. Der slottsruinene nå ligger er det også funnet fem askeflekker rett ved siden av hverandre, det kan hende at det glødende innholdet i bøttene til flere vippefyrtårn ble tømt på disse flekkene. Med tanke på at farvannet rett sør for Vordingborg raskt kunne bli farlig på grunn av sterke strømmer og flere grunner, kan det tenkes at et fyrtårn ble reist for å guide skip gjennom vannet her. Langdistansehandelen mellom Østersjøen og vest passerte også gjennom dette området, så det var sannsynligvis et relativt trafikkert område¹³⁶.

Nedenfor havnen til Vordingborg er det også funnet en rekke påler ute i vannet som dannet en sperring fra 1000-tallet som ligger tvers over innseilingen til havnen, med en åpning som var mindre enn 10 meter bred. Det er derfor tydelig at det var et ønske om å forsvare havnen og regulere innseilingen lenge før fantes en borg på stedet. På borgplassen har det også blitt funnet planker som kan ha formet gulvet til et hus, og andre rester som tyder på at det fantes flere velbygde hus på området før den første borgen ble bygget. I tillegg er det funnet en tidlig kristen gravplass, men det er ikke funnet konkrete rester av en tidlig kirke enda. Dette tyder på at det fantes en stor gård på stedet, kanskje til og med en kongsgård siden det også er en runestein på området, og en runestein kan ikke reises av hvem som helst¹³⁷.

¹³⁵ Wille-Jørgensen 2014, 19-20

¹³⁶ Wille-Jørgensen 2014, 191-194

¹³⁷ Wille-Jørgensen 2014, 194-195

4.2.1 Valdemar I den stores Vordingborg

Saxo forteller om vendiske angrep som plager den danske kysten i årene før borgen ble bygget. En av disse angrepene kan ha vært mot gården som lå på Vordingborg, som ble bevisst revet og brent en gang før den første borgen ble bygget. Ødeleggelsen kan også ha vært resultatet av stridigheter innad i Danmark. I årene etter 1145 begynte en borgerkrig om tronen mellom Svend, Knut, og Valdemar. Striden var over etter en natt i 1157 da de skulle feire en fordeling av riket mellom dem, men Svend sendte sine menn for å drepe Knut og Valdemar. Knut døde, Valdemar slapp unna, og Svend ble drept av bønder som overfalt hans hær 2 måneder senere, dermed satt Valdemar igjen med all makten¹³⁸.

Uansett hva grunnen var så ble den gamle gården brent til grunnen og Valdemar I bygde en borg på stedet rundt år 1160. I tillegg ble det bygget en ny linje med pålesperringer på 1100-tallet. Dette skjer i en periode der borger begynte å bli etablert i Danmark. De fleste ble bygget av kongen på strategiske steder for forsvar, eller ved naturlige kontrollposter for trafikken på sjøen. Vordingborg lå blant annet strategisk til for å angripe østersjøområdet som hadde vært et dansk interesseområde gjennom hele 1000-tallet. Danske angrep mot østersjøområdene hadde allerede foregått en stund da Valdemar kom til tronen, og under hans ledelse ble angrepene bare intensivert. Biskop Absalon var ivrig med på det som over tiden lignet mer og mer på korstog mot et område som Paven selv betraktet som et dansk interesseområde. Saxo omtaler angrepene i detalj, som snart følger et fast mønster. Det første året plyndres et utvalgt område, og det neste året blir det angrepet av alle tilgjengelige styrker. Saxo nevner også en sjelden gang hvor flåten reiser ut fra, da blir Masnedø og Grønsund nevnt, som ligger rett utenfor Vordingborg. Første gang Vordingborg blir nevnt med navn er ikke før 1167 når Valdemar kaller alle landet stormenn til borgen for å diskutere realiteten bak prins Buris' opprørsplaner, da seiler han til Vordingborg med hele flåten. Sannsynligvis oppholdte Valdemar seg på Vordingborg også ved andre anledninger som korstogene mot østersjøområdet¹³⁹.

Selve borgen som Valdemar bygde var en liten nesten eggformet festning av tre og jord som dekket ca. 550m². Ytermuren var en 8-10 meter tykk vold dekket av palisader på utsiden, med en kant som skrånet innover på innsiden som var dekket av planker. Med ca. 2 meters mellomrom lå det bjelker på innsiden av volden som holdt plankene på plass og sannsynligvis

¹³⁸ Wille-Jørgensen 2014, 195

¹³⁹ Wille-Jørgensen 2014, 196

støttet opp selve vollen. På innsiden av borgen har det ikke blitt funnet noen klare tegn etter bygninger utenom en steinovn og en plankevei. Noen flate steiner på området kan ha blitt brukt til å støtte opp loddrette stolper til noen hus på stedet. Steinovnen ble brukt til å lage en stor mengde håndstore steiner før den ble revet ned. Steinene ble jevnet ut over et stort område. Det fantes heller ingen tårn på stedet, der man kunne forventet å finne et tårn fantes bare steinovnen. Selv om borgen var liten og enkel var det også noen imponerende trekk ved den. Rundt hele volden gikk det en 20m bred og 7m dyp tør vollgrav, og ute i havnen bygde Valdemar enda en linje med pålesperringer. Utenfor den store vollgraven lå det enda en eller to mindre vollgraver. Under utgravningene i 1941 ble det funnet en mindre vollgrav som var ca. 8m bred og 3m dyp, utgravninger i 1995 fant den samme vollgraven men 7m nærmere den store vollgraven enn tidligere. Uansett finnes det tydelige indikasjoner på en mindre vollgrav som senere, i likhet med den store vollgrav, ble fylt igjen når Vordingborg ble utvidet¹⁴⁰.

Selv om borgen var liten og beskjeden var den godt forsvart både fra land og fra vannet, men det er fortsatt merkelig at det ikke ble brukt stein eller murstein under konstruksjonen av en kongeborg. Forklaringen på dette ligger kanskje i at borgen ikke ble brukt som en kongelig bolig, men som en militærbase der kongen oppholdt seg når han ventet på at flåten skulle samle seg for å seile østover på korstog. I det tilfellet er borgen akkurat passe for å huse kongen i et par uker maks og til å kunne forsvares av kongens personlige hird¹⁴¹. Det er også interessant at Valdemar ikke valgte å bygge en borg i en Mott og Bailey stil på stedet. Spesielt siden han må ha hatt nok jord til å bygge en Motte etter å ha gravd ut den store og den lille vollgraven.

Selv om borgen i seg selv var liten og beskjeden ble det i 1170-årene bygget en kirke ca. 150 meter nord for borgens vollgrav. Kirken ble bygget av teglstein i en romansk stil på det høyeste punktet mellom borgen og byen, og er litt større enn de gjennomsnittlige østdanske kirkene. Vordingborg by lå bare 50-100meter vest og nordvest for kirkegården, der den senere borgens nordvestre hjørne havnet, kirken havnet innenfor muren til den senere borgen. Fra funnene på kirkegården ser det ut som at folk fra alle sjikt ble begravet der. Kirken ble viet til St. Andreas som var den første kristne misjonæren. Den har derfor kanskje hatt en tredje funksjon i tillegg til å tjene kongen og byfolket: nemlig å yte åndelig forberedelse til de som skulle østover å misjonere med sverd i hånd¹⁴². Senere ble kirken her bygget om, nøyaktig når

¹⁴⁰ Wille-Jørgensen 2014, 197-200

¹⁴¹ Wille-Jørgensen 2014, 201

¹⁴² Wille-Jørgensen 2014, 201-202

det skjedde vet vi ikke, men det er antatt en gang mellom Valdemar II Seier, og Valdemar IV Atterdag. Et kapell ble lagt til på sørsiden, og tårnene ble tatt vekk, i tillegg ble kirkegården forminsket. Ombygningen kan ha skjedd for å gjøre kirken til et kongelig borgkapell, men den ble fortsatt brukt offentligheten selv etter det¹⁴³.

4.2.2 [Valdemar II Seiers Vordingborg](#)

Under Valdemar den stores sønn kong Knud VI¹⁴⁴ (1182-1202) fortsatte ekspansjonen av det danske riket. Hertug Valdemar, som var broren til Knud VI, ledet flere hæertokt og fikk tilnavnet «Seier» i denne perioden. Etter Valdemar II Seier blir konge i 1202 fortsetter den danske ekspansjonen, denne gangen mot Estland i tillegg til et korstog mot Finland. Estland får han ikke full kontroll over før i 1224 etter noen år med opprør¹⁴⁵.

Det var i denne perioden med ekspansjon under Valdemar II Seier at Vordingborg fikk sin første store modernisering. Først ble plankene kappet opp, og volden ble jevnet ut på plassen. Under en liten pause i utjevningen blir det satt opp et hus på stedet, og det blir dannet et kulturlag mellom utjevningene av vollen. I tillegg blir det satt opp en brønn på borgplassen. Deretter ble det bygget en ringmur av teglstein rundt borgplassen, som erstattet den gamle vollen. I tillegg blir det bygget en rett mur tvers over vollgraven, som fortsatt eksisterer etter moderniseringen, på begge sider av borgen i en øst-vestlig retning. Wille-Jørgensen foreslår at behovet for denne muren kan ha vært at adgangen til borgen var via en bro som gikk bak muren, men det er ikke funnet noen spor etter noe slikt. På borgplassen ble det bygget et steinhus langs den sørlige ringmuren, med to kjellerrom. Steinhuset ble bygget på med to rom vest for det første, det ene av de to rommene var kjøkken. Huset var ca. 30 meter langt, som var en vanlig størrelse på bygninger i danske borger. Inntrykket er at begge delene av huset og ringmuren ble bygget etter den samme planen, og at ingen av de tre er ettertanker. Huset og ringmuren ligger ikke vegg i vegg, men fundamentet er gjort klart for at det skal være en kjeller på stedet ved at steinene ligger med den fine siden ut¹⁴⁶.

¹⁴³ Wille-Jørgensen 2014, 226

¹⁴⁴ Store Norske Leksikon sier det er Knud IV, som ofte blir feilreferert til som Knud VI Opsahl 2020. På slektstavlen i Olsen 2011, 265, blir han referert til som: «Knud VI (IV)».

¹⁴⁵ Wille-Jørgensen 2014, 202-204

¹⁴⁶ Wille-Jørgensen 2014, 204-205

Det er en mulighet for at det også fantes et tårn som del av denne borgen, det såkalte Jomfrutårnet som ligger ved borgens sørøstre hjørne. Dette tårnet har ikke blitt arkeologisk undersøkt da det har stått et stort asketre i veien. Men det skiller seg i stil fra de andre tårnene rundt den senere borgen da dette står i en flankerende posisjon, noe de andre ikke gjør. I tillegg ligger tårnet på en vinkel som passer bedre med Valdemar Seiers ringmur, enn med den senere borgen. Det er derfor sannsynlig at Jomfrutårnet var en del av Valdemar Seiers Vordingborg. Under 1941 utgravingene ble det funnet rester av en brønn ca. 10 meter nord for palassets vestre kant, men den kan ikke sikkert dateres til Valdemar Seiers tid. Det er også funnet rester av en brønn utenfor borgen vest i vollgraven. Gjenstander i denne brønnen tyder på sent 1200, tidlig 1300-tallet. Det er ikke funnet rester av andre bygninger som tilhørte Valdemar Seiers Vordingborg, ikke engang en port¹⁴⁷.

Etter slaget ved Bornhøved i 1227 mistet Danmark mesteparten av sitt østersjøimperium, bare deler av Rügen og Estland forble i danske hender. En avtale mellom den danske kongen, den tyske orden, og paven ble forhandlet på Stensby, et steinhus 7km øst for Vordingborg og ikke på Vordingborg. Fra andre dokumenter kan vi se at Vordingborg var kongens favoritt, i hvert fall etter Estlands erobring. Vordingborg er også den mest opplagte basen for å planlegge toktene mot Estland. I tillegg var det et riksmøte på Vordingborg i påsken 1241 der den «jyske lov» ble undertegnet, og Valdemar Seier døde noen dager senere. Men selv om dette var Valdemars favorittborg, eller i hvert fall der han brukte mest tid, så var det fortsatt ingen praktborg¹⁴⁸.

4.2.3 [Erik VI Menved](#)

Etter et halvt århundre når Danmark for det meste var opptatt med borgerkrig tok Erik VI Menved (konge: 1286-1319) over som konge etter farens død. Hans mål var å gjenvinne det tapte østersjøimperiet. Det ble slått fast i 1304 av keiser Albrecht av Habsburg at alt land nord for Elben og Elde skulle høre til Danmark for evig tid, med unntak av Lübeck. I 1312 begynte noen hansabyer å angripe Danmark, og Brandenburg følte seg truet nok til å gå til krig. Begge fiender ble nedkjempet takket være hjelp fra den lojale danske vasallen: Hertug Henrik av Mecklenburg. Fredsforhandlingene med Brandenburg fant sted på Vordingborg i 1317, og

¹⁴⁷ Wille-Jørgensen 2014, 205-206

¹⁴⁸ Wille-Jørgensen 2014, 206-209

traktaten ble forseglet i Brandenburg. I 1298 ble det også inngått en avtale mellom Danmark og Riga på Vordingborg. Riga aksepterte Erik VI som deres overherre mot at kongen sendte hjelp til Riga i deres konflikt mot den tyske orden¹⁴⁹.

Erik VI brukte enda mer tid på Vordingborg enn Valdemar Seier gjorde, men de nesten 100 år gamle forsvarsverkene ble ikke forbedret, de ble svekket. Det ser ut som Erik VI brukte borgen mer som residens enn militæranlegg. Det ble bygget hus nede i den store vollgraven som gikk rundt borgen i ca. 1297. Så det kan tenkes at de ble bygget for å huse delegasjonen som kom fra Riga i 1298. Selv om det var mye konflikt under Erik Menveds regjeringstid ble husene rundt Vordingborg bygget i en periode som var relativt fredelig. Erik Menved bygde også på Stegeborg som lå ca. 30km øst for Vordingborg, men her ble forsvarsverket utbedret kraftig i 1314. Denne utbedringen kan være på grunn av urolighetene på den tiden, men det kan også være for å gjøre et inntrykk på hans allierte som han møtte der året etter¹⁵⁰.

Erik Menveds bror, Christoffer II som ble konge etter Eriks død oppholdt seg også mye på Vordingborg. Her var han så mye at noen forskere mener at Vordingborg ble den egentlig kongelige residens. I denne perioden ble borgen også brukt mer som representativ residens enn et militært anlegg. Både Christoffer og hans sønn ble kronet her, og hans datter ble gift her med sønnen til keiseren av det tysk romerske riket. Uheldigvis gikk det økonomisk dårlig for Erik Menved i sine siste dager, og Christoffer II fortsatte den trenden. I 1326 gjorde en rekke grever fra Holstein opprør mot kongen og beleiret Vordingborg. Etter en lang og hard beleiring ble han nødt til å flykte fra Vordingborg til Rostock, men han kom tilbake og: «kjempet ved Vordingborg, hvor mange bønder ble drept»¹⁵¹.

¹⁴⁹ Wille-Jørgensen 2014, 210-211

¹⁵⁰ Wille-Jørgensen 2014, 211-214

¹⁵¹ Wille-Jørgensen 2014, 214

4.2.4 Valdemar IV Atterdags Vordingborg

Åtte år etter Christoffer II sin død ble Valdemar IV Atterdag, eller Den Onde som han ble kalt i samtiden, kronet til konge i 1340. Erik VI Menved og Christoffer II hadde i sin tid pantsatt store deler av de kongelige eiendommer til Holsteinske panthavere. Så de første 20 årene av Valdemars regjeringstid ble brukt på å vinne riket tilbake. I 1346 prøvde han å vinne tilbake Vordingborg ved å beleire borgen. Men svenskekongen meklet et forlik så Valdemar måtte betale 8000 mark for borgen, noe han gjorde. Året etter dro han til det hellige land etter å ha tilbrakt vinteren på Marienburg, en av de største og mektigste europeiske borgene. I 1349-50 dro han til Brandenburg for å hjelpe svogeren sin med å vinne tilbake makten, blant annet var han med i beleiringen av Berlin. Etter dette følger han keiser Karl IV til Prag, og i begynnelsen av 1350-årene er han på felttog i Nordtyskland og Friesland. Samtidig gjorde Jyderne opprør, støttet av holsteinske grever, men stridighetene ble over i mai 1360 etter at Landefredsordningen ble vedtatt. Den ordningen fastslo maktfordelingen mellom kongen og folket. I 1360 angrep han Skåne for å vinne det tilbake fra Sverige, noe han gjorde etter at Helsingborg overga seg. Året etter erobret han deler av østersjøområdet på rekordtid, og Hanseatene erklærte krig mot Danmark. Hanseatene begynte å beleire Helsingborg, men Valdemar beseiret den hanseatiske hæren, og hansaen ble nødt til å betale enorme summer i krigsskadeerstatning¹⁵².

I 1362 var Hanseatene tilbake i Danmark, denne gangen for å beleire Vordingborg. Lederne for de beleirende styrkene ble lurt inn på borgen i troen om at forsvarerne ville overgi seg, men de ble tatt til fange og hanseatene ga opp beleiringen. Våpenhvilen etter krigen ble forhandlet og underskrevet av høvedsmannen på Vordingborg, og for å gjennomtvinge en fredsavtale ble det samlet 3000 krigsskip utenfor Vordingborg i 1364. Samme år ble det forhandlet en ny våpenhvile som sa at Hanseatene skulle melde fra om eventuelt kommende angrep til Vordingborg minst tre uker i forveien. Den endelige fredsavtalen ble forhandlet på Vordingborg i 1365. I 1367 blir Vordingborg igjen senter for forhandlinger, denne gangen for østersjøforhandlinger. I tillegg deltok høvedsmannen på Vordingborg som en sentral dansk person av høyeste rangering, han er alltid oppført i referatene etter møter rett etter kongens drost. Valdemar Atterdag døde i 1375 på Gurre, etter lange forsøk på å behandle han med vann fra Vordingborgs eplehage. Han ble begravet på Vordingborg på eget ønske¹⁵³.

¹⁵² Wille-Jørgensen 2014, 214-215

¹⁵³ Wille-Jørgensen 2014, 240

4.3 Valdemars store borg

Den hanseatiske krigsskadeerstatningen fra 1361 kom sannsynligvis godt med når Valdemar Atterdag totalt renoverte Vordingborg, datering av treverket i Atterdags Vordingborg viser at trærne var felt rundt 1364. Atterdags renovering var total da han rev hele den gamle borgen med unntak av palasset, og bygde opp den massive borgen som vi fortsatt ser rester av i dag. Ringmuren ble utvidet til å være 800meter lang, opptil 2,5m tykk og 9-10m høy, med ni tårn som beskyttet den 37000m² store borggården. Borgen var så stor at Valdemar hadde et lite marked innenfor muren¹⁵⁴.

Borgens hovedport lå nord-nordvest langs ringmuren sammen med et av tårnene, rett øst for porten lå det et hus på ca. 17x6,25meter med en kjeller. Kjelleren hadde et steingulv og veggisjer langs nordveggen, og inneholdt skrivestuen. Rett øst for bygningen med skrivestuen lå det en stall, nordveggen følger ringmurens krumming men resten av veggene er rette. Inngangen var helt vest langs sørveggen som er støttet opp av tre kraftige støttepilarer, en i hvert hjørne og en på midten. Det ble også beskrevet rester av en bygning mellom skrivestuen og stallen i 1902 som ikke er nevnt igjen eller funnet senere, men det er plass til en stor bygning der. Bare noen få meter lengre sørøst for stallen kommer man til der det ble funnet en 2meter bred regelmessig brolegging av stein, lengden kjenner vi ikke da kantene ikke er gravd ut. Siden det ble funnet hull langs kanten av steinene der stolper kom ut ble dette tolket som en vei langs ringmuren og at stolpene bar den innvendige skyttergangen. Det kan også være at broleggingen var gulvet i et trehus som hadde ringmuren som en vegg og at stolpene holdt en trevegg på de gjenværende tre sidene¹⁵⁵.

Om det fantes flere bygninger langs ringmuren mellom stallen og Gåsetårnet vet vi ikke, da det ikke har vært utgravninger på dette området. Men det ser ut som at det har ligget en bygning på nordsiden, og en på sørsiden av Gåsetårnet da det er skrå mørtellinjer langs tårnets vegg. Hva disse bygningene ble brukt til vet vi ikke. Sør for Gåsetårnet fortsetter bygningene nesten uavbrutt. Først kommer kanselliet som ser ut til å ha et lite mellomrom mellom østveggen og ringmuren, og fra malerier å dømme var dette en veldig flott bygning. Vegg i vegg sør for kanselliet lå det enorme 43m lange 18meter brede magasinet. Dette var borgens

¹⁵⁴ Wille-Jørgensen 2014, 216

¹⁵⁵ Wille-Jørgensen 2014, 217-219

største bygning, som er preget av hastverk under byggeprosessen da den har store setningsskader¹⁵⁶.

Sør for magasinet lå en bygning 42 meter lang og 17 meter bred langs ringmuren. Mellom magasinet og denne bygningen var det en passasje som gikk til en 1,5m bred portåpning i ringmuren. Portåpningen har blitt tolket som en utfallsport, der forsvarerne kunne storme ut for å utføre et overraskelsesangrep på en angripende fiende. Men en 1,5m bred åpning er veldig smal for at en stor mengde forsvarere kan komme seg inn eller ut samtidig. Det ikke funnet rester av en bro eller demning så man faktisk kunne krysse vollgraven herfra, så den nøyaktige funksjonen til denne portåpningen er usikker. Bygningen sør for magasinet har også 4 sprekker i dens nordlige vegg som er tolket som skyteskår som dekker passasjen til portåpningen. Ved bygningens nordvestre hjørne var det også en 2,5m bred inngang som gikk inn til det vestre av de tre sideskipene. Skilleveggene mellom sideskipene ble bygget mellom en rekke stolper som holdt taket oppe. Hele gulvet er også dekket av stein. Bygningen er tolket som en låve der man kan kjøre en vogn rett inn gjennom den 2,5m brede porten. Nøyaktig hva som ble oppbevart her er en annen sak det kan være enten korn eller selve vognene, for denne låven ligner veldig på en låve på Valdemar Atterdags Gurre. Låven på Gurre hadde en også en ovn; som kan være problematisk hvis man lagrer høy eller korn i det samme rommet, men det ville vært komfortabelt for en som passer på kongens vogner¹⁵⁷.

Rett sør for låven lå Ormetårnet som utgjør borgens sørøstre hjørne. Ormetårnet har fem tydelige kanter på innsiden av ringmuren, men det er ikke et åttekantete tårn hele veien da den følger ringmuren på den siste siden. To forskjellige malerier viser at tårnet var åttekantet, så det er ikke utenkelig at det er åttekantet fra toppen av ringmuren og oppover. Mellom Ormetårnet og Jomfrutårnet lå Vannporten som var ca. 1,75m bred på utsiden og 2,3m bred på innsiden. Vannporten hadde også en breteche, eller blynese som det kalles på dansk, for å forsvare porten. En blynese er en liten balkong med vegger på alle sider og hull i gulvet så forsvarerne kunne kaste eller skyte prosjektiler ned på en angriper ved porten. Rett vest for Vannporten lå Jomfrutårnet som er starten på den indre borggården som jeg kommer tilbake til. Den store tørre vollgraven fra de tidligere borgene ble fylt igjen av leire og det ble gravd en brønn i det sørøstlige hjørnet¹⁵⁸.

¹⁵⁶ Wille-Jørgensen 2014, 219

¹⁵⁷ Wille-Jørgensen 2014, 220-222

¹⁵⁸ Wille-Jørgensen 2014, 222-223

Med tanke på at den østlige delen av ringmuren er dekket av bygninger og rester av bygninger hele veien fra porten i nord til sentralborgen i sør, virker det veldig rart at det bare er funnet spor av en bygning langs den vestre delen av ringmuren. Bygningen ble utgravd i 1923, og den ligger mellom det sørøstlige hjørnetårnet og den sørligste rondellen langs vestre ringmur. Den hadde et steingulv, flere rom, og en ovn i det nordvestlige hjørnet. Samtidig ble det funnet flere gjenstander som blant annet; bestikk, krukker, stigbøyer, ting til armbrøst osv. noe som tyder på at bygningen kan ha vært en bolig. Mange av gjenstandene er av høy kvalitet og det ser ut til at beboerne der har drukket Iberisk vin. Grunnen til at det ikke er funnet flere bygninger langs den vestre ringmuren kan være på grunn av de store endringene som skjedde der på prins Jørgens (1653-1708) tid. Det kan også ha vært et par meters mellomrom mellom ringmuren og bygningene, og at det derfor ikke er funnet noe når ringmuren ble gravd opp slik bygningene langs østmuren ble funnet. Wille-Jørgensen mener at det er en «*overvejende sandsynlighed*» for at det har ligget bygninger hele veien langs den 800meter lange ringmuren. I tillegg er det funnet 2-3 bygninger nord i den store borggården, disse ble funnet tilfeldig utgravningsfelter og det er sannsynligvis flere. Utgravningene har ikke kunne si noe om bruken av disse bygningene¹⁵⁹.

I den indre borggården helt sør i borgen lå fortsatt det gamle palasset fra Valdemar II Seiers tid som understreket kongens arverett til tronen. Bygningen gjennomgikk noen forandringer i mellomtiden, blant annet fikk kjøkkenet og naborommet et nytt gulv. Resten av bygningene på plassen var nye, langs nordmuren lå en bygning helt opp til det nordøstlige hjørnetårnet så den dekket den nedre delen av tårnet. Bygningen hadde en kjeller med to rom med flere lysåpninger på bakkenivå. Langs østmuren ligger et annet hus som også hadde en kjeller med lysåpninger, som blir referert til som kongens vinkjeller. Det skal også ha vært et trappetårn her, men de har ikke blitt arkeologisk påvist. Bygningene på vestsiden av den indre borggården er vanskeligere å si noe om, det er en rekke bjelkehull som begynner der den gamle ringmuren dreide nordover. Hullene fortsetter langs sørmuren mot vanntårnet i sørvest, og deretter fortsetter det nordover langs vestmuren. Det tyder på at bygningen hadde flere etasjer, men det er ikke funnet spor etter murrester som kan si noe om hvor veggene lå. En så stor bygning burde lagt igjen noen mur- eller gulvresten, men det er ikke funnet noen bygningsspor her. De få murrestene som er funnet ligner mer på en ovn enn noe annet. Wille-Jørgensen sier det er en mulighet for at hullene kan ha vært forberedelse til noe som aldri ble

¹⁵⁹ Wille-Jørgensen 2014, 223-224

bygget, men fram til stedet blir undersøkt bedre vil det bare være en mulig teori. I det nordvestre hjørnet er det også funnet enkelte bygningsrester, blant annet gulvrester, men det har heller ikke her vært utgravinger nok til å si noe om størrelsen på bygningene. Men det skal ha vært her lensmannens fløy lå. Fra Valdemar Seiers tid lå det en brønn ca. 10m nord for palassets vestre del som sannsynligvis fortsatt eksisterte under Valdemar Atterdag. I tillegg er det funnet rester av en ny brønn 3-4m nord for palassets østlige del¹⁶⁰.

Som vi har sett startet Vordingborg som en flåtebase under Valdemar den store. Den ble utvidet til en faktisk festning under Valdemar Seier, og under Valdemar Atterdag ble borgen utvidet til et enormt anlegg som huset mange viktige funksjoner for staten. Det fantes både kanselli, skrivestue, mannskapsbygninger, magasiner, staller, og ikke minst ble Danmarks første riksarkiv ble etablert i Gåsetårnet. Valdemar Atterdags borg er ikke lengre en enkelt befeste bolig, den huser et avansert fyrstelig hoff med alt som hoffet trenger. I tillegg er borgen et stort anlegg som ville imponert fremmede delegater, ikke bare i størrelse men også utseende. Vi kan fortsatt i dag se det flotte mønsteret på Gåsetårnet, som sannsynligvis også ble brukt andre steder på anlegget. Det ble også funnet rester av ormetårnet i flott stil som minner om Mecklen- og Brandenburgske bygninger. Det er også flere steder funnet rester av vekslende belter av røde og gule munkesten, en stil Valdemar Atterdag også bruke på andre borger¹⁶¹.

Utenfor borgens ringmur fantes det en vollgrav fylt med vann som omringet borgen på alle kanter, Vordingborg må ha sett veldig flott ut der den speilet seg i vollgraven. En rekke demninger med vann på begge sider holdt på vannet i vollgraven, og ga en bro inn til portene i ringmuren. Selv om borgen lå rett ved havet er vollgraven og havet skilt av en demning, noe som gjør det umulig for et skip å true ringmuren direkte. Byen Vordingborg som lå nord og nordvest for borgens ringmur var også omringet av forsvarsverker, den hadde både en vollgrav og palisade. Lengre utenfor byen fantes det også dyrehager, og jaktområder som kunne brukes av kongen og de adelige¹⁶².

¹⁶⁰ Wille-Jørgensen 2014, 227-231

¹⁶¹ Wille-Jørgensen 2014, 233

¹⁶² Wille-Jørgensen 2014, 234-235

At Valdemar Atterdag visste hvordan å bygge og presentere en borg er ikke overaskende med tanke på hvor mange steder han hadde besøkt. Han hadde oppholdt seg på Nord-Europas mektigste borg: Marienburg, han var nesten venn med Paven i Avignon, og han sto veldig nær den tyske keiseren i Prag, tillegg til at han deltok på flere kriger i Europa¹⁶³.

4.4 Vordingborg etter Valdemarene

Siden det ikke er noen presise dateringer på når noen av bygningene i Valdemar Atterdags Vordingborg ble oppført er det stor mulighet for at enkelte kan være oppført etter hans død. Vordingborg ble fortsatt brukt mye under dronning Margrete I (1375-1412) sin tid. Blant annet ble det holdt møte der i 1411 der flere hertuger deltok. Senere holdt Erik VII av Pommeren møte her i 1435, der han sluttet fred med Slesvig og Hanseatene. Året før besøkte biskopen av Nidaros Vordingborg og slo opp en melding på kirkedøren til St. Andreas kirke om utnevning av en biskop i Bergen. Erik av Pommeren sa seg enig og sendte forslaget til paven, fra Vordingborg. Men kildene sier ikke noe om hvordan borgen så ut på denne tiden. Det er funnet spor fra kjøkkenet som viser at palasset fortsatt var i bruk under Erik av Pommern sin tid. Borgen var fortsatt i bruk og tok imot flere gjester, om det så bare var for gjennomreise eller deltagelse på jakt i Nordens største dyrepark som Christian IV (1588-1648) reetablerer i begynnelsen av sin regjeringstid. Fra kansellibøkene vet vi også at det bygget en ny stall og ny låve, et gammelt hus ble renoveret, en urtehage ble anlagt, og et lysthus ble bygget i hagen¹⁶⁴. Det gamle palasset i den indre borggården fra Valdemar II Seier sin tid blir også revet omkring midten av 1400-tallet.

På 1540- og 1550 tallet blir besetningen også utvidet til å inkludere kanonskyttere, og i 1555 ble det bygget et tårn for å oppbevare krutt. Et rustkammer ble bygget i 1614, og i 1617 kom det ordre om å bygge en stor bygning til framstilling av krutt men den blir ikke faktisk bygget. Selv om borgen fikk kanonskyttere blir den aldri forsterket for å motstå kanoner, eller tilpasset 1500- og 1600-tallets krigsteknologi. Noe den svenske kongen sannsynligvis var fornøyd med da han erobret borgen i 1658 uten særlig motstand. Borgen blir dermed aldri et

¹⁶³ Wille-Jørgensen 2014, 239

¹⁶⁴ Wille-Jørgensen 2014, 241

renessanseanlegg, fra kansellibøkene viser det seg at det ble brukt mer krefter på å holde bygningene i stand enn å bygge nye. Men det ble fortsatt bygget en leilighet i 1667 til prinsesse Charlotte Amalie som skulle giftes med prins Christan (V). I 1669-1670 ble det gjort noen reparasjoner på den gamle borgen, men i 1671 ble store deler av borgen revet for å gjøre plass til prins Jørgens palass¹⁶⁵.

¹⁶⁵ Wille-Jørgensen 2014, 242

5 Sammenligning

Som nevnt tidligere hører vi om Tunsberghus og Vordingborg for første gang på 1160-tallet, men allerede her er det forskjeller. For Saxo som kom med Valdemar den Store til Tønsberg i 1165 skrev at folket der flyktet opp på berget som var befestet så de slapp å hylle Valdemar til konge. Et par år senere i 1168 kom Valdemar tilbake og denne gangen fikk han forhandlet med byfolket og betraktet berget som han beskrev som «... *uinntagelig, fordi naturen her hadde gjort mere enn kunsten*»¹⁶⁶. Det vil si at forsvarsverkene som fantes på berget på 1160-tallet må ha blitt bygget tidligere, men Saxo er den første som beskriver berget som befestet i samtiden sin. Hvor lenge det har eksistert forsvarsverker der oppe er ikke godt å si. Med tanke på hvor forsvarlig berget er bare grunnet naturlige forhold vil jeg anta at en form for forsvarsverker hadde eksistert der oppe lenge allerede på Saxos tid. Hvordan det så ut vet vi heller ikke men siden det blir bygget tårn av tre der før Sverre beleirer berget, og Håkon IV blir sagt å bygge ringmuren av stein kan vi anta at forsvarsverkene på Saxo sin tid var bygget av tre og jord.

I motsetning ble Vordingborg faktisk bygget rundt år 1160 på en tid der borgbygging blir vanligere i Danmark, spesielt kongelig borgbygging på strategiske steder. Den største forskjellen i borgenes første periode er størrelsen på de to. Tunsberghus dekker hele berget, men Vordingborg bare er et lite oppholdssted for kongen og hirden. Som Wille-Jørgensen konkluderer med er Vordingborg i denne første perioden ikke en residensborg med representative formål, men en befestet feltstasjon. Den ble som nevnt tidligere brukt som stedet der kongen samlet flåten for å angripe Østersjøen. Da hadde Valdemar Vordingborg som hans egen lille befestede bolig for sin egen sikkerhet i de ukene det tok å samle flåten¹⁶⁷. Den var ikke ment til å stå imot et stort angrep eller å administrere et større landområde, bare gjøre det vanskeligere for eventuelle fiender å komme seg nærme kongen. Om borgen så noe bruk utenfor tiden når kongen samlet flåten vet vi ikke, men sannsynligvis ble den i det minste holdt i stand og kanskje administrerte den det lokale bysamfunnet. Det er også verdt å repetere at Andreaskirken ble bygget sannsynligvis etter ca. 1170, 150 meter nord for borgen. Den ligger på denne tiden utenfor borgens ringmur, men fungerer fortsatt som borgens lokale kirke så kongen kunne be på stedet. I tillegg skulle kirken yte åndelig forberedelse for

¹⁶⁶ Johnsen 1929, 83

¹⁶⁷ Wille-Jørgensen 2014, 201

krigerne som deltok på toktene mot Østersjøområdene. Samtidig fantes også to rader med pålesperringer i havneområdet som beskyttet borgen fra havet¹⁶⁸.

Norske konger på 1000- og 1100-tallet har sannsynligvis disponert over gårder og hus i Tønsberg. Selv om noen av dem kanskje, i likhet med Sigurd Jorsalfar, foretrakk å oppholde seg på Sem kongsgård har nok en del av følget deres vært innkvartert i Tønsberg. Men det betyr ikke at boligene var bygget av mur, eller at de var befestet. Johnsen mener at kongens hus var bygget av tre, og at det ikke skilte seg stort fra de vanlige borgernes hus. Det kan også være at han kjøpte eller leide hus av vanlige borgere. Senere var Tønsberg også den faste residensen til Kong Filippus, og derfor eide han nok en del hus og gårder for å huse seg og sine menn. Men også disse var nok trehus, de første murte husene ble bygget under Håkon IV Håkonsson. Håkons saga beretter dette og Johnsen ser på det som troverdig da forfatteren levde i samtiden og var god venn med kongefamilien. Han sier ikke noe mer om tidspunktet til når kongsgården blir bygget i mur, men som tidligere nevnt skriver han at Håkon IV satte i stand stensemuren i 1234¹⁶⁹. Det virker logisk at ringmuren ville være første prioritet for å sikre forsvaret av berget før kongsgården blir bygget i stein. Selv om Håkon IV oppgraderer forsvarsverket på berget kraftig, bodde han som oftest på kongsgården når han var i Tønsberg. Når Magnus Lagabøtes teglkastell står ferdig i 1276 får kongsgården en rival i sin funksjon, da flere kongebrev blir utsendt og forseglet opp på borgen.

5.1 Beliggenheten

En borgs beliggenhet er nesten like viktig som utformingen, både når det kommer til forsvar og prestisje. I tillegg utspilte mye av hverdagslivet seg i landskapet rundt borgen. En borg var som nevnt tidligere ikke bare et forsvarsverk, men også boliger for eieren av borgen. Derfor ble det vi i dag kaller arkitektur, design, og symbolikk også tatt i betraktning når en borg skulle bygges, for den skulle også vise hvor rike og mektige eieren av borgen var. Det var ikke bare selve borgen som ble bygget for å gjenspeile disse verdiene, men landskapet rundt ble også bearbeidet for å vise makten og statusen til eieren. En vollgrav fylt med vann var ikke bare forsvarsmessig en god ide, for den gjør det vanskeligere for en angriper å komme

¹⁶⁸ Wille-Jørgensen 2014, 200, 202

¹⁶⁹ Johnsen 1929, 137, 140

seg til muren. Vannflaten i de kunstige vollgravene og innsjøene reflekterte også borgens murer og tårn, så borgen så mye større og mer imponerende ut¹⁷⁰.

Tunsberghus og Vordingborg har oppnådd denne prestisjen i beliggenhet på to forskjellige måter. Tunsberghus ble bygget på toppen av et ca. 64m høyt berg i Tønsberg by¹⁷¹.

Vordingborg ble bygget på flatmark, men ble omringet av en stor våt vollgrav av Valdemar Atterdag. Berget i Tønsberg og Valdemars vollgrav oppnår samme effekten. Begge fungerer som en forsvarslinje som ikke må bemannes, og som må overkommes før angriperen kan prøve å bestige ringmuren. I Tunsberghus sitt tilfelle må en eventuell angriper klatre opp kanten av berget før ringmuren kan bestiges, ved Vordingborg må vollgraven krysses. I tillegg blir borgene mye mer imponerende av å stå på berget eller være omringet av vollgraven som gjenspeiler ringmuren. Tunsberghus lå også ved vannet og speilet seg i byfjorden, hvis vannkanten på Fischers kart er riktig (Figur 1).

Både Tunsberghus og Vordingborg hadde også adgang til en havn rett utenfor ringmuren. På Tunsberghus lå skipene så nærme berget at noen av de kunne beskyttes fra ringmuren slik det blir beskrevet i Håkon Håkonssons saga: «*Det skipet som het Oksen, stod på den nordligste lagringsplassen under berget, ved Danakleiva. ... Denne opplagringsplassen ligger så hendig til at en fra berget kan verge skip imot ild der.*»¹⁷². I tillegg var Tønsberg en viktig handelsby med en egen havn. Valdemar den Stores Vordingborg var som nevnt tidligere bygget for å huse kongen når han ventet på at flåten skulle samle seg for å angripe østersjøområdene. Når Valdemar IV bygget ut borgen fikk den en mer administrativ funksjon, men havnen var der fortsatt. I tillegg ble havnen her beskyttet av to rader med pålesperringer fra 1000- og 1100-tallet¹⁷³, og storstrømmen rett utenfor havnene gjorde det vanskelig å komme seg dit hvis man ikke var kjent med farvannet. Så Vordingborgs havn var godt beskyttet, noe Tunsberghus havn ikke var. Noe som heller ikke er så overaskende da Tunsberghus var et handelssted, i motsetning til Vordingborg. Wille-Jørgensen mener at Vordingborg by eksisterte mer eller mindre for å yte tjeneste til borgen, og at borgens økonomi var basert på inntekter fra sitt enorme len¹⁷⁴.

¹⁷⁰ Hansson 2011, 175-176

¹⁷¹ Etting 2010, 96

¹⁷² Håkon Håkonssons saga, kapittel: 125, Hentet fra: Norges kongesagaer 4

¹⁷³ Wille-Jørgensen 2014, 200

¹⁷⁴ Wille-Jørgensen 2014, 20

5.2 Utformingen

Både Tunsberghus og Vordingborg er enorme borganlegg som dekker et stort område. Tunsberghus dekker et område på ca. 60000 m², og Vordingborg på ca. 37000 m² dette er ikke medregnet Vordingborgs vollgraver¹⁷⁵. Johnsen oppgir at Tunsberghus er over 300 meter langt og nesten 200 meter bredt, Etting oppgir 200x340 meter, og Ersland og Holm lister Tunsberghus som 170x340 meter¹⁷⁶. Med andre ord er det litt usikkerhet rundt det nøyaktige målet på Tunsberghus, spesielt siden vestsiden av ringmuren ikke har blitt funnet. Ringmuren er ca. 700 meter lang med 6 rondeller / halvondeller som har blitt funnet, sannsynligvis var det flere langs den vestlige ringmuren. Men ingen gjetter på høyden til Tunsberghus ringmur. Den indre ringmuren dekker en borggård som var ca. 70x125 meter¹⁷⁷, som inneholdt Mikaelkirken, Bredestuen og Teglkastellet. Vordingborgs borggårder var litt mindre enn Tunsberghus, den ytre borggården dekket ca. 150 x 230 meter og den indre borggården ca. 70x50 meter¹⁷⁸. Men Vordingborgs ytre ringmur var nesten 800 meter lang med ni store tårn. Fem av disse tårnene beskyttet den indre borggården som dekket ca. 4750 m² og hadde hele 2,5 meter tykke murer som var 9-10 meter høye¹⁷⁹.

At Tunsberghus er større enn Vordingborg betyr ikke nødvendigvis at borgen er rikere, sterkere, eller inneholder mer. Hovedgrunnen til Tunsberghus store størrelse må simpelthen ha vært størrelsen på berget. For å faktisk få den fulle forsvarsmessige effekten av å bygge en borg på toppen av berget er man nødt til å bygge ringmuren langs hele klippekanten for å gjøre det så vanskelig så mulig for en angriper å komme seg opp på berget. Hvis ringmuren bare dekket for eksempel den nordlige halvdelen av berget ville den sørlige halvdelen ligget ubeskyttet. Det ville gitt en angriper muligheten til å angripe ringmuren direkte uten å først måtte overkomme klippekanten. Dermed var kong Håkon nødt til å bygge ringmuren så stor at den dekket hele berget. Valdemar Atterdag på sin side hadde mye større valgfrihet når det kom til størrelsen og utformingen på Vordingborg da han ikke var begrenset av naturlige aspekter. Han kunne bygge en borg som var stor nok til å huse de funksjonene han trengte og kanskje ha litt plass til overs hvis det ble nødvendig i framtiden. Dermed kunne han bygge borgen slik han ville ha den til en større grad enn kong Håkon hadde mulighet til.

¹⁷⁵ Tunsberghus areal: Eriksson 1995, 168, Vordingborgs areal: Wille-Jørgensen 2014, 216

¹⁷⁶ Johnsen 1929, 175, Etting 2010, 96, Ersland og Holm 2000, 93

¹⁷⁷ Ersland og Holm 2000, 93

¹⁷⁸ Målene er basert på plantegningen av Vordingborg Wille-Jørgensen 2014, 244

¹⁷⁹ Wille-Jørgensen 2014, 216

5.3 Det ytre forsvaret

Tunsberghus hadde som nevnt tidligere to porttårn, et i sør og et i nord, i tillegg lå Vestkastelet langs ringmuren i vest. De to portene var relativt små firkantede bygninger på ca. 7x8 meter i sør og ca. 10x7 meter i nord, men Vestkastelet var på hele 13x16 meter. Til sammenligning var Teglkastelet på Tunsberghus bare 14x14m og Vågehalsen på Akershus var 17x17m¹⁸⁰, det gjør vestkastelet til det tredje største middelaldertårnet i Norge på 210 kvadratmeter (se Figur 1 og 4). Om det var en inngangsport i Vestkastelet som Johnsen tror vet vi ikke, da deler av veggene mangler på de stedene som ville gitt oss informasjonen om eventuelle innganger. Det er også bygget av naturstein som tyder på at det er en av de eldste delene av borgen, og var maksimalt tre etasjer høyt. Vestkastelet ligger alene på den siden av berget som er lettest å klatre opp for en angriper, så det er plassert godt for å forsvare resten av borgen. I tillegg ligger den også perfekt for å gi god oversikt over fjorden og alle skipene som kommer og går¹⁸¹.

Det sørlige porttårnet var i motsetning til Vestkastelet delvis bygget av teglstein og utformingen av fasaden var usedvanlig rik, i tillegg gjennomgikk det en modernisering på 1300-tallet. Oppgangen til sørtårnet var også veldig bratt og vanskelig å bestige til fots til vanlig, nesten umulig på hest eller med last. Dette er selvfølgelig en fordel hvis borgen kommer under angrep, da det blir enda vanskeligere å ta seg opp veien under konstant angrep fra forsvarerne. I tillegg går veien parallelt med ringmuren i et lite strekke, så en eventuell angriper kom under angrep både forfra og fra siden. Det er veldig viktig her å gjøre det så vanskelig så mulig for en angriper å komme seg til porten da det ikke er noen tegn på at noen av porttårnene hadde verken fallgitter eller vindebro. Oppgangen til nordtårnet var lettere enn ved sørtårnet, men fortsatt godt beskyttet. Rondell 1 lå bare 29 meter vekk fra nordtårnet langs østmuren og derfra kunne forsvarerne skyte mot siden til angriperne som tok seg opp mot porten. Men Rondell 1 ga ikke like store flankeringsmuligheter på angriperne som ringmuren øst for sørtårnet. Porten i nordtårnet var ca. 2,5 meter bred, og den indre porten var ca. en meter smalere, i tillegg lå oppgangen i en fordypning langs østveggen i kastelet. Det kan tyde på at det nordlige porttårnet ble brukt som en avlastningsplass for varer fra vogner som kunne komme opp her. Nordtårnet var heller ikke like dekorert som sørtårnet, noe som igjen kan tyde på at sørtårnet var den primære inn og utveien til borgen¹⁸².

¹⁸⁰ Johnsen 1929, 164, 169, 173

¹⁸¹ Eriksson 1995, 45

¹⁸² Eriksson 1995, 47-48

Langs den østlige halvdelen av ringmuren ligger det fem halvrunde og runde rondeller, i tillegg til en rondell litt vest for sørtårnet. Rondeller 1 til 4 ligger med 29 til 38 meters avstand fra hverandre. Man må gå langs nesten halve østlige ringmur før man kommer til R5 på borgens sydspiss. Eriksson påpeker at det kan ha vært flere rondeller i den store avstanden mellom rondell 4 og 5 da murrestene i dette området er svake, men dette er ikke sikkert. Rondell 1 og 2 var halvroundeller som lå langs ringmuren mellom nordtårnet og der tverrmuren til den indre borggården stakk ut av den ytre ringmuren. Rondell 3 og 4 var tårn som var 8,8 og 8,2 meter brede. R3 lå der tverrmuren møtte den ytre ringmuren, og R4 lå rett nordøst for Mikaelkirken. R5 lå som nevnt på borgens sørligste punkt og var i likhet med R1 og R2 en åpen halvroundell. Herfra hadde den en god sikt ned på oppgangen til sørtårnet som ikke lå langt unna. R6 lå vest for sørtårnet og var i likhet med rondell 3 og 4 et helt tårn. Alle rondellene stikker litt ut fra ringmuren så de fungerer som flankerende tårn. De var sannsynligvis en etasje høyere enn ringmuren basert på rondeller andre steder i Europa¹⁸³.

Som nevnt tidligere er det ingen rester av den vestre ringmuren. Det er heller ingen grunn til å tro at den ikke eksisterte, da vi må regne med at arkitektene tenkte det lurt å forsvare den delen av berget om var lettest å bestige. Fischer mener at det ikke er grunnlag for å spekulere på murens høyde, kreneleringer, machicoleringer, hvordan skyttergangen så ut eller lignende ut ifra de få restene han undersøkte. Men vi kan anta at høyden på muren ble tilpasset klippen den beskyttet, maksimalt regner han med ca. 5 meter høyde på utsatte steder. På mindre utsatte steder kan den ha vært like høy som en vanlig person. Langs deler av muren er det også rester etter støttepæler som kan ha blitt satt opp for å forhøye muren, da kan skyttergangen ha blitt forsterket samtidig¹⁸⁴.

Selv om Tunsberghus var større i utstrekning på alle måter hadde Vordingborg flere beskyttende tårn, flere halvroundeller, og en lengre ringmur en den førstnevnte borgen. På plantegningen fra Wille-Jørgensen (Figur 2) kan vi telle åtte tårn, pluss Møllebækstårnet som ikke er tegnet inn, og 12 halvroundeller. Seks halvroundeller ligger langs østsiden av ringmuren, og de gjenværende seks ligger langs vestsiden. Det ligger ingen halvroundeller langs sørsiden av borgen. Der er det fire tårn på en relativt kort strekning så det er ikke nødvendigvis like nødvendig her som langs resten av borgen. Fra plantegningen er det bare tre av de ni tårnene som står som flankerende tårn. Gåsetårnet langs østmuren stikker ut litt, det sørvestlige tårnet

¹⁸³ Eriksson 1995, 49-51

¹⁸⁴ Eriksson 1995, 52

i ytre ringmur flankerer, det store tårnet ved den indre borggårds port flankerer også nordmuren til den indre borggården, Møllebækstårnet er ikke tegnet inn på plantegningen (figur 2), men hvis Smiths tegning er å stole på stakk tårnet ut fra ringmuren maks en til to meter. Hvorfor de resterende tårnene ikke er plassert som flankerende tårn kan vi ikke svare på.

Tårnene til Tunsberghus er dermed plassert bedre da alle fungerer som flankerende tårn. Murrestene mangler rundt vestkastellet men siden alle de andre tårnene er plassert i en flankerende stilling tår jeg anta at Vestkastellet også var det. Utenom mangelen på halvondeller langs sørsiden av Vordingborg er det også et langt strekke sør for Gåsetårnet der det ikke er plassert noen halvondeller før de to halvondellene nord og sør for utfallsporten. Wille-Jørgensen legger tvil på om dette faktisk var en utfallsport da den bare var 1,5 meter bred, som hun mener ikke er en stor nok til å gjøre et utfall fra. Det er heller ikke funnet noen vei som leder vekk fra denne porten, eller en bro over vollgraven¹⁸⁵. Men porten er i det minste godt beskyttet av to halvondeller like i nærheten, og det faktum at det tilsynelatende ikke var noen bro over dit gjør at utfallsporten ikke var et særlig svakt punkt.

5.4 [Det indre forsvaret](#)

Både Tunsberghus og Vordingborgs indre borggård ligger langs den ytre ringmuren, slik at den ytre ringmuren utgjorde veggen på en av sidene til borggården. På Tunsberghus ligger den indre borggården på bergets høyeste punkt langs den østlige ringmuren, midt mellom de to porttårnene. Tverrmuren strekker seg vestover fra rondell 3 ca. 55 meter før den kommer til et hjørne, den ligger ca. 40 meter nord for Mikaelkirken. Fra hjørnet fortsatte muren sørover mot Bredestuens vestsida. Muren var 1,8 meter tykk i bunnen og hadde et lite lag av naturstein med teglstein på toppen¹⁸⁶. Utenom en liten bit av muren rett vest for Bredestuens nordfløy er det ikke funnet flere rester av ringmuren til den indre borggården. Men det ville vært veldig merkelig å bare ha tverrmuren og ikke noe mer for å forsvare den innerste delen av borgen. Det er antatt, ut ifra den lille resten av muren ved Bredestuen, at den vestlige muren strakk seg fra tverrveggen hjørne ned mot det nordvestlige hjørnet til Bredestuens sørfløy (se stiptet linje på Figur 1). Fischer tror ringmuren sannsynligvis fortsatte sørover fra Bredestuens sørvest-hjørne og bøyde seg inn mot midten av Teglkastellets vestsida. På

¹⁸⁵ Wille-Jørgensen 2014, 220

¹⁸⁶ Johnsen 1929, 167-168

Teglkastellets østside fortsatte den sannsynligvis rett østover til den traff den ytre ringmur. Dette tilsvarer ifølge Eriksson et område på ca. 60x120 meter.

Eriksson mener også at den indre borggården sannsynligvis var delt i to, så Mikaelkirken utgjorde den mindre norddelen, og den større sørdelen inneholdt Bredestuen, Teglkastellet, og kjøkkenfløyen som lå langs østmuren. Eriksson ser for seg at det fantes to porter mellom den indre og ytre borggården, i tillegg til mulighet for en utfallsport. Hun mener at det sannsynligvis fantes en vannkilde og bygninger i det nordvestre hjørnet. Porten var sannsynligvis i nordmuren eller i vestmuren for å gi en mer direkte forbindelse til Mikaelkirken, pilegrimer på vei til kirken kunne bruke denne porten. Den andre porten lå sannsynligvis langs sørmuren for å korrespondere med hovedporten i sørtårnet¹⁸⁷.

Vordingborgs indre borggård var mindre enn den på Tunsberghus, bare ca. 70x50 meter (målt fra Figur 2) men den hadde til gjengjeld fem av borgens ni tårn. Andreaskirken lå heller ikke i den indre borggården i motsetning til Tunsberghus, dermed var det ikke behov for en like stor indre borggård. Porten som førte inn til den indre borggården lå ca. midt på den nordlige muren, rett øst for den lå borgens største tårn. Det har kanskje også vært en eller to vollgraver foran denne porten¹⁸⁸. Borggården er mer eller mindre firkantet, der nord og sørmuren er lengre enn øst og vest. Den indre borggårdens østlige ringmur stikker ut fra den sørlige ringmur rett øst for palasset i en nord-nordøstlig retning. Den sørlige ringmur stikker ut litt lengre sørover enn resten av muren rundt palasset (se Figur 2).

5.5 [Sammenligning av forsvaret](#)

Vordingborg har hele fem tårn i den indre borggård, i motsetning til Tunsberghus tre tårn. Det vil si at Vordingborgs indre borggård er bedre beskyttet enn Tunsberghus, da Vordingborgs tårn også er bedre plassert for å forsvare borggården. Fire av tårnene er plassert i borggårdens hjørner, så to er også langs ytre ringmur, og det siste ligger rett ved og forsvaret porten. To av Tunsberghus tårn ligger i den nordøstlige delen av borggården, det ene i hjørnet, det siste tårnet er Teglkastellet langs sørmuren. Så disse tårnene er dårligere plassert for å forsvare den indre borggården enn på Vordingborg.

¹⁸⁷ Eriksson 1995, 53-54

¹⁸⁸ Wille-Jørgensen 2014, 226

Samtidig var beleiringer av- og krigføring om borger ikke var vanlig i Norge under middelalderen, i motsetning til andre Europeiske land. Som Arstad konkluderer med var borger og forsvarskrig ikke prioritert, de norske kommandørene valgte heller bevegelseskrig og direkte konfrontasjon i åpen kamp. Men det betyr ikke at de manglet kunnskap om borgbygging, tvert imot som vi har sett fra Tunsberghus. De valgte heller å legge fokuset på borgbyggingen mer mot en administrativ funksjon, enn forsvarsfunksjon¹⁸⁹. Det samme gjelder ikke for Danmark som måtte vinnes «borg for borg» av Valdemar Seier¹⁹⁰. Dermed er det ikke så overaskende at Magnus Eriksson valgte å fokusere byggingen av tårn på den ytre ringmuren og ikke den indre. Men jeg vil minne på at store deler av den indre ringmur ikke er lokalisert, så det er mulighet for at flere tårn eksisterte. I tillegg kan de norske kongene, i likhet med Valdemar den Store, ha sett på klippekantene på berget som uinntagelig, spesielt med en ringmur på toppen. Så de ville kanskje heller fokusere på å gjøre den ytre ringmuren enda mer uinntagelig, så den indre ringmuren ble nedprioritert i forhold til den ytre. Men det er umulig å si nøyaktig hva de tenkte eller hvorfor de valgte å gjøre det slik det ble gjort.

Valdemar Atterdag satte på sin side stort fokus på å sikre den indre borggården med sine fem tårn. I tillegg tror Wille-Jørgensen som nevnt tidligere at det kan ha vært en vollgrav utenfor porten til den indre borggården¹⁹¹. Det er tydelig at Valdemar Atterdag la stort fokus på forsvar i flere lag, først den våte vollgraven, så den ytre ringmur, så den indre ringmur. Tunsberghus hadde i effekt bare to lag, fordi for å overkomme klippekanten må man også overkomme den ytre ringmur da klippen i effekt er en forhøyning av muren. Det siste laget er da den indre ringmuren som ikke ser ut til å være sterk nok til å motstå et effektivt angrep, spesielt hvis angriperen allerede har kommet seg opp på berget. Det betyr ikke nødvendigvis at Vordingborgs tre lag med forsvarsverker er sterkere enn Tunsberghus to lag. Jeg mener det heller er snakk om forskjellige utfordringer for angriperen å overkomme. På Tunsberghus er den ytre ringmur i effekt høyere enn noen annen da den blir løftet opp av klippen, og på Vordingborg må angriperen krysse dypt vann før de i det hele tatt kan skalere ringmuren. Vi må også huske at både riksarkivet og skrivestuen på Vordingborg lå i den ytre borggården, så det ville være kostbart å miste den ytre borggården selv hvis den indre kunne forsvares. Vi vet ikke om noen bygninger med lignende viktighet for statsadministrasjonen i Tunsberghus ytre borggård, ikke at vi vet om mange bygninger der til å begynne med.

¹⁸⁹ Arstad 2003, 169-171

¹⁹⁰ Etting 2010, 111

¹⁹¹ Wille-Jørgensen 2014, 226

Begge borger tar i bruk flankerende halvrandeller rundt hele borgen. Vordingborg har noen litt lange strekker med flat mur som kunne gjort seg med en eller to halvrandeller, men avstandene er ikke så store at de som fantes ikke kan støtte hverandre. Når det kommer til Tunsberghus regner vi med at vestsiden av berget også hadde halvrandeller i likhet med resten av ringmuren. Langs den ytre ringmuren har Tunsberghus i tillegg til halvrandellene, også tre runde tårn, to porttårn, Vestkastellet, og eventuelle tårn som det ikke lengre finnes rester av på vestsiden. To av tårnene er som nevnt Rondell III, og IV som står 24 meter fra hverandre langs den østre ringmur. Rondell VI står litt vest for sørtårnet sammen med en bygning. Porttårnene er som nevnt tidligere på hver sin side av berget med oppganger som kan beskyttes fra ringmuren. Spesielt i sør der oppgang og ringmur går parallelt. Vestkastellet er godt plassert for å beskytte den svakeste delen av berget i tillegg til å gi god oversikt over vannveiene og havnen rundt berget.

Vordingborg hadde hele seks tårn rundt den ytre ringmur, en port i nord, og en mindre port i sør. Fire av disse tårnene lå langs den sørlige delen av ringmuren, et i hvert hjørne, og et i hvert hjørne av den indre borggården. Gåsetårnet lå langs den østlige siden av borgen, og det siste tårnet lå rett ved hovedporten i nord. Hovedporten hadde to tippebroer, en for fottrafikk og en for vogner, og sto i sin egen bygning. Vannporten i sør hadde en blynese, og ledet rett mot havnen. Begge borger er relativt godt beskyttet av tårn. Selv om Vordingborgs tårn er konsentrert langs sørsiden, gjør halvrandellene opp for denne mangelen langs resten av ringmuren.

Begge borgers porter er godt beskyttet. Vordingborgs hovedport har et tårn rett ved siden av seg, i tillegg til den våte vollgraven, porten i sør hadde et tårn i nærheten på begge sider og den våte vollgraven. Tunsberghus hadde ikke en våt vollgrav for å hindre angripere fra å nærme seg, men veien opp mot porttårnene hadde en lignende funksjon, langs oppstigningen kunne angriperne blir skutt i siden fra ringmuren. Noe vi kan se i kong Sverres angrep mot treborgen på berget, angrepet ble slått tilbake ved portene¹⁹².

¹⁹² Johnsen 1929, 98

5.6 De indre borggårders bygninger

Tunsberghus indre borggård inneholdt som nevnt tidligere: Mikaelkirken, Bredestuen, og Teglkastellet i tillegg til flere mindre bygninger uten navn. Mikaelkirken ble som nevnt tidligere ble mest sannsynlig bygget av kongen under borgerkrigstiden når berget allerede var befestet. Dermed kan vi anta at den ble brukt allerede da som kongelige kapell og garnisonskirke. En funksjon som kirken med stor sikkerhet må ha hatt når Håkon IV bygget ringmuren av stein. Under Håkon V sin tid blir Mikaelkirken nevnt som den tredje av 14 kongelige kirker i landet, i tillegg ble kirken et viktig sted for pilegrimer¹⁹³. Bredestuen inneholdt kongshallen, bolig til kongefamilien, gjesterom, rom til tjenere og mer. Fischer tror at Teglkastellet inneholdt lagerrom, kjøkken, enda en kongshall, kongens soverom, og vaktrom. I tillegg tror han det var en vindebro ved inngangen i annen etasje. Teglkastellet må ha fungert som borgens borgtårn¹⁹⁴.

Det er også funnet rester av andre mindre bygninger i det indre borggårds-området. Langs tverrmuren er det funnet et par mindre murrester som stikker ut sørover fra borggårdens nordmur. 14 Meter øst for nordvest-hjørnet er den første murresten på 3,5m, og 19 meter til mot øst er det en som er 1 meter lang. Det er også funnet en ovn og noen rester som er vanskelige å tolke, disse er bare nevnt i Fischers dagbøker og ikke i noen rapporter. Eriksson regner også med at det fantes en vannkilde med flere bygninger i nordvest-hjørnet rett i nærheten av porten som sannsynligvis lå der¹⁹⁵.

Langs østmuren ved Rondell 3 lå en bygning kalt B.III på ca. 15,5x9m der ringmuren utgjorde bygningens østvegg. Inngangen lå nord langs vestsiden, og bygningen ble sannsynligvis bygget etter rondellen. Fischer trodde at denne overtok som borgstue etter at den tidligere borgstuen (B.I) ble revet, grunnet at B.III sitt innvendig mål stemmer overens med det til borgstuen på Akershus. Det er mulig at Fischer har rett i sin teori, men bevismaterialet for teorien er så å si ikkeeksisterende. Rett sør for B.III lå det noen rester som verken Thorsen eller Fischer kunne gi en endelig tolkning på, Fischer regnet til slutt med at det dreide seg om tre ulike bygninger fra forskjellige perioder¹⁹⁶.

¹⁹³ Johnsen 1929, 145-146

¹⁹⁴ Johnsen 1929, 157-158, 162

¹⁹⁵ Eriksson 1995, 54

¹⁹⁶ Eriksson 1995, 55

Både B.I og B.II lå rett sør for B.III ved Rondell IV. B.I hadde et mål på ca. 7x7-8m, både størrelsen og murverket stemmer overens med porttårnene. Fischer tolker dermed B.I som et tårn som fungerte som et kommunikasjonspunkt mellom porttårnene og Vestkastellet. Porttårnene kunne ikke kommunisere med hverandre da Bredestuen lå i veien og de ikke var høye nok til å se over den, i tillegg hadde B.I god oversikt over vannveiene rundt borgen. Fischer regner dermed med at B.I ble bygget samtidig med ringmuren. B.I ble utdatert når Teglkastellet sto ferdig, og Fischer tror det ble revet samtidig som koret på Mikaelkirken ble utvidet. Meyer trodde B.I hadde en kirkelig funksjon da den lå rett ved kirken. Hvis B.I var et tårn bygget samtidig som porttårnene er det litt betenkelig at det ikke er bygget som et flankerende tårn, men dette kan være siden det ikke ble sett som nødvendig med tanke på den høye klippen der tårnet sto. B.II lå rett sør for B.I og besto av tegl, størrelsen på denne bygningen kan ikke bestemmes med sikkerhet men den kan ha vært ca. 18m lang og minst 8m bred. Fischer tolker dette som bolig for prestekollegiet på 1300-tallet, basert på at den ligger rett ved kirken men har ikke flere beviser for dette¹⁹⁷.

Direkte øst for Bredestuens sørfløy midt på østmuren lå kjøkkenfløyen på ca. 16,5x9m. Fischer tolket denne bygningen som et kjøkken da det ble funnet et tykt lag med benrester, det ble også funnet en større haug med benrester nedenfor berget rett der bygningen står. Eriksson syntes denne tolkningen er noe usikker da hun syntes det rart at det skulle vært store hauger med matrester inne på kjøkkenet. Det ville garantert ledet til rotter, insekter, og magesykdommer. Eriksson syntes det er mer sannsynlig at bygningen ble brukt som en form for brakke der besetningen kunne hvile og raskt komme seg opp til skyttergangen langs ringmuren. De store mengdene med matrester kan da forklares ved at det er restene etter besetningens matforbruk over borgens levetid¹⁹⁸.

Eriksson sier seg enig i Fischers teori om at den indre borggården var delt i to, men at det nøyaktige skillet ikke kan sies med sikkerhet. Hun mener det er sannsynlig at det fantes et rent kirkelig miljø mellom Mikaelkirken og nordmuren, og at forsvarsaktiviteten dominerte langs østmuren. Etter korutvidelsen er det mulig at det kirkelige området ble utvidet på bekostning av det militære. Når B.I tårnet ble revet kan B.II og B.III ha blitt bygget for å huse

¹⁹⁷ Eriksson 1995, 56-58

¹⁹⁸ Eriksson 1995, 58-59

prestekollegiets behov. Da vil hele den sørlige halvdelen av borggården hatt en karakter av kongeligheter, borgbesetning, hoffmenn, og tjenestefolk av begge kjønn¹⁹⁹.

Porten til Vordingborgs indre borggård lå midt langs den nordre muren, rett ovenfor porten lå det gamle palasset fra Valdemar Seiers tid. Når Valdemar Atterdag bygde ut borgen var palasset allerede mer enn 150 år gammelt, så det gikk også gjennom noe modernisering. Blant annet hadde kjøkkenet og rommet ved siden av fått et nytt gulv. Resten av bygningene i borggården var nye, rett øst for porten lå det største tårnet i borgen. Mellom dette tårnet og det nordøstre hjørnetårn lå det en bygning langs ringmuren men ikke inntil. Bygningen hadde en kjeller med vinduer, og et hvelvet tak. Langs østmuren lå det en annen bygning med en lignende kjeller til den første, denne kjelleren var sannsynligvis kongens vinkjeller. Det ble også funnet spor etter to trapper her, en ut mot borggården og et trappetårn. Det hvelvete taket er bygget rett ut fra ringmuren som utgjør bygningens østvegg. Langs vestsiden av sørmuren og sørsiden av vestmuren er det funnet spor etter en rekke bjelker som ligger i en «L» form med vanntårnet i det sørvestre hjørnet. Omtrent 27m nord for vanntårnet er det funnet noen murrester som kan være nordveggen til bygningen, men det er ikke funnet rester av noen andre vegger eller gulv. Wille-Jørgensen har en teori om at bjelkehullene kan være satt opp som forberedelse til en større bygning som aldri ble ferdigstilt. Langs vestsiden av den nordre muren er det funnet rester av en bygning og gulvfliser. Bygningens østvegg lå rett ved inngangsporten, men det kan ikke sies mer om dens størrelse annet enn at gulvfliser ble funnet åtte meter øst for Valdemartårnet (borggårdens nordvestre tårn). Uldall beskriver bygningen som «Lensmannens fløy», og på Resens tegning fra 1660 er den markert som «vestre sal» (Figur 3). Wille-Jørgensen syntes det sannsynlig at Valdemar Seiers brønn fortsatt fantes ved Atterdags tid, i tillegg til at det ble etablert en ny brønn²⁰⁰.

¹⁹⁹ Eriksson 1995, 60

²⁰⁰ Wille-Jørgensen 2014, 227-231

5.7 De ytre borggårders bygninger

I Tunsberghus ytre borggård, herfra referert til som borggården, er det funnet rester av to hele bygninger i sør, og noen murrester i nord. Den ene bygningen i sør står rett øst for Rondell VI, og har blitt kalt B.IV. Den er delt i to rom, og står helt opp til ringmuren så den utgjør bygningens sørvegg. I bygningens sørøstlige hjørne var det en kjellernedgang som Fischer mente førte til Rondellen. Det ble også funnet rester av tegl som oftest blir datert til 1500- og 1600-tallet i nordveggen. Fischer påpeker at likheten mellom B.IV og B.III i den indre borggård er tydelige og konkluderer derfor med at de ble bygget likt og hadde samme funksjon, nemlig oppholdsrom for vakter. Eriksson er enig med Fischers funksjonsbestemmelse men påpeker at selv om de to bygningene ligner så betyr ikke det at de ble oppført samtidig. Det var også klare forskjeller mellom de to, B.IV hadde for eksempel en kjellernedgang og den hadde et avløp som gikk ut gjennom ringmuren. Eriksson tror også at teglsteinen fra 1500- og 1600-tallet tyder på at bygningen ble reparert og tatt i bruk i den perioden. Den andre hele bygningen lå rett øst for sørtårnet og var sannsynligvis en vaktstue. Vestveggen besto av sørtårnets vestvegg og ringmuren, og østveggen lå på en parallell klippekant noe som begrenset bygningens bredde til 3 meter²⁰¹.

Rett vest for nordtårnet er det to parallelle murer som stikker ut fra ringmuren i en sørlig retning. De to er 16 og 10 meter lange med 12 meter mellomrom (se Figur 1), Eriksson ser det som usannsynlig at de tilhørte samme bygning så hun tror det er snakk om to parallelle bygninger her. Siden de ligger i nærheten av den nordlige porten, som sannsynligvis var ment for varetransport, tror Eriksson at disse kanskje var lagerhus²⁰².

Den siste murresten i Tunsberghus ytre borggård er «vinkelmur F» som ligger ca. 70 meter sørvest for nordtårnet. Vinkelmurens vestsida er ca. 34 meter lang, og sørsida er 9 meter, tykkelsen varierte mellom 1,7-1,9m, nord og øst veggen ble ikke gravd ut (se Figur 1). Johnsen trodde at dette kanskje var det savnede «Gautakastellet» men Eriksson mener dette er høyest usannsynlig. For bygningen lå midt på berget, så hvis dette skulle vært en del av et forsvarssystem så kunne angriperne komme seg opp på berget før de møtte motstand. Noe som ville eliminert fordelene med å bygge forsvarsverker på berget i første omgang, i tillegg mener hun bygningen er for stor og for lav til å ha vært et «kastell». Fischer daterer bygningen til tidligst Håkon V's tid (1299-1319) på grunn av at murene inneholder

²⁰¹ Eriksson 1995, 60-62

²⁰² Eriksson 1995, 62

steinmaterialer fra den revne delen av kirken. Han tror også at det var en lagerbygning for skattegods siden den lå så nære nordtårnet²⁰³.

I Vordingborgs ytre borggård er det påvist bygninger langs hele den østlige halvdel av ringmuren, en bygning på vestsiden og noen få vegger midt i borggården. Langs østmuren rett øst for hovedporten i nord fantes skrivestuen på ca. 17x6,25m. Øst for Skrivestuen lå det en stall. Stallens nordmur fulgte krumningen til ringmuren, og sørveggen ble støttet opp av tre piler. Både stallens og skrivestuens funksjon er bestemt ut ifra Resens tegning av borgens (Figur 3). Mollerup beskriver også i 1908 at det ble funnet rester av en tredje bygning mellom skrivestuen og stallen en gang før 1902. Det er ikke funnet rester av den i moderne tid og det er ingen tegninger av bygningen, men det er plass til en tredje bygning der. Rett sørøst for stallen ble det funnet brolagte steiner som gikk langs ringmuren og var ca. 2m bredt. I kanten var det stolpehull, så det kan ha ligget en trebygning her. På både nord og sørsiden av Gåsetårnet er det merker etter tak som har stått opp mot tårnet, det tyder på at det var bygninger opp mot tårnets nord og sørside. Hvilken funksjon disse bygningene hadde er det ingen som kan si sikkert. Sør for Gåsetårnet ligger det bygninger uavbrutt, først kommer Kanselliet som lå en skyttergangs bredde fra ringmuren. Vegg i vegg med kanselliet lå magasinet som var borgens største bygning på hele 43x18m. Sør for magasinet lå det en låve. Sørveggen av magasinet sammen med nordveggen til låven danner korridoren som fører ut til utfallporten. Wille-Jørgensen tolker denne sørlige bygningen som en låve da den har en 2,5m bred port, hva annet skal man med en så bred port enn å kjøre en vogn inn der. Men hun syntes det er litt problematisk å ha en ovn i en låve som kanskje lagret korn Så hun mener det kan ha vært lagringsplass for selve vognene da ovnene ville vært behagelig for vakten. Sør for låven lå ormetårnet og Vannporten²⁰⁴.

På vestsiden av den ytre borggården er det bare funnet en bygning, den ligger mellom det sørvestre hjørnetårnet og den nærmeste halvtrondellen mot nord. Det er funnet en muret benk og et ildsted her, Wille-Jørgensen tror det er snakk om en form for bolighus. Det er ikke funnet rester av flere bygninger her, Wille-Jørgensen tror at dette kan skyldes Prins Jørgens store ombygging, eller at bygningene i likhet med kanselliet lå trukket vekk fra ringmuren så det ikke ble funnet i søkegrøften. Resen tegnet inn, og ga funksjonen til tre bygninger langs vestmuren: en gammel låve, stallen, og gammel smie (Figur 3). Men det skal sies at Resens

²⁰³ Eriksson 1995, 62-63

²⁰⁴ Wille-Jørgensen 2014, 216-222

tegning ikke er den mest nøyaktige. I tillegg til de bygninger langs ringmuren er det et ukjent antall bygninger frittstående inne på borgplassen. Arkeologer har tilfeldig støtt på 2-3 bygninger i nordsiden av borggården, det kan ikke sies mye om disse²⁰⁵. St. Andreas kirke ligger også i den ytre borggården, den er lokalisert litt vekk fra den østlige ringmur, omtrent midt mellom stallen og Gåsetårnet.

5.8 Sammenligning av bygningene

Det er en stor forskjell på antall bygninger og tårn i de to indre borggårder, for ikke å nevne størrelsen. Ifølge Eriksson var Tunsberghus indre borggård ca. 60x120m²⁰⁶, men Ersland og Holm oppgir samme området til å være 70x125m. Så det er noe usikkerhet over det nøyaktige området, men det kan simpelthen være på grunn av usikkerheten rundt nøyaktig hvor den vestre og sørlige mur lå. Uansett er Erikssons litt mer beskjedne beregninger en god del større enn Vordingborgs 70x50m. På det mest beskjedne er Tunsberghus indre borggård ca. 7200m², i motsetning til Vordingborgs 4750m² ifølge Wille-Jørgensen. Dermed er Tunsberghus indre borggård minst 2450m² større enn Vordingborgs. Men denne forskjellen gjenspeiler seg i at Tunsberghus også huset flere funksjoner i den indre borggården, spesielt den religiøse. Andreaskirken lå som nevnt tidligere i Vordingborgs ytre borggård nær det nordøstre hjørnet, da kan vi også anta at de som tilhørte kirken oppholdt seg i nærheten av denne i den ytre borggården. Dette står i sterk kontrast til Tunsberghus der kirken og prestekollegiet er huset i den indre borggård, som sannsynligvis var separert fysisk mellom en kirkelig del og en verdslig del. Fra Figur 1 kan vi gjøre en veldig grov utregning at den kirkelige delen ville tatt opp ca. 1/3 av borggården, som utgjør ca. 2400m². Da er det igjen ca. 4800m² til den verdslige delen, som da er mye mer sammenlignbar med Vordingborgs indre borggård. Merk at dette er en ekstremt grov utregning som gir veldig unøyaktige tall.

Det fantes en del bygninger i Tunsberghus indre borggård: Bredestuen, Teglkastellet, Mikaelkirken, den såkalte «kjøkkenfløyen», B.II, B.III, og bygninger vi bare har rester av i dag. Jeg regner ikke med B.I her da dette tårnet var revet før Tunsberghus tredje periode, som er den perioden jeg fokuserer på. I tillegg var de to tårnene Rondell 3 og 4 også en del av den indre borggården, og teglkastellet må også telles som et tårn. Det gir hele syv bygninger, hvis restene langs tverrveggen bare stammer fra en bygning, noe som ikke er sikkert. Vordingborg

²⁰⁵ Wille-Jørgensen 2014, 223-225

²⁰⁶ Eriksson 1995, 53

på sin side har fire bygninger: Palasset, lennsmannens fløy, den uidentifiserte langs nordmuren, og bygningen med vinkjelleren. Det er tydelig at Vordingborgs inder borggård ikke huset stort mer enn det kongen hadde behov for, og at alt annet lå i den ytre borggården. Både kirke, skrivestue, låve, bolighus, og kanselli lå i den ytre borggård, og hvis Resens tegning er korrekt lå også stallene og smien der (Figur 3). Vi har dermed en veldig god oversikt over funksjonene som borgen huset, og hvor de forskjellige bygningene befant seg. En oversikt vi mangler fra Tunsberghus, den eneste funksjonsbestemmelsen vi kan gjøre av bygningene der er fra arkeologiske funn. Som vi har sett (og som jeg kommer tilbake til i 5.4) er det store arkeologiske mangler på berget. De bygningene som er navngitte er: Bredestuen, Teglkastellet, Mikaelkirken, porttårnene, og Vestkastellet. Porttårnene og Mikaelskirkens funksjoner er åpenbare fra navnene. Teglkastellets funksjon kan bestemmes relativt godt fra både navnet og ruinene, i likhet med Vestkastellet. Ved Bredestuen trengtes en mer detaljert undersøkelse av funnene enn bare ruinenes omriss, og selv da vet vi ikke om Bredestuen inneholder kongens bolig etter Teglkastellets oppføring. Om berget huset andre funksjoner enn: forsvar, kirke, og kongelig bolig vet vi simpelthen ikke. Alle andre funksjoner kan bare antas, slik som: lagerhus, gjesteboliger, skrivestuer, staller, smie, osv. Noen av disse funksjonene kan kobles forsiktig opp mot enkelte ruiner. Slik som at veggene langs den nordlige ringmur kan ha tilhørt lagerhus, men vi kan ikke si noe sikkert før det blir gjort større undersøkelser av berget.

5.9 [Mangler i utgravningene](#)

Som vi har sett er begge borger undersøkt godt arkeologisk over lengre tid, men det er også større mangler i undersøkelsene. På Vordingborg er svært lite av borggården gravd opp, og bare en bygning er funnet langs den vestre ringmur, og på Tunsberghus mangler alle tegn på vestre ringmur generelt. Men mangelen på Tunsberghus vestre ringmur kommer ikke fra en mangel av forsøk på å finne den, det kommer heller av at ingen klarte å finne noen rester.

Fischer hadde stor tro på at de kunne finne mye på nordsiden av berget, på grunn av det tjukke kulturlaget der. Så han utsatte utgravningene der til han hadde mer tid og penger til å utføre et omfattende arbeid i det området, dette skjedde ikke. Under okkupasjonen ble det bygget et par barakker der med skyttergraver rundt, dermed er de to murrestene som stikker ut fra nordre

ringmur det eneste vi har igjen derfra²⁰⁷. Det var ikke bare tysk innblanding som har gjort utgravinger på berget vanskelig, men også bevaringsforholdene der oppe. Flere av bygningsfundamentene eksisterer bare som kalkspor i terrenget, og mangler all form for struktur. Noe som gjør det vanskelig å si noe om bygningenes høyde, noe som er nødvendig for å gi en utdypende analyse av bygningen. Eriksson påpeker også at det med all sannsynlighet sto flere bygninger på berget enn de vi kjenner til, og at flere av disse var bygget av tre²⁰⁸.

Det er ikke sikkert at det finnes noen rester fra noen av disse potensielle bygningene, så vi får sannsynligvis aldri et komplett bilde over alt som en gang sto på berget. Johnsen mener også at det må ha fantes flere bygninger der oppe, siden det i sagaen heter at kong Håkon Håkonsson: «... *lot også reise ... et kastell over portene og Gautekastellet over Danakleiv. Han lot også bygge hus på hele berget og kongsgården ved Lavranskirken*»²⁰⁹. Igjen er ordvalget neppe tilfeldig da forfatteren Sturla Thordsson som Johnsen har påpekt hadde gode kilder på hva som foregikk i Tønsberg. Johnsen tror at det har stått bolighus av tre på berget fra før Håkon IV begynte å utbedre steinmuren²¹⁰. Sannsynligvis fantes lignende bygninger eller de samme bygningene også etter borgens utbygging. Uansett er det ikke plass til en større besetning av soldater i Bredestuen alene. I tillegg er det for det meste bare gravd langs murene og inne i bygningene, hva som ligger 0,6-1m fra yttermurene vet vi ingenting om. Det er også mangler i løsfunn fra Thorsens utgravninger rundt Mariakirken og teglkastellet²¹¹.

Den mest oppsiktsvekkende mangelen av funn fra berget er mangelen på noen som helst form for brønn eller en annen vannkilde. Baglerbrønnen er det nærmeste, men den ligger nedenfor berget på nordsiden, vest for det nordlige portttårnet og utenfor den ytre ringmuren. Den skal ha ligget helt inntil kanten på berget og fantes fortsatt i 1847. På de tre andre sidene ble det funnet rester av gråsteinsmurer ca. 90cm fra brønnen. Fischer mener det utenkelig at det skulle vært nok med denne brønnen etter utbyggingen av borgen²¹². Eriksson er også enig og regner med at det fantes noen form for vannkilder i den ytre borggården, og en vannkilde ved Mariakirken for pilegrimene²¹³. Jeg ser det som nesten umulig at det ikke fantes en vannkilde på berget, og jeg tror at vannkilden der oppe simpelthen ikke har blitt funnet på grunn av

²⁰⁷ Eriksson 1995, 57

²⁰⁸ Eriksson 1995, 64

²⁰⁹ Håkon Håkonssons saga, kapittel: 333, Hentet fra: Norges kongesagaer 4

²¹⁰ Johnsen 1929, 140-141

²¹¹ Eriksson 1995, 85

²¹² Johnsen 1929, 171

²¹³ Eriksson 1995, 54, 85

mangelen av undersøkelser i borggårdene. Eller at restene av en slik vannkilde i likhet med vestmuren er helt forsvunnet. Under en beleiring er vann og mat helt nødvendig, og det virker usannsynlig at det også under fredstider skulle være nødvendig å gå ned fra berget for å hente vann. På Vordingborg er det funnet hele tre brønner, og store deler av den ytre borggården er ikke undersøkt. Som nevnt tidligere hadde Karlštejn i Tyskland et eget brønntårn som var koblet til resten av borgen av ringmuren for å sikre vanntilførselen i tilfelle en beleiring²¹⁴.

Vordingborg er undersøkt mer arkeologisk det er ikke bare gravd rundt murene, men også søkegrøfter gjennom borgen har blitt opprettet. Men det er også visse mangler der: bare en bygning har blitt funnet langs den vestre ringmur, og den ytre borggården er lite undersøkt. Når det kommer til mangelen på funn langs den vestre ringmuren har det sannsynligvis sammenheng med at bygningene der kan ha ligget et par meter fra ringmuren, de er tross alt avbildet på Resens tegning (Figur 3). De få bygningsfunn i den nordlige delen av den ytre borggården har bare kommet fram i tilfeldige utgravingsfelter, sannsynligvis var det flere bygninger også her²¹⁵. Det skal tross alt ha vært en handelsplass i det området²¹⁶.

²¹⁴ Medieval Histories 2016

²¹⁵ Wille-Jørgensen 2014, 224-225

²¹⁶ Wille-Jørgensen 2014, 216

6 Konklusjon

Tunsberghus og Vordingborg var begge store kongeborger på henholdsvis ca. 200x300m²¹⁷ og ca. 150x230m²¹⁸, omringet av 700-800 meter lange ringmurer. Begge borger har både en ytre og en indre borggård med kongens bolig i den indre borggården, og flere bygninger i den ytre. Forsvaret på begge borger ligner på hverandre men har også store forskjeller. Både de indre og de ytre borggårder på begge borger er omringet av en ringmur hver, som kan forsvare borggårdene. Alle murer har også tårn og halvrandeller langs hele muren med unntak av innsiden til Tunsberghus indre borggård, men denne delen av ringmuren er heller ikke godt undersøkt. Alle halvrandeller er plassert slik at de gir en flankerende vinkel mot eventuelle angripere som forsøker å storme ringmuren. Tårnene på Tunsberghus er også plassert slik at de gir en lignende flankerende vinkel, men de fleste av Vordingborgs tårn ser ikke ut til å være plassert i en slik flankerende posisjon. Bare Gåsetårnet, det sørvestlige hjørnetårn, og det store tårnet ved porten til den indre borggård, det er merkelig at de gjenværende tårn er plassert jevnt med ringmuren.

Begge borger har også to porter, en i nord og en i sør, der den ene åpenbart er ment som en hovedinngang. I begge tilfeller er dette porten som peker ut mot byen, dvs. sør-porten på Tunsberghus, og nord-porten i Vordingborgs tilfelle. På Tunsberghus er nord-porten ment for varetransport, men på Vordingborg ser det ut til at sør-porten bare er en raskere måte å komme seg til og fra havnen da nord-porten er bred nok til å ta imot varetransport. Begge hovedporter er godt beskyttet, men på hver sin måte. Vordingborg har et relativt tradisjonelt forsvar av porten, med et nærliggende tårn, vippebro, og vollgrav. På Tunsberghus er de mer avhengig av vanskeligheten med å gå opp bakken som leder til porten, og den ringmuren som ligger parallelt med oppgangen²¹⁹. Begge borger har også en forsvarslinje utenfor den ytre ringmur, på Tunsberghus er det klippekanten på berget, og på Vordingborg er det den våte vollgraven.

²¹⁷ Alle mål er oppgitt først i øst-vest retning så i nord-sør.

²¹⁸ Johnsen 1929, 175, Vordingborg mål er basert på oppmåling av Figur 2.

²¹⁹ For plassering av tårn, halvrandeller, og porter, se Figur 1 og 2.

En av de større forskjellene mellom de to borgene kommer ved den indre borggård der størrelsen og innholdet er veldig varierende. Tunsberghus indre borggård 70x125m og Vordingborgs var bare ca. 70x50m²²⁰. Hovedgrunnen til den store forskjellen i størrelse er plassering av borgenes kirker, Mikaelkirken til Tunsberghus ligger i den indre borggård, og Andreaskirken til ordingborg ligger nordøst i den ytre borggård. Men begge kirker ble bygget før borgene ble bygget, så kongene hadde ikke noe valg på hvor kirkene skulle plasseres uten å flytte dem. Mikaelkirken lå allerede på bergets høyeste punkt, som også er det beste stedet for å plassere den indre borggården med det store borgtårnet. En annen stor forskjell på de to borger er den endelige skjebnen, Tunsberghus ble stormet og brent av en svensk hær og norske bønder i 1503 for aldri å bli gjenbygd. Vordingborg ble foreldet og forfalt før det ble angrepet av en svensk hær i 1658, noe som ikke forbedret tilstanden. Store deler av borgen ble senere revet for å gjøre plass til prins Jørgens palass i 1671.

Begge borger inneholder også store områder som ikke enda er undersøkt av arkeologer, i begge tilfeller er de største manglene i den ytre borggården. I begge tilfeller er det en mangel på funn av bygninger i den borggården, på Tunsberghus er det funnet veldig få, og på Vordingborg er det fortsatt forventet å finne flere. Men bevaringsmulighetene på berget er ikke gode, så sjansen for å finne rester av sannsynligvis trebygninger der opp er liten i forhold til de manglende bygningene på Vordingborg der bevaringsmulighetene er generelt bedre.

Som vi kan se deler de to borgene en del likheter med hverandre, noe som ikke er tilfeldig da dette også er aspekter de deler med borger fra hele Europa. Å ha en ytre og en indre borggård omringet av hver sin ringmur var ingen ny tanke, og var veldig vanlig blant middelalderborger. Vi kan se dette allerede på «Mott and Bailey» borger som hadde en borggård og et borgtårn på en høyde, forskjellen er at høyden lå utenfor borggården. Det er heller ikke spesielt imponerende å bare ha to borggårder, vi trenger ikke å se lengre enn til Hammershus på Bornholm for å finne hele fire borggårder rundt sentralborgen (som også hadde en borggårds plass i midten)²²¹. Flankerende tårn er også en fellesnevner for Tunsberghus og Vordingborg men dette er heller ikke et aspekt som er unikt til disse to, bare se eksemplene i kapittel: «2 *Borgbygging i Europeisk middelalder*». Når det kommer til det ytre forsvaret uten den ytre ringmuren er det heller ikke noe særlig unikt med noen av

²²⁰ Ersland og Holm 2000, 93, Vordingborg mål er basert på oppmåling av Figur 2.

²²¹ Etting 2010, 125

borgene. Tunsberghus er et prakt eksempel på en tysk randhausburgen, og Valdemar Atterdag kan ha tatt inspirasjon fra de engelske borger i Wales når han bygde den våte vollgraven.

Det eneste aspektet jeg har funnet felles eksempler på ved både Tunsberghus og Vordingborg er: plasseringen av en kirke inne i borggården. Men som nevnt over var ikke dette et valg som ble gjort når borgen ble bygget, siden kirkene eksisterte før konstruksjonen av borgene begynte. For å finne felles unike aspekter ved de to borgene blir man dermed nødt til å studere detaljene på borgene i mye større grad enn det jeg har fått muligheten til her. Fischer lagde detaljerte tegninger av mange av profilsteinene brukt på Tunsberghus, stilene som ble brukt der kan være relativt unike i europeisk sammenheng men de detaljene ligger langt utenfor denne oppgaven.

Som vi har sett kommer mange av likhetene mellom de to borgene av at det er aspekter som ble brukt på mange europeiske middelalderborger, men det er også flere forskjeller mellom de to. De største forskjellene jeg allerede har nevnt er: forsvaret av porttårnene, det ytre forsvaret utenfor ytre ringmur, og plasseringen av borgenes kirker. Kirkene ble som nevnt ovenfor bygget før borgene og er dermed ikke plassert og planlagt av Håkon IV og Valdemar Atterdag, men de valgte hvordan kirkene skulle bli inkorporert i borgen. For Valdemar Atterdag tror jeg dette var et relativt åpenbart valg, han kunne bygge ringmuren slik at kirken havnet på innsiden av borgen eller utsiden. Hvis han valgte å plassere kirken på utsiden ville den sannsynligvis havnet i veien for den våte vollgraven, og den kunne fungert som dekning for eventuelle angripere. I tillegg ville store deler av den ytre borggården forsvunnet, derfor tror jeg ikke dette i realiteten var et valg. Håkon IV hadde derimot et valg når han bygde den indre borggården på Tunsberghus, her hadde han muligheten til å utelate Mikaelkirken fra den indre borggård eller ikke. Hvis Eriksson har rett i hennes analyse, valgte han begge. For Mikaelkirken er plassert innenfor den indre borggården, kanskje av samme grunner som på Vordingborg. Hvis den hadde blitt utelatt fra den indre borggården ville ringmuren gått rett ved siden av kirken, og kirken ville dermed fungert som dekning for eventuelle angripere hvis de kom seg opp på berget. Men samtidig tror Eriksson at den indre borggården var delt i to, slik at kirken og alle bygningene koblet til kirken havnet i den ene delen, og de verdslige bygningene havnet i den andre. Så plasseringen av kirkene er forskjellig mellom de to borgene, men de er plassert der de er av samme grunner.

Når det kommer til forskjellen på forsvarsanlegget utenfor den ytre ringmuren kommer forskjellen ned til den taktiske plasseringen av borgene. Tunsberghus ble plassert på berget og ringmuren ble bygget langs kanten for å gi borgen det ekstra forsvarslaget som den bratte kanten kunne tilby. Valdemar den Store erkjente at: «festningen var uinntagelig, fordi naturen her hadde gjort mere enn kunsten»²²², selv når festningsverkene der oppe var bygget av tre. Dermed må den bratte kanten til berget ha gjort en så stor forskjell for forsvaret at det ikke var nødvendig med noe mer nedenfor berget.

Vordingborg var i motsetning til Tunsberghus plassert på relativ flatmark, det var ingen mulighet for å plassere Vordingborg på en klippe i likhet med Tunsberghus. Men Valdemar gjør opp for dette ved å konstruere de våte vollgravene rundt borgen, dette har en lignende funksjon til berget i at det blir vanskeligere for angripere å komme seg til ringmuren. Forskjellen er at berget fortsatt er åpent for at angripere kan komme seg til bunnen av klippen uten større problemer, men vollgraven hindrer for dette. Forskjellen på porttårnene kommer også fra borgenes beliggenhet. Vordingborg har vippebroer siden dette er det mest åpenbare når det er en vollgrav foran porten. Håkon IV kan ha tenkt at en vippebro ikke var nødvendig på Tunsberghus på grunn av vanskeligheten ved å bestige berget. Det kan også ha vært vanskeligere å finne plass til en vippebro på grunn av den bratte bakken. Som vi ser kommer de største forskjellene på de to borgene fra den taktiske beliggenheten. I tillegg til det som allerede fantes der borgen ble grunnlagt, kirkene i hovedsak. Som vi har sett i kapittel 5 Sammenligning er det også sammenheng mellom størrelsen på borgene og beliggenheten. Tunsberghus er den største borgen i Norge, og mye større enn Vordingborg simpelthen fordi berget i seg selv er så stort. Det er vanskelig å si hvor stor borgen hadde vært uten berget, men sannsynligvis ville den vært på størrelse med Akershus og Bergenhus.

Hvis det fantes noen felles skandinaviske prinsipper når det kommer til borgbygging i middelalderen som er mer eller mindre unike til Skandinavia så har ikke jeg funnet det i mine undersøkelser. De fellestrekkene jeg fant mellom Tunsberghus og Vordingborg deler de også med et stort antall borger i resten av Europa. Og de forskjellene jeg fant kommer mer av den taktiske beliggenheten enn spesifikke valg som ble tatt av Håkon IV eller Valdemar Atterdag. Jeg tror også Tunsberghus absolutt er på nivå med Vordingborg, fra det jeg har sett er det ingen stor forskjell mellom kvaliteten på de danske og de norske borger. Forskjellen finnes heller i kvantiteten, ikke kvaliteten. Nå har jeg selvfølgelig bare sett på et eksempel fra hvert

²²² Saxo, i Johansen 1929, 83

land, og jeg valgte den største norske borger. Så for å si noe mer sikkert om den kvalitative forskjellen mellom norske og danske borger trengs det flere undersøkelser, enten av mange borger samtidig eller flere sammenligninger mellom to borger slik jeg har gjort her.

Jeg har heller ikke sammenlignet de norske borgene med noen svenske borger, eller andre europeiske borger. Det er store muligheter når det kommer til å se på borgbygging i Skandinavia generelt, og jeg tror det er mulighet for mange interessante sammenligninger mellom forskjellige Skandinaviske borger. Men slike undersøkelser ligger langt utenfor det jeg har mulighet til i denne oppgaven, fra mine studier kan jeg bare konkludere med at det i: «... Danmark finnes en merkelig parallell til Tønsberghus i Valdemarenes Vordingborg.»²²³.

²²³ Johnsen 1929, 176

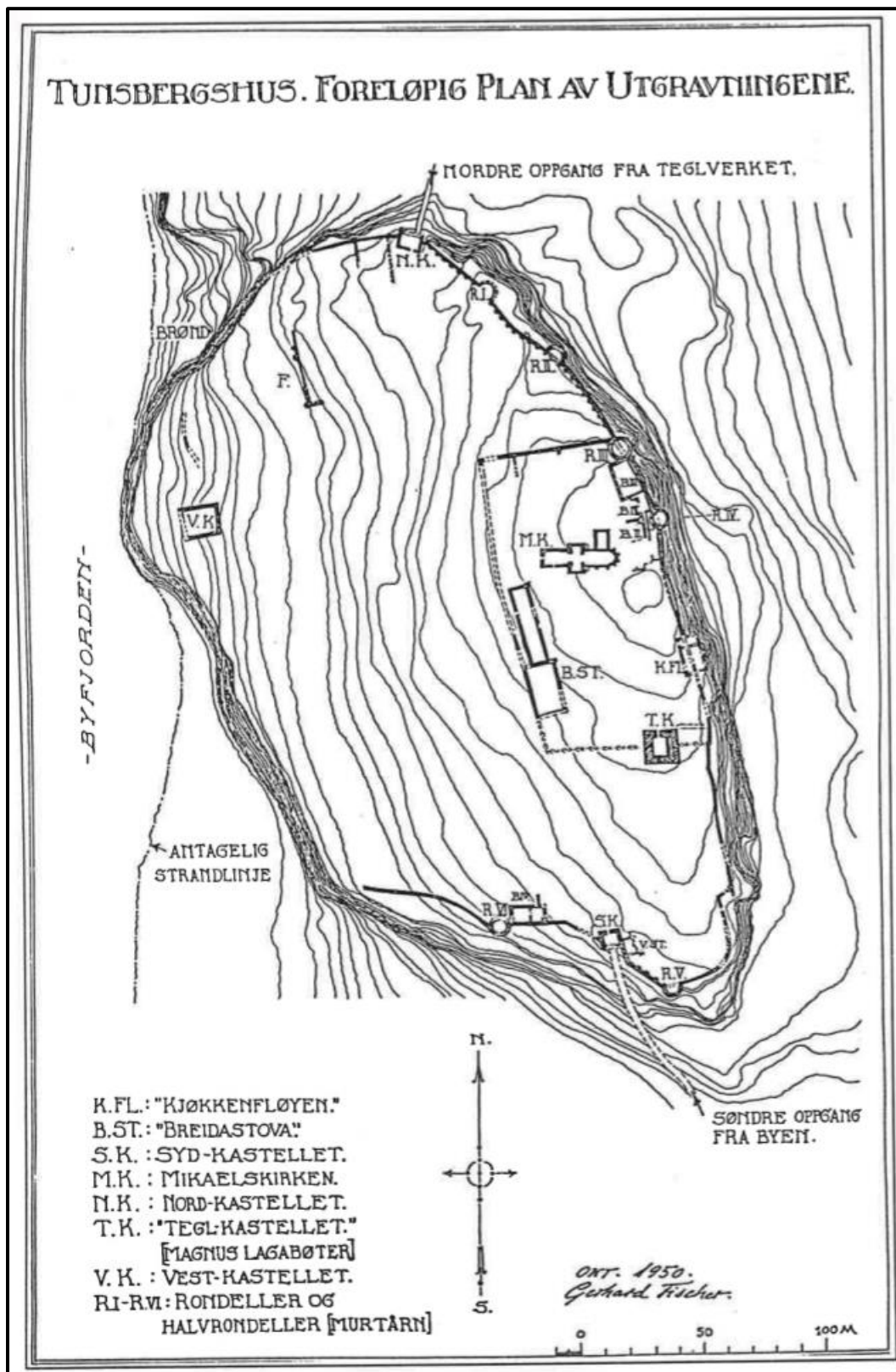
7 Litteratur

- Arstad, Knut Peter Lyche. «Castle Warfare in Norway in the 12th and 13th centuries.» I *Krigføring i middelalderen. Strategi, ideologi, og organisasjon ca. 1100-1400*, av Knut Peter Lyche Arstad, 163-172. Oslo: Forsvarsmuseet, 2003.
- Beck, Mikkel Andreas. «Nye fund omskriver historien om Danmarks største kongeborg.» *videnskab.dk*. 11 Juli 2016. <https://videnskab.dk/kultur-samfund/nye-fund-omskriver-historien-om-danmarks-stoerste-kongeborg> (funnet Mai 13, 2021).
- Broch, Theodor, og Erling Eriksen. *Old Tønsberg: Slottsfjellet (Castle hill)*. Tønsberg: The old Tønsberg foundation, 1989.
- Eriksson , Anna-Lena. *Maktens boningar. Norske riksborgar under medeltiden*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1995.
- Ersland, Geir Atle, og Terje H. Holm. *Norsk Forsvarshistorie. Bind 1 Krigsmakt og Kongemakt 900-1814*. Bergen: Eide forlag, 2000.
- Etting, Vivian. *The Royal castles of Denmark during the 14th century*. København: PNM, Publications og the National Museum, 2010.
- Fischer, Gerhard. «Tunsberghus' ruiner: kort historikk og fører over "Slottsfjellet" i Tønsberg.» *Nasjonalbiblioteket*. 11 Juni 1932. <https://www.nb.no/items/d47d79dafdfa0d5bd67a496802aff2c0?page=0&searchText=>
- Gustavsén, Lars. *NIKU oppdragsrapport 134/2010. Laserskanning av ruinene på Slottsfjellet, Tønsberg, Vestfold*. Rapport fra oppdrag om laserskanning av berget, Oslo: NIKU, 2010.
- Hansson, Martin. *Medeltida Borgar, maktens hus i nordn*. Lund: Historiska media, 2011.
- Hødnebo, Finn, og Hallvard Magerøy. *Norges kongesagaer 4*. Oslo: Gyldendal, 1979.
- Johnsen, Oscar Albert. *Tønsbergs historie. Bind 1 Middelalderen*. Oslo: Gyldendal Norsk forlag & Tønsbergs bybokkomité, 1929.
- Medieval Histories. «The Castle of karlštejn.» *Medieval Histories*. 2 September 2016. <https://www.medieval.eu/the-castle-of-karlstejn/> (funnet Februar 23, 2021).

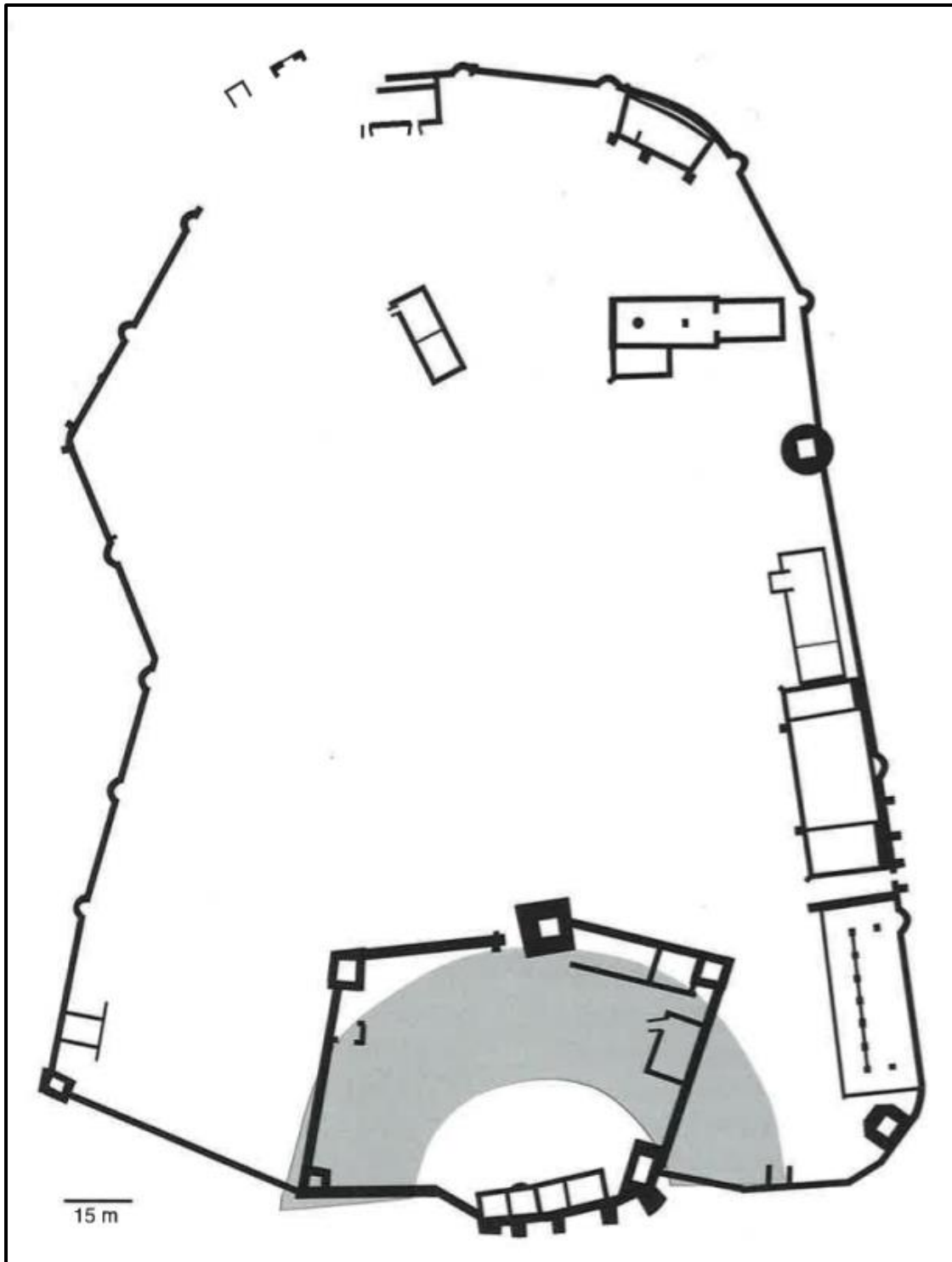
- Norli, Arild Braa. *Ingen bygger ruiner. Betrakninger rundt å rekonstruere ytre ringmur på Tunsberghus i Tønsberg (Masteroppgave)*. Tønsberg: Høgskolen i Buskerud og Vestfold. Handelshøgskolen og fakultet for økonomi og samfunnsvitenskap, 2015.
- Norske kirker. «Lavranskirken (Tønsberg).» *Norske kirker*. u.d. <https://www.norskekirker.net/home/vestfold/lavranskirken/> (funnet November 6, 2020).
- Olsen, Rikke Agnete. *Danske middelalderborge*. Aarhus: Aarhus universitetsforlag, 2011.
- Opsahl, Erik. «Knud 4 Valdemarsønn.» *SNL*. 26 februar 2020. https://snl.no/Knud_4_Valdemarss%C3%B8n (funnet Januar 29, 2021).
- Rygh, Per. «motte and bailey.» *Store Norske Leksikon*. 11 mars 2020. https://snl.no/motte_and_bailey (funnet Desember 05, 2020).
- Sass Jensen, Lars Meldgaard. *LinkedIn*. u.d. <https://dk.linkedin.com/in/lars-meldgaard-sass-jensen> (funnet Mai 13, 2021).
- Sindig-Larsen, Holger. *Akershus*. Oslo: EBERH. B. OPPI'S forlag, 1924.
- Slottsfjellmuseet. «Slottsfjellstårnet.» *Vestfoldmuseene*. u.d. <https://vestfoldmuseene.no/slottsfjellsmuseet/besok/slottsfjellstarnt/> (funnet Oktober 30, 2020).
- Wille-Jørgensen, Dorthe. *Kongens borg - 123 års arkæologi på Vordingborg*. Vordingborg: Danmarks borgcenter - Museum Sydøstdanmark, 2014.

Denne oppgaven inneholder: 33796 ord.

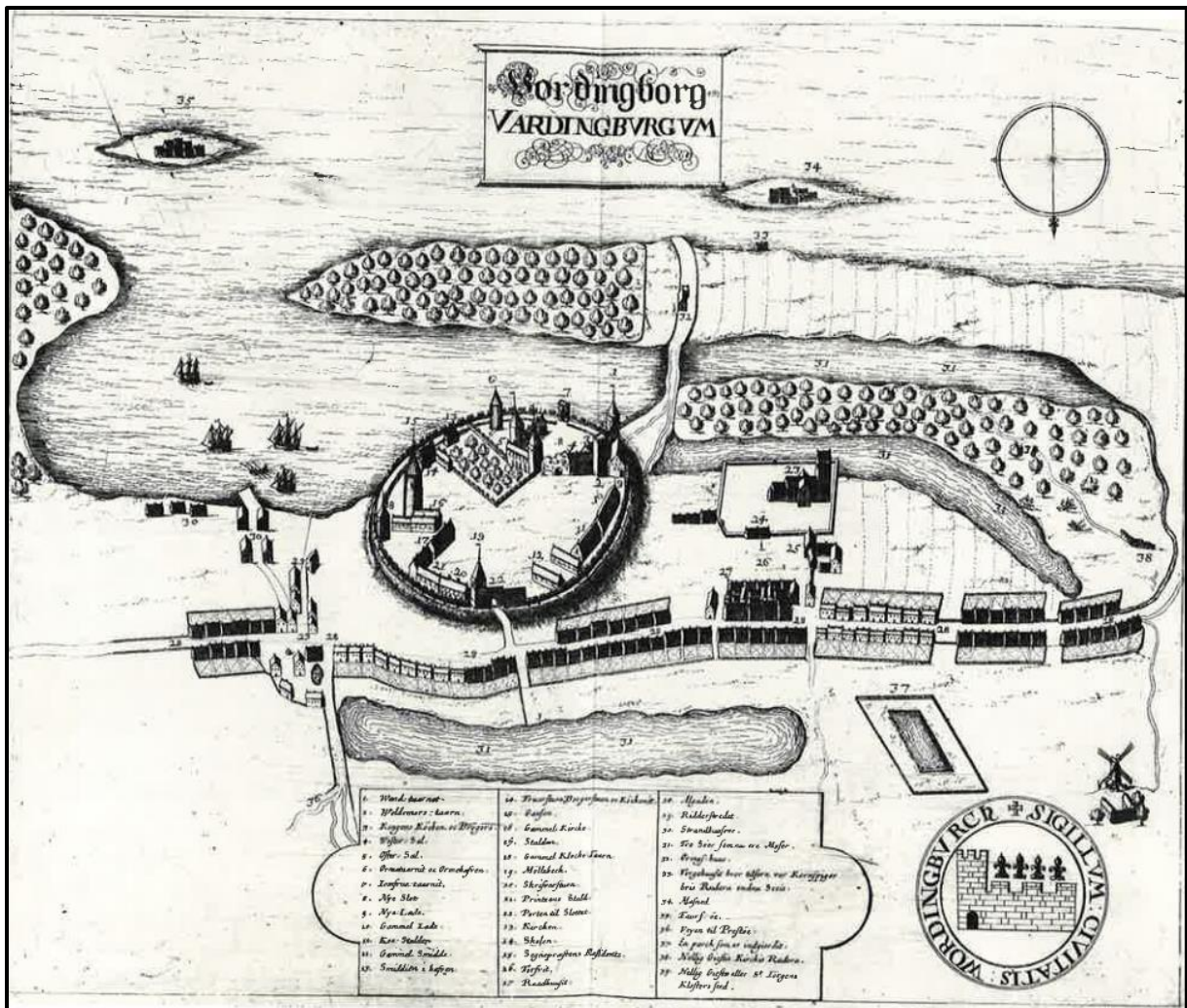
8 Figurer

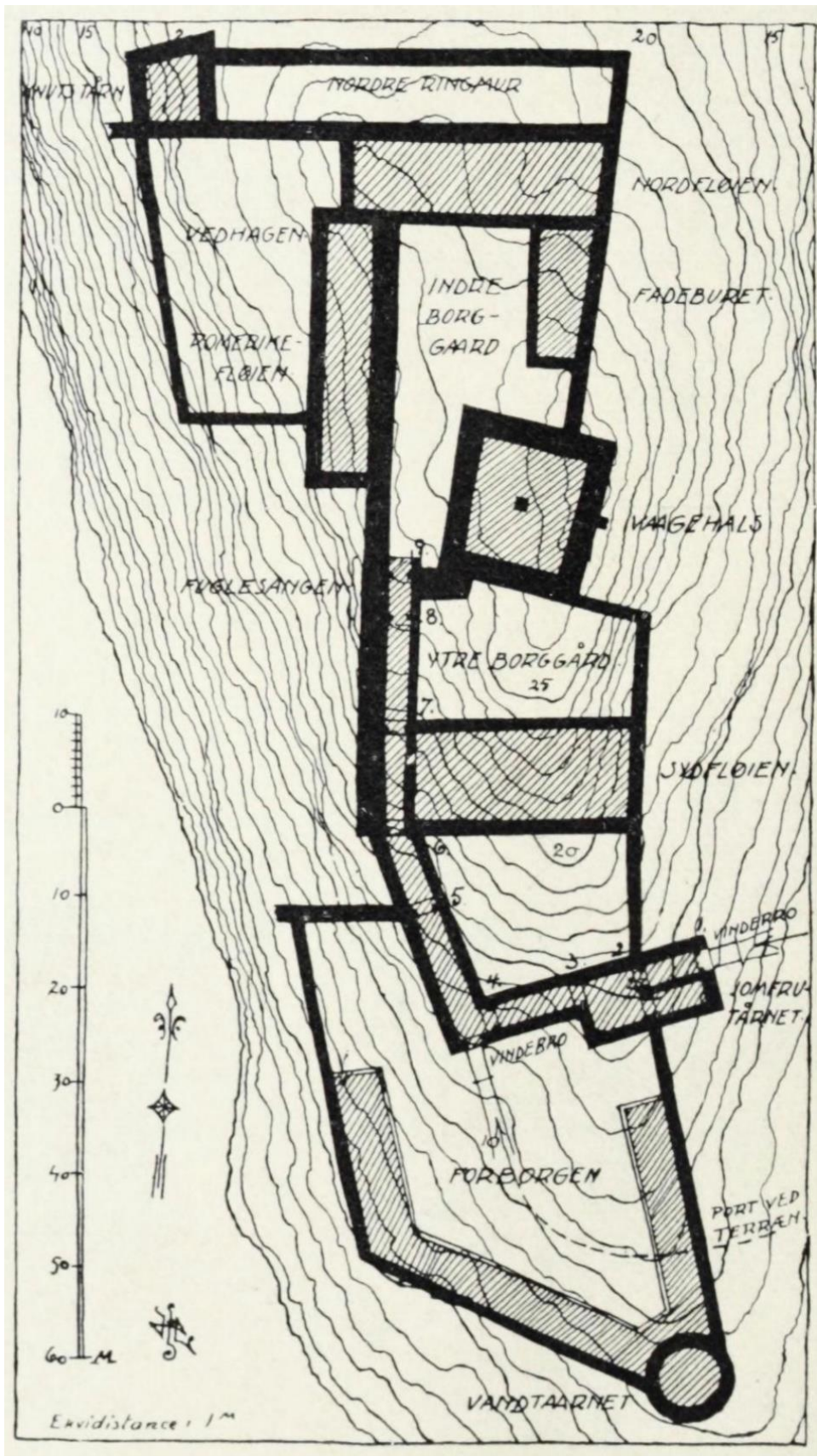
Figur 1: Kart over utgravningene gjort på berget opp til 1927, tegnet av Gerhard Fischer i 1950 (Eriksson 1995, 46)

Figur 2: Plantegning over Vordingborg fra (Wille-Jørgensen 2014, 244). De svarte linjer er ringmuren og veggene som har blitt gravd frem, og det grå området er Valdemar den Stores vollgrav fra Vordingborgs første og andre periode. Porten lå i det nordvestlige hjørnet som mangler sammen med borgens niende tårn: Møllebækstårnet.

Figur 3 Peder Hansen Resen's prospekt over Vordingborg ca. 1660 (Wille-Jørgensen 2014, 32). Legg merke til at tegningen av borgområdet er unøyaktig sammenlignet med plantegningen i Figur 2 (borgen var absolutt ikke en sirkel), men plasseringen av borgens bygninger ser ut til å stemme relativt godt overens med funnene som er gjort. Merk også at nord er nedover på tegningen.

Figur 4 Håkon Vs borgplan over Akershus (Sindig-Larsen 1924, 20)